

ՆԻԿՈԼԱՅ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ - 1997

5
287804
108182

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱ

ՆԻԿՈԼԱՅ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ֆունկցիաներ

Մարմիններ

Պատճոյաներ

Հայկ Խ-
Զարգացում-
նախ չէ և գիտ-
կարգի մեջ ինքն
հարմար չափի ստեղծ
մարմին, առանց
չափարարության:
9/11/97

ԵՐԵՎԱՆ - 1997

ՆԻԿՈԼԱՅ ՂՈՎՅԱՆՆԻՍՅԱՆ-ծնվել է 1930 թ., Լենինականում: Ավարտել է Երևանի Պետական Համալսարանի Միջազգային հարաբերությունների Ֆակուլտետը (1953թ.) և ասպիրանտուրան (1956թ.): Պատմական գիտությունների դոկտոր (1968), պրոֆեսոր (1971թ.): Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի Արևելագիտության ինստիտուտի և Կոնֆլիկտների լուծման Հայաստանի Կենտրոնի տնօրեն: Միրիալի գիտությունների ընկերության, գիտությունների միջազգային ակադեմիայի (Փարիզ), ԱՊՀ երկրների Միջազգային և ստրատեգիական

հետազոտությունների ինստիտուտների Ասոցիացիայի Խորհրդի (Մոսկվա) անդամ: Միջազգային լայն ճանաչում ունեցող արևելագետ, արաբագետ, միջազգայնագետ: Բրիտանական Ակադեմիայի հրավերով 1989թ. Լոնդոնի և Օքսֆորդի համալսարաններում հետազոտել է Մեծ Բրիտանիայի մերձավորարևելյան քաղաքականությունը 1960-1980-ական թթ., իսկ 1993-1994թթ. ԱՄՆ-ի Ջորջ Վաշինգտոնի համալսարանում ուսումնասիրել ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Արաբական Արևելքում 1980-1990-ական թթ: Նրա ուսումնասիրությունների արդյունքները անփոփոխ են հրատարակված մոտ 240 աշխատանքներում, որոնք լույս են տեսել տարբեր լեզուներով ԱՄՆ-ում, Ռուսաստանում, Գերմանիայում, Միրիայում, Լիբանանում, Քուվեյթում, Իրաքում և այլուր, և հանդիսանում լուրջ ներդրում արևելագիտության, ի մասնավորին արաբագիտության, միջազգային և տարածաշրջանային հարաբերությունների ուսումնասիրության բնագավառում: Նա հեղինակ է մի շարք հիմնարար հետազոտությունների, այդ թվում 20 մենագրությունների, ինչպես «Ազգային ազատագրական պայքարը Իրաքում» (Երևան, 1964, 1976), «Образование независимой Сирийской республики» (Москва, 1968), «Ազգային-ազատագրական պայքարը Լիբանանում» (Բեյրութ, 1974, արաբերեն), «Политика империалистических держав на Арабском Востоке» (Ереван, 1980), «Арабская историография новой истории Армении» (Ереван, 1993) և ուրիշներ:

«Դիվանագիտություն»-ը իր բնույթով հայերեն լեզվով հրատարակվող առաջին աշխատությունն է:

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԳԵՄԻԱ
ԱՄԵՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ԿՈՆՖԼԻԿՏՆԵՐԻ ԼՈՒՅՄԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES
CONFLICT RESOLUTION CENTER OF ARMENIA

DIPLOMACY

	FUNCTIONS
	BODIES
	EMPLOYEES

YEREVAN 1997

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

**ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ ԵՎ ՆՐԱ ՏԵՂԷ
ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ**

Գլուխ 1. Դիվանագիտության սահմանումը	8
Գլուխ 2. Դիվանագիտության ճեղք արձանիմի ֆալսաֆալսմոքյան համակարգում	14

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

**ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՁԵՎԵՐԸ ԵՎ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽԵԳԻՐՆԵՐԸ**

Գլուխ 1. Դիվանագիտական գրագրություն	23
Գլուխ 2. Միջազգային երկրորդմանի եւ թագմակոդմանի որյամանագրերի. համանայնագրերի եւ այլ վիսասարդրերի նախադասասում եւ ստորագրում 29	
Գլուխ 3. Տարբեր մակարդակների միջազգային համաժողովների եւ համըլլողումների նախադասասում, կազմակերպում եւ անցկացում	42
Գլուխ 4. Արաստանմում մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչություն	46
Գլուխ 5. Մասնակցություն միջազգային կազմակերպությունների աշխատանքներին ..	53
Գլուխ 6. Դիվանագիտական ճեղքկատվություն եւ լրատվություն	58

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

Գլուխ 1. Արձանիմ գործերի գերասեչություն	67
Գլուխ 2. Կառավարության Ֆունկցիաները դիվանագիտության եւ արձանիմ ֆալսաֆալսմոքյան քնագրակառում	70
Գլուխ 3. Պետության դեկլարացիա	71

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆՅԱՆԵՐ

Գլուխ 1. Դիվանագետների դասակարգումը եւ առիժանակարգը	76
Գլուխ 2. Դիվանագիտական դասեռնի նեանակման կարգը եւ դիվանագետի Ֆունկցիաները	79
Գլուխ 3. Դիվանագիտական արձանիմումներ եւ խմունիսեչ	85
Գլուխ 4. Հյուպատոս	90
Գլուխ 5. Դիվանագետի անձը եւ կերպարը	93

**ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՂՔՅՈՒՐՆԵՐ
ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ**

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Արժանի կադերը և հարաբերություններն այնքան հին են, որքան ինքը մարդկությունը: Դեռ վաղնջական ժամանակներից մարդկային հասարակական զանազան խմբավորումներ՝ տոհմեր, ցեղեր, ցեղային միությունները և այլն, թեկուզ և սաղմնային ձևով, ինչ-որ չափով իրականացրել են արժանի կադեր, որոնք ավելի հաճախ բնությունից ձև են ընդունել: Դրանք եղել են նրանց միջև սարքեր վեճերի և հակասությունների հարթման, արյունալի բախումների կանխման և վերացման, նոր վարելահողեր և արոտավայրեր գտնելու, ջրի աղբյուրներին տիրապետելու, ցեղի այս կամ այն անդամին սղոթելու և արյան վրեժի՝ վեճի-սայի, ցեղերի ու ցեղային միությունների միջև դաստիարակման և բազմաթիվ այլ առիթներով: Բոլոր այդ դեպքերում մահադատելը կամ ցեղադատելը բնական մեջ է մտել հակասակ կողմի դիրքով և արհիվ իրեն հավասար և արժանի ներկայացուցչի հետ և համաձայնության եկել վեճի առիթը վերացնելու և խաղաղությունը հակադիր կողմերի միջև վերականգնելու համար: Հին եգիպտական գրավոր աղբյուրները վկայում են, որ մ.թ.ա. 25-րդ դ. Եգիպտոսը դատավարություններ է առաքել Կարմիր ծովի հարավային ափերի մոտ գտնվող Պունտի երկիր, որոնք բանակցություններ են վարել տեղական ցեղադատների հետ: Ցեղերի և ցեղային միությունների միջև ձեռք բերված համաձայնությունները սովորաբար խառնալվել են ազնիվ խոսքի վրա՝ նրանցից յուրաքանչյուրը վկայակոչելով իր ասվածներին, որոնք սովորաբար եղել են երկնիքի և երկրի, ծովերի, փոքրիկի և բաժնի ասվածները: Երբեմն մահու դատաժամանակ են սկսվել ու վերցրել, ինչպես մահու ամուսնական-խնամախոսական կադեր հաստատել: Հնդկական որոշ ցեղերի մոտ ընդունված է եղել «խաղաղության ծխամորժ» ծխելը, որն այն ժամանակների համար դեռ է դիտվում որդեա գինադատարի կամ հաշտություն հաստատելու դիվանագիտական արվեստի բարձրագույն դրսևորումներից մեկը, որն իր ուժով երևի հավասարազոր էր մեր օրերում ընդունված խաղաղության ու բարեկամության դաշմանագրի կնքմանը:

Իհարկե, միամտություն կլիներ դա դիտել որդեա դիվանագիտություն և արժանի փողոտականություն այդ բառի ամենալայն իմաստով, սակայն, միեւնույն ժամանակ անիրավացի կլիներ անտեսել այդ բոլորը և չընդունել, որ հենց այդ ժամանակ են ձևավորվել նրանց սաղմերը:

Հետագայում, մարդկային փոխհարաբերությունների բարդացմանը զուգահեռ, ու դեռության առաջացումից հետո, արժանի հարաբերություններն ավելի կանոնավոր ու ծավալուն բնույթ են կրում, վարվում դեռական մակարդակով՝ դառնալով դեռական գործունեության շատ էական և անբաժան մասը և ամենակարևոր խոնկցիաներից մեկը: Եւ շատ հաճախ դրանով է դաշմանավորվում սլյակ դեռության սեղն ու դերը այլ դեռությունների կամ ավելի ճիշտ միջազգային հարաբերությունների համակարգում:

Արժափն հարաբերությունները սկզբից եւեթ այն ժամն ու բովանդակությունը չեն ունեցել, ինչ որ մենք տեսնում ենք այսօր: Այսօրվա մակարդակին հասնելու համար մեզնից անցել են հազարավա ճանապարհ եւ վերափոխվել են մարդկության, մարդկային հասարակության զարգացման հետ զուգընթաց: Էվոլյուցիան ընթացել է անեղորեմ, որի շնորհիվ արժափն հարաբերությունները նախնական դարձ, նույնիսկ կարելի է ասել խիստ դարձումակ վիճակից բարձրացել են այսօրվա վերին աստիճանի բարձր, սակայն եւ շատ բարձր մակարդակի: Սկզբնական օրջանում միջազգային հարաբերությունները չեն խառնվել մշակված եւ բոլորի կողմից ընդունված սկզբունքների վրա: Ավելի շատ մեզնից իրականացվել են սվալ օրջանի ցեղերի եւ ցեղային միությունների սովորություններին, ավանդույթներին եւ աշխարհըմբռնմանը համադասասխան: Հետագայում է. որ ծագում է միասնական նորմերի մշակման, բոլորի կողմից ընդունելի դարձադիր կանոնների անհրաժեշտությունը: Դրան համադասասխան եւ ձեւավորվում ու զարգանում են միջազգային հարաբերությունների վերաբերյալ գիտությունները: Դրա շնորհիվ միջազգային հարաբերությունները, արժափն փառափառությունը դուրս բերվեցին արտաբանության, խորհրդավորության, դաստիարակության եւ կամայականության ոլորտից եւ դրվեցին գիտական-իրավական հիմքերի վրա: Մշակվեցին որոշակի նորմեր, հասկացողություններ, միջոցական հարաբերությունները կարգավորող դրույթներ: Ահա այս տեսանկյունից ոչի՞ք է մոտենալ եւս եւս դիվանագիտության, նրա ձեւավորման եւ զարգացման փուլերի, եռքան եւ խնդիրների լուսաբանմանը:

Մենք մեր առջեւ խնդիր չենք դրել լուսաբանել դիվանագիտության դաստիարակությունը եւ միջազգային հարաբերությունների ու դիվանագիտության բոլոր հարցերը իրենց մանրամասնություններով: Դրա համար կոյահանջվեն ճասնյակ աշխատություններ: Հեղինակն ավելի համեմատաբանակներ է հետադիմում հայ ընթերցողին ընդհանուր դասկերացում չալ դիվանագիտության, նրա եռքան ու Ֆունկցիաների մասին, անդրադառնալ արժափն հարաբերությունները եւ դիվանագիտությունն իրականացնող մարմինների գործունեությանը, քացահայեղ դիվանագիտության շեղն ու դերը արժափն հարաբերությունների համակարգում, օգտագործելով, այլ աղբյուրների հետ միասին, հայկական նյութի եւ հայ դիվանագիտության ընձեռած հնարավորությունները:

Կարծում ենք, որ ակնհայտ է նման մի աշխատության անհրաժեշտությունը մեր օրերում, երբ Հայաստանի Հանրադեությունը հռչակել է իր անկախությունը եւ հաստատականորեն ուժ դրել միջազգային հարաբերությունների եւ դիվանագիտության աստղաբեղ: Հոսով ենք, որ սույն աշխատությունը օգտակար կլինի ձեւավորվող հայկական դիվանագիտական կորդուսի, աղագա հայ դիվանագետների եւ ընդհանրադեա նրանց համար, ովքեր հետաքրքարություն են ցուցաբերում միջազգային կյանքի նկատմամբ:

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ
ԵՒ ՆՐԱ ՏԵՂԸ
ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ

Դիվանագիտությունն արտաքին հաղթականության մի ուրույն բնագավառ է եւ չի կարելի նրանց միջեւ հաղիսաւորեալն նշան դնել եւ զփոթել միմյանց հետ:

Արժափին բաղափականությունն անհամեմատ ավելի մեծ հասկացողություն է, քան դիվանագիտությունը, եւ իրենից ներկայացնում է նոյասակների, նրանց իրականացման ու մեթոդների մի ամբողջ համակարգ: Արժափին բաղափականությունն իրականացվում է դիվանագիտության, ֆեստակաւան, առեւտրական, վարկաձիւնանսային, ճակտութային, կրոնական եւ այլ հարաբերությունների ու յասնրաւմական գործողությունների միջոցով: Ուրեմն, դիվանագիտությունն արժափին բաղափականութան իրականացման ձեւերից մեկն է, գործիք եւ միջոցը:

Ո՞րն է դիվանագիտության հասկացողության ճգբիտ եւ ամբողջական սահմանումը: Նախամ այդ հարցին դասասխանելը, անդադառնամք «դիվանագիտություն» բառի ծագմամբ:

Դիվանագիտությունը Եւրոդայալում եւ աւխարհի մեծ մասում ընդունված եւ հունական ծագում ունեցող դիոլոմասիայի /ռուս. դիոլոմասիյա, անգլ. դիոլոմասի, արաբ. դիբլումասիյա եւ այլն/, հայկական համար ժեմբ է: Նրա հիմքում ընկած է հունական «դիոլոմա» բառը, որը նշանակում է երկսակ ծալված քղթե կամ երկծալ բարակ սախսակից լուսաւսված հրովարտակ, գիր: Հիմ կամ անհիկ Հունաստանում նման «դիոլոմաներ» էին տալիս դեսպաններին այլ երկրներ մեկնելուց առաջ: Նրանցում նշված էր այդ դեսպանի անունը, ով լինելը եւ այն խնդիրները, որոնք նա դիմէր է լուծել եւ որի համար նա մեկնում էր օտար երկիր: Ըստ Եւրոպան «դիոլոման» հիմում մի կողմից հավաստագրի դեր է կատարել, որով դեսպանը ներկայացրել է իրեն ընդունող երկրի մեծամեծներին, իսկ մյուս կողմից՝ հրահանգի դեր դեսպանի համար, որով սահմանվել են նրա դարտակամութունները եւ առաքելության նուասակները:

«Դիպլոմատիա» բառը հաստատուն կերպով ժողովրդային մեջ է մտել Արեւմտյան Եւրոպայում միայն 18-րդ դարի վերջում եւ նշանակում է ոչ թե առանձին ամհասի, թեկուզ եւ ու լինի դեսպան, գործունեություն, այլ յոյեական յուրահասուկ գործունեություն արտաքին գաղափարաւոր-
բան քննադատական: Դրանից հետո «դիպլոմատիա» բառը Արեւմտյան Եւրոպայից տարածվել է աշխարհի այլ մասեր եւ դարձել միջազգայնոր-
եւն ճանաչված տերմին:

Իսկ դիտլոմասիայով զբաղվող տասնոչյան կոչվում է դիտլոմաս:

Հայերը, ինչդեպս նվազեց, օգտագործում են այլ բառ՝ դիվանագիտություն, որի միայն վերջին «գիտություն» մասն է հայերեն: «Դիվանագիտություն» տերմինի հիմքում ընկած է դիվան բառը: Որևի՞դից է այն ծագում եւ ի՞նչ իմաստ ունի նա: Հրաչյա Աճառյանի «Հայերեն արմատա-

կան բառարանում»^{*} նշված է, որ դա փոխառություն է տարակական դիվան բառից: Պարսկերենում դա նշանակում է «դահլիճ, արհայական սրահ, ասեան»^{*}: Ըստ Հ. Աճառյանի այդ բառն անցել է նաև վրացիներին, բալկանյան ժողովուրդներին, ռուսներին և այլ ազգերի: Նա անցել է նաև ֆրանսիացիներին «բազմոց» իմաստով:

Հայերի կողմից հունական դիոլյոմասիա բառի փոխառնումը տարսկերեն «դիվան» բառը վերցնելը, որի հիման վրա ըստ հայոց լեզվի բանասերծման օրինաչափությունների առաջացել է «դիվանագիտություն» տերմինը, ոչե՛ք է բացասել, քսցի այլ հանգամանքներից, նրանց դասմադադաական իրավիճակով: 11-րդ դարի կեսերին Մեծ Հայքում Բագրատունիների դինասիայի անկումից և ողեսականությունը կորցնելուց հետո, հայերը դեգերում էին արեւելյան հասարակությունների, որը լաս հաճախ վայրենի բոլոր ցեղախմբերի և սոլարառումների կոնգլոմերատ էր, ոլրսներում: Հայերը և Հայասան երկիրը հանդիսանում էին սելջուկների, քաքար-մոնղոլների, օղուգ-թուրքերի և այլ վաչկասուն, զարգացման ցած մակարդակի վրա գնվող և դեռևս ժողովուրդ չձեւավորված խաճարածների ասոլասակությունների առարկա և ասողարեգ: Իսկ 16-17-րդ դարերում կասաղի ու արյունահեղ տասերազմներ էին գնում Սեֆյան Պարսկասանի և Օսմանյան Թուրքիայի միջև, որոնց համար տասերազմի հիմնական դասը Հայասանն էր: Վերջապես 1639 թ. նրանց միջև տայամաագիր ստորագրվեց Հայասանը բաժանելու վերաբերյալ: Արեւելյան Հայասանն անցավ Պարսկասանի, իսկ Արեւմտյան Հայասանը՝ Թուրքիայի սիրադեսության ճակ:

Ահա ամբողջ այս ժամանակաբաժանում, սկսած 11-րդ դարի երկրորդ կեսից, Հայասանը հնարավորություն չունեւ օլիկելու Եւրոպայի, մանավանդ նրա Արեւմտյան մասի հետ, որն ասղրելով Վերածննդի լուսավոր և փառահեղ դարաբաժանը, դարձավ գիտության ու մեակոլոլի, հաղափական մեֆի և կառոլյցների բարձրակարգ կենսոն: Հայասանն արհեսականորեն անջատված էր նրանից, նրանց միջև մի անանցանելի տասնեւ էր բարձրացված, որի հետեւանով հայերը գրկված էին օգսվելու եւրոպական առաջադեմ և կենարար ակնաղբյուրից: Յավալին նաև այն էր, որ հայերը իրենց հոգևոր մեակոլոլային կերսվածով, խելով, արարելու ինմասիոլոլայամբ, ձեռներեցոլայամբ և այլ որակներով ու հասկանիլենելով հոգեհարազատ էին եւրոպացիներին: Սակայն նրան հարկադրված էին ճանել արեւելյան հետամնաց բոնաղեցությունների լուծը և բավարարվել եղածով, սովի ճիւղ չեղածով: Իհարկե, այստեղ, արեւելյան խճանկարային հասարակությունների մեջ, իրենց զարգացման մակարդակով, այղոլահողերձ, առանձնանում էին տարսկները, որոնք լաս կողմերով գերազանցում էին քյուրակելու ժողովուրդներին: Նրան ունեին ողեսական լինարարության մեծ փորձ և հաղափականություն վարելու, քեկուղ և խորամանկ. լաս հաճախ նենգ, քայց, այնուամենայնիվ,

^{*} Դր. Աճառյան. Հայերեն արմասական բառարան, Ա հատր, Ա-Դ, երեւան, 1971, էջ 671:

բարձր կույտուրա: Եւ քնալ էլ դաստիարակւմ չէ. որ արեւելեան շատ երկրներում գործածական են դարձել դարսկներն քառեր և սերմիններ, որոնք վերաբերում են ոչ միայն նրբին բանաստեղծական բերթլածներին, հոյակապ մանրանկարչութեանը, ճեմաստեղծական հարաբերություններին, կառավարման համակարգին, այլև արտաքին հարաբերությունների բնագաւառին: Ահա քն ինչու զգնվելով այս ոլորտում, հայերը փոխառնում են դիվան քառը: Նրանց մոտ այն օգտագործվել է ոչ այնքան դաշիլը կամ արաբական սրահ խնամքով (արդեն արաբ չկար), որքան որդես լսեան, ալիքի ճիշտ ողեսակւմ որոշակի մարմին կամ օրգան: «Դիվան» քառի հիման ձեւաւորում է դիվանագիտութեան սերմինը որդես արտաքին հարաբերությունների հետ առնչութեան ունեցող գործունեութեան, իսկ առաջ նաև «դիվանագետը» որդես դիվանագիտութեան աստղաբան ծառայող դաստեղծ:

Իսկ ի՞նչ է դիվանագիտութեանը և ո՞րն է նրա սահմանումը: Չնայած դիվանագիտութեան բազմադարա գոյութեանը, դիվանագիտութեան էութեան և բուն խնդիրների վերաբերյալ միասնական տեսակէտ մինչև օրս գոյութեան չունի: Ըստ այլմ է չկա միասնական, բոլորի կողմից ընդունված դիվանագիտութեան սահմանում:

Բացի այն, որ դիվանագիտութեանը շփոթում են արտաքին քառաբանութեան հետ և հաւասարութեան նման դնում նրանց միջև, շատ տարածված է դիվանագիտութեանը որդես «բանակցութեանների արվեստ» դիտելու կարծիքը և այդ տեսակէտը երկու ժամանակ տարաբան է եղել: Չվիտելով արվեստի որդես տարրերի առկայութեանը և անհրաժեշտութեանը բանակցութեաններ վարելու և համաձայնութեան գալու հարցում, այդուհանդերձ, միանգամայն սխալ է դիվանագիտութեանը ամբողջապէս հանգեցնել դրան: Ուշագրաւ է դիվանագիտութեան այն սահմանումը, որ տրված է Մանուի օրենքներում: Մանուի համարվում է արիւնքների առատութեան նախահայրը և նրա ուսմունքը, որ դարձնակում է օրենքներ միջազգային իրաւունքի, դիվանագիտութեան, առեւտրի և դաստիարակների վերաբերյալ, ձեւաւորվել է մ.թ.ա. առաջին հազարամյակում: Ըստ այդ օրենքների, որոնք իրենց ծագումով համարվում են աստվածային, «դիվանագիտական արվեստը կայանում է դաստիարակը կանխելու ու խաղաղութեան ամրապնդելու ունակութեան մեջ»*: Մանուի ուսմունքի մեջ շատ հետաքրքիր սահմանված է, որ միջազգային հարաբերություններում ծագող բոլոր վիճակի և բարդ հարցերը դիտել է լուծվեն դիվանագիտութեան ժամանակակից և դիվանագիտական արվեստով: Հին Հնդկաստանը այս օրենքներն էր դրել իր արտաքին քառաբանութեան հիմքում: Եւ ինչպէս վկայում են դաստիարակ աղբյուրները, դիվանագիտութեան վերաբերյալ Մանուի օրենքները հայտնի են եղել հին աշխարհին՝ հելլենական դիվանագիտութեան, մասնաւորապէս Սեւեականների դիվանագիտութեանը (մ.թ.ա. 3-2 դդ.), Հռոմեական կայսրութեանը՝ Օկտավիանոս և Տրոյանոս կայսրերի

* История дипломатии. Москва, 1959, т. 1, с. 27.

Ժամանակ (մ.թ.ա. 1-2-րդ դդ.): Միջին դարերում Եւրոպայում լայն տարածում էր գտնվում դիվանագիտությունը, որոնք խաբելու արվեստը սեփականում էին, իրոք, այդ ժամանակներում դիվանագիտության քննադատումը խաբելը, ուխտագրությունը, կաշառքը, անգամ սղանությունը սովորական երևույթներ էին և կազմում էին դիվանագիտական գործունեության անբաժան շարքերը: Այդ քննադատումը հասկալիս փայտում էին իսլաական ֆաղափ-համադարձությունները՝ Զյուրենցիան, Վենետիկը, Վենետիկը և այլն, որոնք խաբելու, դավաճանելու և սղանության ֆաղափականությունը հղկելով հասցրել էին քարծրագույն արվեստի:

Արևմտյան Եւրոպայում հիմնված քաջարձակ միադարձությունները լայնորեն ու հաճույքով օգտվում էին այդ զինանոցից իրենց դիվանագիտության քննադատում: Դիվանագիտության այդ տեսակն անգամ ունեցավ իր տարածումը համաշխարհային ֆաղափական գործիչ և դիվանագետ Նիկոլոյի դի Բերնարդո Մափիալլիի (1469-1527): Նրա գրչին էր դասկանում 1513 թ. գրված և հետագայում մեծ տարածում գտած «Իսթա-նը» տրակտատը, որտեղ լայնորեն և նրա տեսակները դիվանագիտության էությունը, քննարկելու և քարոզական ու ֆաղափական չափանիշների վերաբերյալ: Նրա գտնում է, որ դիվանագիտական արվեստը կայանում է նրանում, որդեգրել «իրականությունը ստույգ քաղաքում»: Նրա առաջ փառելի «դասական բանի» գաղափարը, որը քարծր էր ամեն քննիչի, ուստի և համարում այդ բանի կարելի էր դիմել ամեն մի ֆալսի, զննելով բոլորատեսակի և անբոլորատեսակի սահմանները: «Մեր ժամանակների փորձը ցույց է տալիս, գրում է Մափիալլին, որ մեծ գործեր առաջ եկն հենց այն իշխանները, որոնք լայն էին և հաշիվի մեջ ևս, կարողացել են խորամանկությամբ դասակարգել մարդկանց գլուխները և վերջիվերջո հաղթել են նրանց, ովքեր աղավաղել են ազնվությանը... Իսթանը միշտ դաս էր դասադաս լինի դասակարգում ամեն կողմ, նայած թե ինչու և նրա մայրում ֆանիները և երջանկության տեսնումները... և չիրաժարվեն քարոզ, եթե դա հնարավոր է, սակայն կարողանան ուսումնել չարի ուղու վրա, եթե դա անհրաժեշտ է»*: Մափիալլին հիմնավորում է ամեն տեսակ քարոզական չափանիշներից գուրդ և ուժի, խորամանկության և ուխտագրության վրա հիմնված ֆաղափականությունը, այդ թվում և դիվանագիտությունը վերաբերել: Նրա ցինիզմի աստիճանի հասնող տրակտատը դարձավ յուրատեսակ դասագիրք քաջարձակ միադարձների համար, որոնք իրենց դիվանագիտական գործունեության մեջ առաջնորդվում էին այդ ուսմունքի համաձայնականներով, որ ստացավ «մափիալլիզմ» անունը:

Մափիալլիզմը, բնականաբար, չէր կարող երկար ժամանակ հիմն հանդիսանալ, մասնավորապես իտալի և բոլորի կողմից ընդունելի, դիվանագիտական գործունեության համար: Միջազգային հարաբերությունների քարոզագրումը, դիվանագիտությունների միջև տարաբնույթ հարաբերությունների զարգացումն անհրաժեշտ էին դարձնում նոր, քարոզական կայուն չափա-

* Дипломатический словарь. М., 1961, т. 2, с. 242.

նիւնների վրա խարսխված դիվանագիտության կիրառում: Եւ մաֆիավելլիզմը աստիճանաբար իր սեղը զիջում է իրավահավասարության և միմյանց ներքին գործերին չմիջամեծելու ավելի հուսալի և ընդունելի սկզբունքներին: Իհարկե, միամտություն կլիներ կարծել, թե ուխտագրությունը, ղայմանագրային ղարսավորությունները չկասարելը կամ խաբելու փորձերը դիվանագիտական ղրակսիկայից իսղառ վերացել են: Խոսքը այդ մասին չէ, այլ այն մասին, որ մաֆիավելլիզմն այլևս ուղեցույց չի հանդիսանում դիվանագիտության համար և ասղարեղի վրա են դիվանագիտության խնդիրների ու Ֆունկցիաների նոր սահմանումներ: Դրանք կաղված են նախ և առաջ այդ բնագավառում դասականներ համարվող Շ. Մարսենսի, Է. Սասոուի և Ն. Նիկոլսոնի անունների հետ:

Շ. Մարսենսը գնում է, որ «դիվանագիտությունը գիտություն է ղետության արսափն հարաբերությունների կամ արսափն գործերի մասին, իսկ ավելի նեղ իմաստով՝ բանակցությունների գիտություն կամ արվեստ»*:

Ինչղես ենում ենք, այս սահմանումը սրամագծորեն հակառակ է դիվանագիտության մաֆիավելլական սահմանումին: Այն խարսխված է ֆաղաֆակիղթ մարղկության կողմից ընղունված և հարղված հասկացությունների՝ գիտական նորմերի վրա և ղիսվում է որղես արվեստ: Սակայն այս սահմանումը անսեսում է մի կարետոր հանղամանք՝ արսափն ֆաղաֆականությունը չի սղառվում դիվանագիտությամբ, նա ավելի մեծ հասկացություն է, ինչղես նեղ ենք, մի ամբողջ համակարղ, որը ներառում և իրականացվում է նաև սնեսասական հարաբերությունների, ղասերաղմական գործողությունների միջոցով և այլն: Եթեն ընղունենք, որ դիվանագիտությունը արվեստ և գիտություն է արսափն ֆաղաֆականության մասին, աղա դրանից սրամարանորեն բիում է, որ դիվանագիտությունը գիտություն է նաև ղասերաղմ վարելու մասին, կամ սնեսասական հարաբերությունների հասսասման ու զարղացման արվեստ: Իհարկե, դրա հետ համաղայնվել հնարավոր չէ:

Դիվանագիտության իր սահմանումն է սաղիս Է. Սասոուն: Նրա կարծիղով «դիվանագիտությունը խելփի և սակսի կիրառումն է անկաղս ղետությունների կառավարությունների հարաբերությունների ժամանակ, իսկ երբեմն նաև այղ ղետությունների և նրանց վասաղների միջեն»**: Այս սահմանումը ռաս բանով հնացած է և մեր օրերի համար կիրառելի չէ: Նաղս, այժմ աղխարհի ֆաղաֆական ֆարսեղից անհետացել են վասաղական ղետությունները և բոլոր ղետությունները միջաղգային իրավունքի սեսակետից ղիսվում են սովերեն և հավասար: Երկրորղ, ինչֆան էլ որ կարետոր լինեն խելքն ու սակսը, դիվանագիտության էությունը չի կարելի հանղեցնել միմիայն դրանց: Սանաղանղ, որ խելքն ու սակսը ամհրաժեես են և կիրառվում են անղամ դիվանագիտությունից բավականին հեռու այլ մարղերում:

* В. Израелян. Дипломаты лицом к лицу. М, 1990, с. 9.

** Նույն տղում, էղ 10:

Իսկ Հ. Նիկոլսոնի կարծիքով, «դիվանագիտությունը դա միջազգային հարաբերությունները բանակցությունների միջոցով վարելն է» և «մեթոդ է, որի օգնությամբ կարգավորվում են հարաբերությունները և վարվում են դեսպանների և դեսպանորդների կողմից»*: Այս ձեռակերտման մեջ կան, անուշ, ճիշտ մեկ, սակայն ամբողջությամբ վերցրած նա թերի է և ունի բացթողումներ: Ընդունելով, որ դիվանագիտության կարևոր խնդիրներից մեկը բանակցություններ վարելն է, Հ. Նիկոլսոնի տեսադասից վրիպել է դիվանագիտության մի այնպիսի խոռոչ և չափազանց կարևոր բնագավառ, ինչպիսին դիվանագիտական գրագրությունն է, առանց որի ընդհանրապես դժվար է դասկերպել ժամանակակից դիվանագիտությունը: Մյուս կողմից, համաձայնվելով, որ իրոք մեծ է դեսպանների և դեսպանորդների դերը դիվանագիտության բնագավառում, մանավանդ հարաբերությունները կարգավորելու գործում, սակայն տեսք է նեղել, որ դա նրանց մեծագույնը չէ: Հարցերի կարգավորումն այսօր ավելի լայն իրագործվում է արտաքին գործերի մինիստրների, տրանսպորտի մինիստրների և դիվանագիտական գործունեության իսկական դասերի:

Դիվանագիտության իրենց սահմանումն են տալիս նաև մի շարք այլ մասնագետներ, ինչպես Վ. Ջորջին, Հ. Մորգենթաուն, Ֆ. Ջոնդերմանը և ուրիշներ:

Վերոհիշյալ բոլոր սահմանումները, չնայած իրենց թերություններին, դասակարգություններին և ոչ ամբողջական լինելուն, այնուամենայնիվ, դարձնակում են ռացիոնալ հասիկ և այդ առումով էլ ուսագրավ են:

Մեզ ավելի ճշգրիտ, ամբողջական և լիարժեք է քվում դիվանագիտության այն սահմանումը, որ տրված է «Դիվանագիտական բառարանում»: Ահա այն. «Դիվանագիտությունը դիվանագիտական կառավարությունների ղեկավարների և արտաքին հարաբերությունների հասուն մարմինների դասակարգված գործունեությունն է բանակցությունների, գրագրության և այլ խաղաղ միջոցներով դիվանագիտական արտաքին հարաբերության նպատակների և խնդիրների, որոնք որոշվում են իրադրությունը դասակարգի օգնությամբ, իրականացման, ինչպես նաև արտասահմանում դիվանագիտական իրավունքները և օգնությունը դիվանագիտական ուղղությամբ»**:

Ինչպես հասկանալու ենք, որ այս սահմանումից, դիվանագիտությունը արտաքին փոխհարաբերությունները բանակցությունների և գրագրության միջոցով իրականացնելու ձև է: Սակայն ամենակարևորն այն է, որ նա արտաքին փոխհարաբերությունները կենսագործելու և զարգացնելու միայն խաղաղ ձև է: Այս համագամանքը լայն է և եղել դեռևս մեր կողմից արդեն հիշատակված Մանուի օրենքներում: Այնուհետև նշված էր, որ արտաքին փոխհարաբերության մեջ ուժը գտնվում է երկուսի սեղում, այսինքն առաջին սեղումը դիվանագիտությունն է և հարցերը խաղաղ ձև-

* Г. Никольсон. Дипломатия. Пер с англ., М., 1941, с. 20.

** Дипломатический словарь. М., 1960, т. 1, с. 457.

նադարձով կարգավորելու հմնությունը: Դիվանագիտության այս յուրահատուկ կողմը նկատել է անձիկ Երջանի հույն մտածող Դեմոսթենեսը, (մ.թ.ա. 4-րդ դ.) նշելով, որ «դեսպանների սնորհմության քանակ կլան նավեր, հեծակազոր կամ ամրոցներ, նրանց զենքը քառերը և հնարավորություններն են»: Իհարկե, կամ հակառակ ժեսակներ, որի խնայողությամբ արհեստագիտությունն է Պրուսիայի թագավոր Ֆրիդրիխ 2-ի (18-րդ դ.) թեւովոր դարձած արհեստագիտությունը. «Դիվանագիտությունն առանց զենքի նույնն է, քն երաժշտությունն առանց գործիքների»*: Ինչքան էլ որ դիվանագիտությունը կարիք զգա ռազմական աջակցության, այդուհանդերձ, նա որդես այդդիսին կարող է իրականացվել միայն խաղաղ միջոցներով, հակառակ դեպքում նա դադարում է դիվանագիտություն լինելուց: Այս հանգամանքը դիվանագիտության ամենատեսական և առանձնահատուկ հատկանիշներինց մեկն է:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՏԵԳՐ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Արտաքին քաղաքականությունը, ինչպես նշվեց, ավելի մեծ հասկացողություն է, քան դիվանագիտությունը, և իրականացվում է նաև ճնշասական, մեծակոթային, կրոնական և այլ կադերի, վերջապես, դասերազմական գործողությունների միջոցով: Դրանք բոլորը սերտորեն առնչվում են դիվանագիտության հետ: Համեմայն դեպք, ճնշասական, մեծակոթային, կրոնական, ռազմական և այլ բնույթի հարաբերությունները հնարավոր չեն հաստատել, դաժողանել և կամ զարգացնել առանց դիվանագիտության օգնության, միջնորդության և կամ ուղղակի մասնակցության: Դիվանագիտությունը որդես կանոն նախորդում, ուղեկցում և հաջորդում է վերևում նշված արտաքին քաղաքական բոլոր քայլերին: Արտաքին հարաբերությունների դասնությունը հարուստ է նման դեպքերով: Վերցնենք դիվանագիտության և դասերազմական գործողությունների փոխհարաբերությունը: 1939 թ. օգոստոսի 23-ին Գերմանիայի և ԽՍՀՄ-ի միջև ստորագրվեց չհարձակման դայմանագիր, որը հայտնի է նաև «Ռիպբենտրոպ-Մոլոտով դակս» անվանմամբ: Նա այդդես հորջորջվեց այն ստորագրած Գերմանիայի արտաքին գործերի մինիստր Իոնախիմ Ֆոն Ռիպբենտրոպի և ԽՍՀՄ արտաքին գործերի ժողովրդական կոմիսար Վյաչեսլավ Մոլոտովի անուններով: Պակսի ստորագրումն արագությունն էր քաղաքական իրադրության այն նոր փոփոխության, որ տեղի էր ունեցել Գերմանիայի և, հատկապես, ԽՍՀՄ արտաքին քաղաքական կուրսի մեջ:

* Սեքերունն ըստ В. Израелян. Дипломаты лицом к лицу. с. 12.

Մշակիմյան ղեկավարությունը որպեսզի Դավանանքի հետ համագործակցելու և այդ ուղիով Երոտայում իր ազդեցության գոտին ընդարձակելու և, հնարավորության դեպքում, նոր տեղիներում ձեռք բերելու արասալոր ֆաղաֆակաւորությունը: Ըստ այդմ էլ չհարձակման դակսի հետ միասին ստորագրեց գաղտնի արձանագրություն, որով Գերմանիան Մերձքաղկեան, Ֆինլանդիան, Բաւարիան ճանաչում էր խորհրդային ազդեցության գոտի: Միաժամանակ համաձայնություն ձեռք բերեց, որ Լեհաստանի ղեկավար կառուցվածքում փոփոխություններ տեղի ունենալու դեպքում Խորհրդային Միությանը կանցնեն Արեւմտյան Ուկրաինան և Արեւմտյան Բելոռուսիան: Գերմանիան իր հերթին գործողությունների ազատություն էր ստանում Լեհաստանի, ինչպէս նաև Արեւմտյան Երոտայի համադասախան մասերում: Այս համաձայնագիրը մինչև վերջերս խիստ գաղտնի էր պահվում Խորհրդային Միության ժողովուրդներից, քնն Արեւմտեւում վաղուց էին դա մասին խոսում: Այսպիսով, երկու ամբողջատիւրական (տոտալիտար) վարչակարգ ունեցող երկրների դիվանագիտությունը մախատաստեց Երոտայի հյուսիս-արեւելյան մասի ֆաղաֆական ֆառեզի վերածելուն: Դա իրականացումը կատարեց ռազմական գործողությունների օգնությամբ: 1939 թ. սեպտեմբերի 1-ին գերմանական զորքերը ներխուժեցին Լեհաստան և արագորեն գրավեցին նա մեծ մասը, իսկ սեպտեմբերի կեսերին Լեհաստան մեան նաև խորհրդային զորքերը, որոնք «ազատագրեցին» Արեւմտյան Ուկրաինան և Արեւմտյան Բելոռուսիան: 1940 թ. ընթացքում ԽՍՀՄ-ի կազմի մեջ մտցվեցին Լատվիան, Լիտվան, Էստոնիան, ինչպէս նաև Բաւարիան և Բուկովինան, որոնց հիմքի վրա ձևավորվեց Մոլդովան: Դաւնով իսկ զինվորականները, զինված ուժերը կենսագործեցին այն, ինչ որ մախատաստեւ ու կանխագծել էին դիվանագետներն ու դիվանագիտությունը: Տվյալ դեպքում արտաին ֆաղաֆակաւորության նոյատեւները՝ նոր տեղիներների գրավումը, իրականացվեց երկու մակարդակով՝ դիվանագիտական և ռազմական:

Զիչ չեն նաև այն դեպքերը, երբ գործողության մեջ են դրվում արտաին ֆաղաֆակաւորության մի ֆանի քաղաքամասեր: Դա վառ օրինակն է իրաւաւոլայեւան կոնֆլիկտը:

1990 թ. օգոստոսի 2-ին իրաւյան զորքերը հարձակվեցին սուվերեն Զուլեյքի վրա, արագորեն գրավեցին այն, բռնակցեցին և հռչակեցին Իրաւի 19-րդ նահանգ: Դա ոչնչով չարդարացված ագրեսիա էր, որն առաջացրեց համաեւրոպային համագործակցության խիստ բողոքը: Կոնֆլիկտի առաջին փուլում փորձ արվեց այն լուծել ֆաղաֆական դիվանագիտական ուղիներով, որի նոյատեւն էր համոզել Իրաւի ղեկավարությանը իր զորքերը դուրս բերել Զուլեյքից և վերականգնել Զուլեյքի ֆաղաֆական անկախությունը և գերիշխանությունը: Այդ հարցը բազմիցս ֆեմարկվեց ՄԱԿ-ի, մասնավորապէս նա Անվանագրության խորհրդի, Արաւական ղեկությունների լիգայի, Երոտական համագործակցության երկրների կողմից: Այդ հարցը հասուկ ֆեմարկման առարկա էր դիվանագետ-

ների բազմաթիվ հանդիպումների ժամանակ, ինչդեռ ԱՄՆ-ի ռեսական ֆարսուղար Ջեյմս Բեյկերի և Իրաֆի արսաֆին գործերի միմիսը Թաբիկ Ազիզի, ԽՍՀՄ-ի և Իրաֆի զանազան ներկայացուցիչների (Է. Շեաարդ-նաձե, Ե. Պրիմակով, Սադամ Հուսեյն, Թաբիկ Ազիզ և այլն) միջեւ և այլն: Էլ չենք խոսում բազմաթիվ դիվանագիսական բայերի մասին, որ ձեռնարկվում էին արաբական երկրների կողմից, որոնք ձգտում էին կոնֆլիկտին ալ արաբական «ներքնսանեկան» վեճի բնույթ:

Սակայն դիվանագիսական այս և այլ բայերն աղադրյուն անցան: Իրաքը, քեւ ենթարկվեց միջազգային դիվանագիսական մեկուսացման, սակայն մնաց անդրդվելի: Այնժամ միջազգային համագործակցության կողմից արվեց հաջորդ բայը՝ օգտագործվեց սնեսական գործոնը: ՄԱԿ-ի Անվտանգության Խորհրդի որոշմամբ Իրաֆի նկատմամբ կիրառվեց սնեսական դատարանի լիցենզիայի մի ամբողջ համակարգ և Իրաքը ենթարկվեց սնեսական օրջափակման, արգելվեց Իրաֆ արսահանել զենք, հումք և այլնայի ստրամբներ, որոնք ունեին ստրաեգիական նշանակություն: Իրաքը գրկվեց նալք արսահանելու հնարալորությունից, որը Էաժ ծանր հարված էր նրան, սառեցվեցին արսասահմանյան բանկերում զսնվող նրա ալուարները՝ հաեիվները, ալսիվները և այլն:

Սակայն Իրաքը չընկրկեց նաեւ սնեսական ճնշումների առջեւ: Եւ դրանից հետո հակաիրաֆյան բազմազգ ուժերի կոալիցիան ԱՄՆ-ի զլխավորությամբ դիմեց ռազմական գործողությունների: Պատերազմը երկար չեւեղեց: 1991 թ. փետրաարին Իրաքը կրեց ռազմական դարսություն, իր զորերը դուրս քերեց Քուվեյթից (ալկելի ճիւս նրանք խումաղահար փախան) և վերականգնվեց Քուվեյթի անկախությունը: Այս դեղոյում արսաֆին ֆաղաֆականությունը հասալ իր նդաւակին և իրագործվեց երեւ միմյանց հաջորդող մակարդակներով՝ դիվանագիսական-սնեսական-ռազմական:

Սակայն, երբ խոսք է գնում արսաֆին ֆաղաֆականության իրալանացման դիվանագիսական ձեւից սնեսականին, ռազմականին կամ մեկ այլ ձեւի անցնելու մասին, աղա դա չի նշանակում, քեւ այդ ձեւերի կիրառման ժամանակ դիվանագիսությունը խաղից դուրս է գալիս, մասնվում անգործության և գրալում դալիվ դիսորդի դեր: Ընդունված է աեւ, որ «երբ խոսում են քնդանդները, աղա լում են դիվանագեսները»: Ինչֆան էլ որ դա գեղեցիկ արսահայություն լինի, սակայն չի հսմադասալիանում իրալանությանը:

Դիվանագիսությունը երբեւ չի դադարում գործելուց: Թերեւս նրա դերը դաերազմի ժամանակ ալնֆան ցցում չէ, որֆան խաղաղ ժամանակ, քայց, ալդոհանդերձ, նա գործում է, երբեմն Էաժ ալսիվ կերոյով ու ծանրաքեռնվածությամբ: Դրա համոզիչ օրինակն է հանդիսանում երկրորդ համաեխարհային դաերազմի ժամանակ հակաիիսլեյան կոալիցիայի մեջ միալորված երկրների՝ ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, ինչդեւ նաեւ մյուս դեսությունների դիվանագիսական գործունեու-

բյուրն*։ Այդ ընթացքում երկու անգամ գումարվեց նրանց ղեկավարների՝ Ռուզվելտի, Ստալինի և Չերչիլի հանդիպումը։ Առաջին անգամ 1943 թ. նոյեմբեր-դեկտեմբերին Թեհրանում, իսկ երկրորդ անգամ 1945 թ. փետրվարին Յալթայում։ Պատերազմի տարիներին ճեղի ունեցավ նրանց արտաքին գործերի մինիստրների բազմաթիվ հանդիպումներ, կնիքվեցին տարբեր բնույթի դաշմանագրեր, համաձայնագրեր, ընդունվեցին ղեկավարացիաներ (Ալաբաիդյան խառնիվի 1941 թ. և այլն), արվեցին հայտարարություններ և այլն։

Պատերազմների ժամանակ դիվանագիտության հիմնական խնդիրը դառնում է նյութատիրական դաշմանակա ուղիով փողատված խնդիրների իրականացման համար, դաշմանակա հավասարությունը ընդունված դաշմանակա դաշմանակների հանդեպ, կանխել անջատ, սեղանադրած գործողությունները դաշմանակների կողմից և նախադասաբան դաշմանակի ավարտից հետո հիմնական փողատված դաշմանակների ձեռնարկումը, առաջադրումը և նեղ նրանց իրագործման ուղիները և ձևերը։ Այսպես, օրինակ, երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ, հասկալիս Յալթայի կոնֆերանսի ընթացքում, կանխազգուշացվեցին հետադարձադաշման Եւրոպայի կառուցվածքը, վարչատարածքային բաժանումը, ինչպես նաև ռազմական, փողատված, ֆինանսա-սոցիալական բազմաթիվ այլ հարցեր։

Այդուհանդերձ, երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ գաղտնի դիվանագիտական ճանապարհներով փորձեր արվեցին սեղանադրած համաձայնության գալ Հիսլերի հետ՝ սկզբում, 1941 թ. Ստալինը Բուդապեշտի միջոցով, իսկ վերջում՝ 1944-45 թթ. ԱՄՆ-ը Ալլեն Դալլեսի և այլ գործիչների միջոցով Եվրոպայում։ Ինչպես հայտնի է, երկու փորձերից էլ բան չստացվեց։

Նույն կերպ ակնհայտ էր գործում դիվանագիտությունը 1991 թ. Պարսից ծոցի պատերազմի ընթացքում։ Այս դեպքում նրա խնդիրն էր աղանդավոր հակաիրաքային կոալիցիայի մեջ մտնել մոտ 30 լիցենզիաների կողմից վերցված ռազմական-փողատված և սոցիալական դաշմանակա դաշմանակների հետևողական կատարումը, մեղքեր և նեղ համադասաբան միջոցներ կանխելու աղանդային մեծ լիցենզիայի կողմից փոխին կողմնակալ հնարավորությունը, ինչ-որ դաշմանակներ սահմանել Իրաքին, սակայն, որ Եւրոպայում է, դրա հետ միասին բոլոր չափ Իրաքի ուղղությամբ լիցենզիայի վերացումը կամ անդամահատումը։

Անհրաժեշտ են համարում կանգ առնել նաև մի հարցի լուսաբանության վրա։ Դա դիվանագիտության և կրոնական կադրերի փոխհարաբերության մեխանիզմն է, ելնելով երկու հանգամանքից. նախ, որ այդ փոխհարաբերությունը անհամեմատ բարդ ձևով է դրսևորվում և դա-

* Ств. Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг., М., 1957, т. 1., Тегеран. Алта. Потсдам. Сборник документов, М., 1970, և այլն։

րուրված է կրոնական շղարժով, եւ, առաջ, այդ մասին մարդիկ շատ աղոթող տակերացում ունեն:

Կրոնական կաղերը կամ, եթե կարելի է ասել, կրոնական դիվանագիտությունը կարող է դրսևորվել ուղղակի կերպով, ինչդեռ սկսյալ կրոնին դասկանող տարբեր եկեղեցիների միջև փոխհարաբերությունների, այնուհետ էլ միջկրոնական հարաբերությունների ձեւով: Որդեա առաջին բնույթի կաղերի օրինակ կարող են հանդիսանալ տարբեր բնույթի շփումները քրիստոնյա կաթոլիկ, ուղղափառ եւ բողոքական եկեղեցիների, ինչդեռ նաեւ կոմկրէս առանձին երկրների եկեղեցիների, ասեմք, հայ առաքելական եկեղեցու եւ ռուսական, անգլիական, վրացական եւ այլ բոլոր եկեղեցիների միջև: Դրանք բնորոշ գոտ կրոնական-աստվածաբանական, դավանաբանական ծիսակատարությունների հետ կաղված, միմյանց աջակցություն ցույց տալու եւ բազմաթիւ այլ հարցերի բնարկումն է:

Եւկրորդ բնույթի կաղերը՝ միջկրոնական, դրսևորվում են քրիստոնեւորյան, իսլամի, բուդդայականության, հրեականության եւ կրոնական այլ ուղղությունների ու հոսանքների միջև փոխհարաբերությունների ձեւով, որոնք ընթացքում կարող են բնարկվել ինչդեռ գոտ կրոնական, այնուհետ էլ առանձին, ասեմք, գրաստության, կրոնական հանդուրժողականության, խաղաղության-դաշնաման, համագործակցության եւ այլ հարցեր:

Այսպիսի դեղմերում դիվանագիտությունն այնքան էլ ակտիւ հանդես չի գալիս եւ նրա դեմքը ցցում չի երեւում: Դիվանագիտության դերը այստեղ աստիճանափակվում է այդ շփումների կամ համատեղ ժողովների, այդ թիւում եւ Տիեզերական, կազմակերպման ու անցկացման համար դրոշմություններ եւ անհրաժեշտ դայմաններ տեղեւորելով:

Սակայն առավել կարեւորը կրոնական բոլի տակ որոշակի քաղաքականություն անցկացնելն է: Եւ դաստիարակող հայտնի են բազմաթիւ դեղմեր, երբ այս կամ այն դեղմությունը կամ դեղմությունների խումբը կրողը գործիք է դարձնում որոշակի քաղաքական նպատակների հասնելու համար եւ այստեղ լայն աստիարեղ է քաջվում նաեւ դիվանագիտական գործունեության համար: Այդ են հաստատում փաստերը:

451 թ. Բուհորի ասիական ավում գտնվող Քաղկեդոնում, որն այժմ Ստամբուլի արվարձանն է, գումարվեց քրիստոնեական եկեղեցիների չորսուրդ տիեզերական ժողովը, որը նախաձեռնել էր բյուզանդական Մարկիանոս կայսրը (450-457): Տիրերաժողովը բնարկեց առաջին հայացքից մի շատ դարձ կրոնական հարց՝ Հիսուսի բնության հարցը: Քրիստոնյա եկեղեցիների միջև վեճ էր առաջացել այն հարցի շուրջ, թե Քրիստոսը քանի բնույթ ունի: Եկեղեցիների մեծ մասը գտնում էր, որ նա երկու բնույթ ունի՝ աստվածային եւ մարդկային, որի դասաւորումը նրանց կոչվեցին երկարակներ՝ դիաֆիզիքներ, իսկ փոքր մասը գտնում էր, որ Քրիստոսը մի բնույթ ունի՝ աստվածային, եւ դրա հետեւողները կոչվեցին միաբանակներ՝ մոնոֆիզիքներ: Այս երկրորդ ուղղությունը՝ միաբանակությունը

որդեղեցիին արեւելյան՝ Հայաստանի, Եգիպտոսի, Ասորիի Բրիտանյա եկեղեցիները: Իսկ Հռոմի, Կոստանդինադուսի եւ նրանց շուրջը համախմբված այլ եկեղեցիներ ընդունեցին երկաթնակությունը: Քաղկեդոնի թիեզերածողվը բանապրեց միաբնակությունը եւ նրան հետևող եկեղեցիները:

Իրականում դա զուտ կրոնական հարց չէր: Երկաթնակությունը դարձադրելու միջոցով Բյուզանդական կայսրությունը ձգտում էր Կոստանդինադուսից կախման մեջ դնել մնացած բոլոր եկեղեցիները եւ ուժեղացնել իր ֆաղափական ազդեցությունը նրանց եւ նրանց երկրների վրա: Հայաստանի համար դա ուներ սկզբունքային նշանակություն: Երկաթնակությունը ընդունելու դեղքում մտավախություն կար եւ բավականին հիմնովին, որ հայերի կախվածությունը բյուզանդացիներից խիստ կծածանա եւ նրանք կարող են կոչ գնալ նրանց: Դրա վստահ լուծում էր, մասնավոր եթե ի նկատի ունենանք, որ այդ ժամանակ Արեւելյաններն զաւորեցնել էին արվել Հայաստանում, որը դեռեւս 387 թ. բաժանվել էր Բյուզանդիայի եւ Պարսկաստանի միջեւ, եւ հայերը գրկվել էին դեսպանությունից: Միջնդեռ միաբնակության ընդունումը, որով հայերը հակադրվում էին Բյուզանդիային, ծառայում էր նրանց ազգային ինքնությունության, ինքնատիպության դաստիարակմանը եւ հենարան դառնում Հայաստանի ֆաղափական անկախության վերականգնման համար: Չոլտի է մոռանալ, որ հայ առաքելական եկեղեցին ազգային եկեղեցի է, որը բացի կրոնական Ֆունկցիաներից, կատարել է նաեւ հոգևոր-մշակութային, ազգային, ի հարկին նաեւ ֆաղափական-դեսպանական Ֆունկցիաներ: Նման խիստ կարեւոր ազգային կենտրոնի կախվածությունը հզոր Բյուզանդական կայսրությունից բացասաբար կանդաղադանաւ հայ ժողովրդի գոյադաստիարակման վրա:

Եւ Քրիստոսի բնույթի վեճի ժամանակ երկու կողմերն էլ լուս հասկ կերտով հասկանում էին այդ դայաբի ֆաղափական ենթաեսեսք: Ահա թե ինչու Քաղկեդոնի ժողովից հետո ընկած ժամանակում Բյուզանդիան խիստ բեմամական դիրք էր դրավում միաբնակների, մասնավորապես հայերի նկատմամբ, հալածում նրանց եւ զանազան տեսակի ճնշում գործադրում նրանց նկատմամբ: Դնեումը գործադրվում էր նաեւ դիվանագիտության միջոցով, փորձ էր արվում համոզել, կաշառել, սղառնալ եւ այլն: Իսկ արեւելյան Բրիտանեությանը դասական ժողովուրդների, այդ թվում հայերի դիվանագիտությունը փորձում էր դիմագրավել կամ չեզոքացնել բյուզանդական դիվանագիտության գործողությունները:

Քաղաքական-դիվանագիտական աստիճան ավելի ցայտնորդն է դրսևորվում խաչակիրների արեւալամների ընթացքում (11-13-րդ դդ.): Արեւելին դասյանը այստեղ նույնդես կրոնական է. Բրիտանյա դեսությունները Երոդայում Հռոմի դասյի դեկավարությանը եւ օտնունով միավորվում եւ արեւալի են դուրս գալիս Բրիտանեության սուրբ վայրերը, առաջին հերթին Երուսաղեմը եւ թրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի գերեզմանը անհալաեսներից՝ մոտալմաններից ազատագրելու համար: Չբացառելով արեւալամ-

ների առանձին մասնակիցների ունեցած նվիրվածությունը այդ գաղափարին, խաչակրաց արեալաններն ըստ էության ռազմա-ֆաղափական ակցիաներ էին, երբ բարձրացող Եւրոպան փորձում էր իր տիրապետությունը ընդարձակել և սարածել Արեւելքի հարուստ երկրների վրա: Դրանք վերջին հաւելով նվաճողական արեալաններ էին, որոնք ուղեկցվում էին, մասնական վերջին օրջանում, ավազակությամբ, թալանով և ավարառությամբ: Տիրոջ գերեզմանը փրկելու հարցն ավելի ու ավելի մոռացության էր տրվում: Խաչակրաց արեալանների ընթացքում, անմախքնապես կերպով աւելանալով նորոգական և արաբական-մուսուլմանական դիվանագիտությունը: Եւրոպական, հասկապես Հռոմի տաղանջի դիվանագիտությունը ծառայում էր Եւրոպական դիտությունների դաւիթին և միացյալ զինված ուժերի ստեղծմանը, յուրաքանչյուր արեալանի ծրագրերի մեակմանը, արեալանի ընթացքում Արեւելքում հնարավոր դաւնակիցներ գտնելուն, արեալանի մասնակիցների համար բարենպաստ ֆաղափական և բարոյական դայանմանը ստեղծելու խնդրին և այլն: Այդ արեալանների ընթացքում եւրոպական դիվանագիտությանը հաջողվեց սերտ հարաբերություններ հաստատել Կիլիկյան Հայաստանի հետ և աղաւթովի նրա աշակցությունն ու օժանդակությունը:

Նույն կերպ էր վարվում նաև մուսուլմանական երկրների դիվանագիտությունը, որը էիչ բան չարեց նրանց միալորման և խաչակիրների դեմ միասնական ճակատ ստեղծելու ուղղությամբ: Եւ եթե խաչակիրներին չհաջողվեց հասնել իրենց նոյասակներին, առաջ դրանում մուսուլմանական երկրների դիվանագիտության դերը բնավ էլ երկրորդական չէ:

Կրոնական գործոնը, շաղախված դիվանագիտական որոշակի ակտիվության հետ, միայն հեռավոր միջնադարյան երևույթ չէ: Այն դրեւորվում է, նույնիսկ ավելի կազմակերպված ու բարձր մակարդակով, նաև մեր օրերում: Դրա աղաւթույցն է իսլամական դիտությունների գործունեությունը վերջին 30 տարիների ընթացքում: Նրանց մոտ չափազանց ուժեղացել են ինտեգրացման միտումները, միասնական համախաղամական ֆաղափականության մեակման ձգտմանը, որի հիմքի վրա ստեղծացել է մի դիվանագիտություն, որը մենք կանվանենք «իսլամական դիվանագիտություն»: Արդեն ստեղծվել և գործում են ֆառնից ավելի միջազգային իսլամական կազմակերպություններ՝ ֆաղափական, սեփական, գիտական, մեակութային, կրոնական և այլն: Դրանց բոլոր Իսլամական կոնֆերանսի կազմակերպությունը, Իսլամական համաշխարհային կոնգրեսը, Իսլամական աւաիարի լիգան, Չարգացման իսլամական բանկը, Գիտատեխնիկական զարգացման իսլամական Ֆոնդը, Առեւերի զարգացման իսլամական կենտրոնը, անգամ նորությունների իսլամական գործակալություն և այլն և այլն: Դրանք փակ բնույթի կազմակերպություններ են, որոնց անդամ կարող են դառնալ միայն իսլամական դիտությունները, որոնց թիվն այսօր հասնում է մոտ 45-ի: Դրանց մեջ հասկապես դիտ է առանձնացնել 1969 թ. ստեղծված Իսլամական կոնֆերանսի կազմակերպությունը, որը իսլամական աւաիարի բարձրագույն ֆաղափական մար-

մինն է: Նա է որոշում իսլամական դեմոկրատիայի ինչպես ընդհանուր սրբազան, այնպես էլ դիմադրող կոնկրետ հարցերի նկատմամբ: Նրա կողմից սահմանվել են երեք գլխավոր սկզբունքներ. առաջին, մուսուլմանական գոտու բնակչության բարձր ծննդաբերության դադարեցումն է միջոցով հասնել աշխարհի մարդագրական (դեմոգրաֆիկ) հաստատված փոփոխմանը հոգու մուսուլմանների: Երկրորդ, իսլամացնել մուսուլմանական երկրների ֆաղափական, սննդական և մշակութային ինտեգրացումը, որը ծառայելու է աշխարհի ֆաղափական հաստատված փոփոխմանը հոգու մուսուլմանական դեմոկրատիայի: Դիմադրող է, դեռևս դաժանաբան չի դրվում բոլոր մուսուլմանական դեմոկրատները մեկ միասնական դեմոկրատիայի մեջ միավորելու հարցը, թեև առանձին մուսուլմանական կրոնական գործիչներ, մավոնականներ, կազմակերպություններ և այլն, այդ հարցը առաջ են քաշում: Մակայն ինտեգրացման այն աստիճանը, ձեռք, որ առաջ է քաշում Իսլամական կոնֆերանսի կազմակերպությունը այնքան էլ հեռու չէ միասնական դեմոկրատիայի ստեղծելու գաղափարից. ընդամենը մի քանի է միայն բաժանում նրանց իրարից: Երկրորդ, Իսլամական կոնֆերանսի կազմակերպության ընդունված որոշումն է մեջ բոլոր այն մարդիկ և ժողովուրդները, անկախ լեզվից, մազհաբի, գույնից, ռասայից և բնակության վայրից, որոնք դառնում են իսլամ, կազմում են իսլամական ազգ*:

Իսլամական երկրների դիվանագիտությունը իր գործունեության մեջ ելնում է այս հիմնադրույթներից: Հարաբերությունները իսլամական դեմոկրատների միջև համարվում են դիվանագիտության առանձնահատկ բնագավառ և իսլամական դեմոկրատների արժանի ֆաղափականության մեջ առաջնությունը ընդունում է դրանց: Այդ երկրները լայն համայն են համարում որոշումներ ընդունում, ելնելով իսլամական գործունեից: Այսպես, օրինակ, իսլամական երկրների արժանի գործերի միջնադարի խորհուրդի որոշումը ջիհադ կրոնական արքայան դաժանաբան հայտարարվեց Խորհրդային Միությանը՝ Անդանուսան ներխուժելու կադակցությամբ:

Իսլամական կոնֆերանսի կազմակերպության որոշումներին համադասախան վերջնական նորարարում համարվում է փոխել աշխարհում հաստատված ուժերի փոխհարաբերությունը հոգու իսլամի և հասնել իսլամի երեւման փառքի վերականգնմանն ու դիմադրող ամբողջունը աշխարհում*: Այդ սրբազանական նորարարություն, որը թեև հենվում է կրոնական գործունեի վրա, բայց այդուհանդերձ ֆաղափական բնույթ է կրում. կոչված է ծառայելու և իրականում ծառայում է իսլամական երկրների դիվանագիտությունը:

Այսպիսով, ինչպես տեսնում ենք լայն մեծ և անփոխարինելի է դիվանագիտության դերը յուրահանգյուր դեմոկրատիայի արժանի ֆաղափականության համակարգում:

* The Islamic Summit Conference Sixed Issue. Revised Edition. Kuwait, 1981.

* * * Նույն տեղում:

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՁԵԻՆԵՐԸ ԵՒ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ինչդեռ որ հասարակական-հաղափարական ամեն մի երևույթ բարացած չէ եւ մեկ անգամ ընդմիջէ տրված ձևով չի դրսևորվում, այդդեռ էլ դիվանագիտության գործունեության ձևերը եւ ֆունկցիաները միանգամից չէ, որ մշակվել ու ստացել են ներկա տեսքը: Դարերի ընթացքում դիվանագիտությունը, նրա ֆունկցիաները եւ կիրառման ձևերը անընդհատ փոխվել ու քաղաքացի են, հարստացել եւ համդես են եկել նոր խնդիրներ եւ դրանց լուծման նոր, այդ բովում եւ կազմակերպչական ձևեր ու մեթոդներ:

Մեր օրերում ընդունված է, որ դիվանագիտությունը որդես արտաքին հաղափարանության իրականացման միջոց, ընդգրկում է հիմնականում վեց բնագավառ, որոնց համադասասխման լուծում է վեց կարևոր խնդիր:

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Սա քերես դիվանագիտության ամենաավանդական ձևն է, որ կիրառվում է հնուց ի վեր, մասնավոր սեղագրի եւ այբուքենի հայտնագործումից հետո: Մեզ են հասել հին աեխարիի բավականին հարուս դիվանագիտական փաստաթղթեր, որոնց մեջ հիշատակության է արժանի Ալ-Սմաւնայի (Եգիպտոսում) դիվանագիտական արխիվը (մ.թ.ա. 15-14-րդ դդ.): Դա դիվանագիտական գրագրություն է մի կողմից Եգիպտոսի փառավորներ Ամենխոստեյ 3-ի եւ նրա որդի Ամենխոստեյ 4-ի, իսկ մյուս կողմից Միսանիի եւ Բաբելոնի թագավորների եւ դադեսիսիան ու սիրիական իեխանների միջեւ: Արխիվը կազմված է 360 կալն սալիկներից եւ գրված է սեղագրով՝ աֆադերեն լեզվով, որը համարվում էր ժամանակի միջազգային դիվանագիտության լեզուն: Կարևոր աղբյուր են նաեւ խեթական արխիվները, զտված Բողազ-Քոյում (Անկարայի մոտ), եւ ասորական արխիվները, զտված Նինվեյի՝ Ասորեստանի մայրաքաղաքի գրադարանում, որը դարձնակում է մոտ երկու հազար փաստաթուղթ: Դրա նեանակալի մասը դիվանագիտական գրագրություն է, որ Ասորեստանի թագավորներն ունեցել են իրենց մոտիկ ու հեռավոր հարեաններին, իրենց բարեկամներին ու թեմանիներին հետ: Դիվանագիտական գրագրության նմուշներն են դափողանվել նաեւ Հին Հունաստանից, Հին Հռոմից եւ միջնադարյան Եւրոպայից:

Դիվանագիտական գրագրությունը սովորաբար իրագործվում է մատակների, զանազան նոսաների, հուշագրությունների, հայտարարությունների եւ այլ ձևերով:

Նամակների փոխանակությունը կարող է ճեղի ունենալ դեսությունների դեկլարաների (միադեռ կամ դրեզիդենտ), կառավարության դեկլարաների՝ դրեմիեր մինիստրների, բայց ամենից հաճախ երկու դեսությունների արտաքին գործերի մինիստրների միջեւ: Առանձին դեղդերում, դեսության եւ կառավարության դեկլարաի եւ արտաքին գործերի մինիստրի գիտությանը եւ հանձնարարությանը նման բնույթի դիվանագիտական փաստաթղթերի փոխանակություն կարող են կատարել սովորյալ ցածր աստիճանի դիվանագիտական դասեռնյանները՝ արտաքին գործերի մինիստրի տեղակալ, մինիստրության որեւէ բաժնի վարիչ, դեսական եւ կամ հասուկ լիազորություններով օժտված դեսական դասեռնյա:

Հայտարարությունը սովորաբար արվում է կառավարության կողմից: Առանձին դեղդերում հայտարարություն կարող են անել նաեւ արտաքին գործերի մինիստրությունները կամ այլ դեսական մարմիններ, սակայն այդ դեղդում որդես կանոն նեղվում է, քն նրանք ում կողմից են լիազորված հանդես գալու նման հայտարարությանը: Սովորաբար նեղվում է, որ հայտարարությունն արվում է սկալ երկրի կառավարության կողմից կամ անունից, ավելի հազվադեղ թագավորի կամ դրեզիդենտի անունից կամ հանձնարարությանը:

Նոսաների փոխանակությունը կատարվում է սովորաբար արաբից գործերի միմիասրությունների մակարդակով: Սակայն ավելի բարդ հարցերի դեմքում, երբ շեղվում են լեզուական ազգային կենսական շահերը (դասերազմի սղառնալիք, լայնամասշտաբի կողմից խախտում և այլն) նոսան հղվում է կառավարության կողմից: Ավելի երկրորդական, մանր հարցերի դեմքում նոսաների փոխանակությունը կարող է կատարվել և՛ դեսպանությունների մակարդակով: Ի՞նչ բան է նոսան: Դա դիվանագիտական բայ է, որ կատարվում է գրավոր ձևով լեզուական արաբից գործերի միմիասրության (ԱԳՄ) կամ այլ դիվանագիտական մարմնի, այդ թվում և ներկայացուցչության միջոցով, որի մեջ շարադրվում են սկզբ լեզուական կամ կառավարության դիրքորոշումը միջազգային կարևոր հարցերի վերաբերյալ, արահայտվում սկզբ լեզուական շեղանկերը երկու լեզուականների փոխհարաբերություններում ծագած զանազան, լայն հաճախ վիճելի հարցերի ու փաստերի վերաբերյալ: Դիվանագիտական որակափոխություն ընդունված սովորույթի համաձայն նոսաներ են փոխանակվում նաև լայնամասշտաբի վավերացման, միջազգային լայնամասշտաբի միանալու և լայնամասշտաբի չեղյալ հայտարարելու կադրակցությամբ: Կան դեմքեր, երբ նոսան հղվում է ոչ թե սովորույթի վրա, այլ լայնամասշտաբի միջազգային իրավունքով:

Նոսան բացի գրավորից, առանձին դեմքերում կարող է լինել նաև բանավոր, որն արվում է բանավոր հայտարարությամբ երկու լեզուականների ներկայացուցիչներից մեկի կողմից՝ նրանց համադրման ժամանակ: Միջազգային դիվանագիտական որակափոխություն բավականին լայնորեն կիրառվում է ուղեմատուցի՝ վերջնագրի բնույթի նոսան:

Դիվանագիտության լայնամասշտաբի լայնամասշտաբից ցույց է տալիս, որ դիվանագիտական այդ բայը կիրառվել է դեռևս հին ժամանակներից: Պատմության կողմից գրավոր վկայված վերջնագրի բնույթի առաջին նոսան ներկայացվել է մ.թ.ա. 16-րդ դ., երբ հյուսիսային Եգիպտոս ներխուժած հիփոսների բռնակալական ցեղի առաջնորդը մի շարք լայնամասշտաբից և ներկայացնում Թեբիսի թագավորին, նշելով, որ եթա նա չընդունի այդ պահանջները, ապա ինքը պատերազմ կսկսի նրա դեմ*:

Հետագա դարերում բազում անգամներ լեզուականները դիմել են այդ բային:

Սեր ժամանակներում վերջնագիրը ներկայացվում է դիվանագիտական ճանադարով, սովորաբար մի լեզուական արաբից գործերի միմիասրի կամ դիվանագիտական այլ բարձրաստիճան պատգամաբերի կողմից մեկ այլ լեզուական դիվանագիտական ներկայացուցչին: Ուղեմատուցի բնույթի նոսաները կարող են ներկայացվել նաև կողմնակի կերպով: Նրանցում սովորաբար նշվում են այն պահանջները, որ մի կողմը լեզվ է կատարի (սերխոսիայի) զիջում, գործերի հետ բաժանում սահմանամերձ գո-

* История дипломатии. т. 1, с. 12.

տուց, ռազմասուզանքների վճարում, սվյալ ոլեսության դեմ ուղղված քե-
նամուկան քարոզության դադարեցում և այլն) նրա նկատմամբ որոշակի
ճիշտմունք կիրառելու աղաճնալիքի սակ: Այդ աղաճնալիքը կարող է լի-
նել դիվանագիտական հարաբերությունների խզում, առեւտրահետապահ
կապերի ստեղծում, սվյալ ոլեսության քաղաքացիների արտաքսում, ռազ-
մական ուժի կիրառում և այլն: Վերջնագիր-նոտաներում նշվում է սվյալ
ոլեսության դաժանությունների ընդունման և կասարման վերջնական ժամկե-
սը: Եթե նոտան ստացած ոլեսությունը միջնա նշված ժամկետի ախարսը
կասարում է վերջնագրի դաժանությունը, ապա նրա դեմ նախատեսվող
դասժամիջոցները մյուս ոլեսության կողմից սովորաբար չեն կիրառվում:
Իսկ եթե վերջնագրի ժամկետը անցնում է և դաժանությունը չեն կասար-
ված, ապա մյուս կողմը դիմում է համադասախան քայլերի:

Վերջնագիր-նոտաներ ներկայացնելը ճամաչում է գտել միջազգային
իրավունքի կողմից: 1907 թ. ստորագրված Հաագայի կոնվենցիայի (հա-
մաձայնագրի) 1-ին հոդվածի համաձայն, դասերազմ սկսող ոլեսությունը
ռազմական գործողություններից առաջ դադարալոր է նախազգուշացնել
դասերազմ սկսելու մասին և հիմնավորել նման քայլի դիմելը կամ էլ
դադարալոր է վերջնագիր-նոտա ներկայացնել, որտեղ ոլես է նշված լինեն
դասերազմ հայտարարելու դայմունքներ:

1938 թ. սեպտեմբերի 30-ին Անգլիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան և
Իտալիան Մյունխենում համաձայնության եկան Չեխոսլովակիային
դասերազմող Մադեբուրերի մարզը Գերմանիային հանձնելու մասին: Դրա
հիման վրա համադասախան ոլեսության ներկայացվեց Չեխոսլովա-
կիայի կառավարությանը: Վերջինս հարկադրված զիջեց և նրա սերիտ-
րիայի այդ հասվածն անջատվեց ու կցվեց երրորդ ռեյխին՝ Գերմանիա-
յին: Այս դեպքում գործը չհասավ դասերազմի:

1940 թ. Խորհրդային կառավարությունը վերջնագիր ներկայացրեց
Ֆինլանդիային, դաժանություն նրանից որոշ սերիտրիալ զիջումներ, իբրեւ
թե Լենինգրադ և Մուրմանսկ քաղաքների և Մուրմանսկի երկաթուղա-
յին ճանադարիի անվանգությունն աղաճնալիքի համար: Ֆինլանդիան
կառավարությունը մեծեց կասարել Խորհրդային վերջնագրի դայմաննե-
րը և ԽՍՀՄ-ը 1939 թ. նոյեմբերին դասերազմ սկսեց Ֆինլանդիայի
դեմ, որն ախարսվեց 1940 թ. մարտին: Երկու երկրների միջև հաստատվեց
ոլեսական նոր սահման, որով Խորհրդային Միությանն անցան Կարելա-
կան դարանոցը, Վիբորգ քաղաքը և Վիբորգի ծոցն իր կղզիներով, Լա-
դգա լճի ստեմսյան և Խյուսիալային ափերը մի քանի քաղաքներով և
այլն:

Լինում են դեպքեր, երբ ի խախտումն Հաագայի 1907 թ. կոնվենցի-
այի, դասերազմն սկսվում է առանց համադասախան վերջնագիր-նոտա
հղելու: Այդպես վարվեց Գերմանիան, երբ 1941 թ. հունիսի 22-ին հա-
ձակվեց ԽՍՀՄ-ի վրա: Այդ օրը, վաղ առավոտյան ժ. 3.30 բողիկն, երբ
ընթանում էր Համկ(ք)կ Քաղքյուրոյի նիսքը, Մոլոտովին հայտնեցին, որ
գերմանական դեսոյանը քսաղ ցանկանում է նրան տեմնել քս կարեւոր

հարցի կադակցությամբ: Մոլոտովն արժանի գործերի ժողովոյն իր առանձնասեյակում անհաղաղ ընդունեց նրան: Գերմանական դեստակը՝ կոմս Ֆ. Ֆոն Շոլենբուրգը հայտարարեց, «ես հակիրճ կերպով, որ «խաղաղային գործերի կենտրոնացումը գերմանական տահմանի մոտ հասել է այնպիսի չափերի, որ գերմանական կառավարությունն այլևս չի կարող համբերել: Այդ պատճառով էլ մա որոշեց ձեռնարկել համադրաստիսան հակամիջոցառումներ»: Այս հակիրճ հայտարարության ժամանակ, որ արվեց հոգևապետ Մոլոտովին, խիստ լարված մթնոլորտում, կոմսի կողմից դասերագն բառը չօգտագործվեց, քեւս այն արդեն սկսվել էր: Հաղթահարելով իրեն դասած հոգեմունքը եւ խախտելով գերմանական դեստակի հայտարարությունից հետո որոշ ժամանակ հաստատված փառ լռությունը, Մոլոտովն ուժ գտավ իր մեջ հարցնելու. «Դու ի՞նչ է, դասերագնի հայտարարություն»: Շոլենբուրգը դաստիսան ոչ մի բառ չարձատանեց, բավարարվելով ձեռքը հուսահատուն բախահարելով*:

Ուլշիմաստմի փայլուն օրինակ է ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի եւ Մեծ Բրիտանիայի դրսևանքը 1945 թ., երկրորդ համաշխարհային դասերագնի սվարժին, Գերմանիայի անվերադաւ կադիսույացիայի վերաբերյալ, որը, խոհ, ընդունվեց եւ կատարվեց:

Ուլշիմաստմի հարցը մի փոքր այլ կերպ է դրված ՄԱԿ-ի Կանոնադրության մեջ: Նրա 2-րդ հոդվածում արձանագրված է, որ ՄԱԿ-ի անդամ բոլոր դեկտրությունները իրենց միջազգային հարաբերություններում դեկ է ձեռնդաւ մնան ուժի սղառնալիքից եւ նրա կիրառումից: Սակայն այդ կեքը «ես ու «ես հաճախ է խախտվում: Երբ Իրաքը 1990 թ. օգոստոսին բոնակեց Բուվիլլը, որի մասին հիւսասակվել է վերեում, եւ երբ սղառնվեցին կոնՖլիկթը դիվանագիսական ճանադարհով եւ ճեկասական ճեկման միջոցով լոնելու հնարավորություններ, աղա Իրաքին հակաիրաքան կոալիցիայի անդամ երկրների կողմից վերջնագիր հերկայացվեց այն մասին, որ երկ մինչեւ 1991 թ. հունվարի 15-ը Իրաք իր գորկերը դուրս չրերի Բուվիլլից, աղա նրա դեմ ռազմական գործողություններ կսկսվեն: Վերջնագրի ժամկեւն անցավ եւ Իրաքը չկատարեց նրա դրսևանքները: Այնժամ հակաիրաքան բազմազգ ուժերի կոալիցիան դասերագնական գործողություններ սկսեց, որն սվարսվեց Իրաքի դարտրքամբ եւ Բուվիլլի անկախության վերականգնումով:

Գլվանագիսական գրակամության մեջ եւ դիվանագիսական դրակսիկայում կիրառվում են նաեւ նոսաների այլ ձեւեր, որոնք կադված են դիվանագիսական կոնկրեկ ֆալլերի եւ երկու դեկտրությունների միջեւ հարաբերությունների ճեգրման, որոշ ոչորլեմնեւի լոնումն արագացնելու եւ այլ դարագաների հեկ:

Այդ բնույթի նոսաներից են.

ա. Անձնական նոսա-նոսայի այս ձեւին սուլորաքար դիմում են «ես

* В. Соколов. Неркоминдел Вячеслав Молютов. Международная жизнь., 1991, № 5, с. 106-107

կարևոր հարցի կամ իրադարձության կադրակցությամբ: Անձնական նոսա է հղվում, երբ տղի է ունեցել ոչնական հեղափոխում ևս ոչնական կարգի (կառուցվածքի) փոփոխություն: Մնան նոսա է ներկայացվում, երբ հավասարնագրված ոչնության դիվանագիտական ներկայացուցիչը ինչ-ինչ դասճանաչելով ժամանակավորապես քննահասում է իր դասակարգությունները կամ երբ դատարն իր հավասարնագրերը հանձնելուց ևս իր դասնական դասակարգություններին անցնելուց հետո սյո մասին տեղյակ է դառնում հավասարնագրված երկրի դիվանագիտական կորուստին ևս այլն: Ընդունված կարգի համաձայն անձնական նոսա ուղարկվում է նաև ի դասաստան ստացված անձնական նոսայի: Գոյություն ունի անձնական նոսա գրելու և տեղեկական տեղեկության ձևակերպելու որոշակի կարգ: Անձնական նոսան դասարար կերպով գրվում է նամակի ձևով, առաջին դեմքով և ստորագրվում նրա կողմից: Այն գրվում է դասնական նոսաների համար նախատեսված բլանկի վրա: Բլանկի աջակողմյան վերևի մասում նշվում է հաղաք, ամսաթիվը և անձնական նոսայի առաժնան տեղը: Այնուհետև գալիս է նամակի բուն տեղը, որ սկսվում է հարգանքի խոսքով, հետ շարադրվում է անձնական նոսայի շարժանքը, բուն խնդիրը և ավարտվում անձնական նոսան ուղարկողի ստորագրությամբ: Մի նրբություն. անձնական նոսայի առաջին էջի ձախակողմյան ներքևի անկյունում նշվում է այն անձնավորության ազգանունը ևս դասնուն, ում հասցեագրված է անձնական նոսան:

Բ. Վերքալ նոսա—սյս ձևը դիվանագիտական գրագրության մեջ կիրառվում է քննարկի հարցերի կադրակցությամբ: Ի տարբերություն անձնական նոսայի, վերքալ նոսան կազմվում է երբորդ դեմքով «Անցյալի արտաքին գործերի մինիստրությունը դասիվ ունի հայտնելու» ևս այլն, որից հետո գալիս է տեղը:

Վերքալ նոսան անձնական նոսայի համեմատությամբ ունի մի տարբերություն ևս. այն չի ստորագրվում: Սակայն նա նույնպես մեկնագրվում է նոսայի բլանկի վրա-նշվում է երկրի համար, հաղաքը ևս ամսաթիվը ևս դրվում արտաքին գործերի մինիստրության կնիքը. եթե նա է նոսան ուղարկողը, կամ դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության կնիքը. եթե նա է վերքալ նոսայի հեղինակը: Եւ, ինչպես անձնական նոսայի դեպքում, առաջին էջի ներքևի ձախ անկյունում նշվում է հասցեն՝ քե ում է այն ուղարկված: Ըստ որում, ստացողի հասցեն միշտ նշվում է նոսայի առաջին էջում, անկախ այն բանից, քե բանի էջից է այն կազմված:

Վերքալ նոսան փոստով կամ դիվանագիտական խողովակով չի ուղարկվում, այլ հանձնվում է անձամբ կամ դիվանագիտական ստահանդակի միջոցով:

Գ. Հիշեցման գրացարկ: Երբ երկու ոչնությունների ներկայացուցիչների միջև տեղի է ունենում հանդիպում կամ գրույց, որի ժամանակ

նակ կողմերը անում են համադասարան հայտարարություն, առաջ գրույցի վերջում տրվում է հիփեցման գիր՝ ի հաստատման արված հայտարարության: Դրանով կանխվում է հայտարարության ապավստոսը կամ սխալ մեկնաբանությունը: Այն դեպքում, երբ հիփեցման գիրն անձամբ չի հանձնվում, այն հետ ուղարկվում է ստեղծագրական միջոցով:

Հիփեցման գիրը սովորաբար մեկնագրվում է ոչ պատշտական քղքի վրա, առանց նշելու ելքի համարը և չի կնիվում: Նշվում է միայն ֆաղաքը և հիփեցման գրի հանձնման ամսաթիվը: Այն կազմվում է անդեն ձևով, որի ընթացքում օգտագործվում են «Հաղորդում է» «Հիփեցվում է» «Ընդգծվում է» և նման այլ անդեն ձևակերպումներ:

դ. Հուշագիր կամ մեմորանդում-դիվանագիտական փաստաթուղթ. որն ունի իր կոնկրետ արքերակիչ բովանդակությունը և կազմման ձևը: Նրան բնորոշ է այս կամ այն հարցի փաստական կողմի մանրակրկիտ և համակողմանի լուսաբանումը, մյուս կողմի փաստակրկիտ վիճարկումը և վերլուծությունը: Նա դրսևորվում է երկու ձևով՝ որդես ինֆորմույն փաստաթուղթ և կամ հավելում անձնական և վերքալ նոսաների: Վերջին դեպքում հուշագիրը մեկնագրվում է առանց գերքի քղքի վրա, համարը, կնիքը, տեղը և ուղարկելու ամսաթիվը չի դրվում, ինչդեպ նաև չի նշվում հասցեն: Իսկ եթե մեմորանդումը կազմվում է որդես առանձին փաստաթուղթ, ուրիս այն մեկնագրվում է նոսայի քլանկի վրա, նշվում են ֆաղաքը և ուղարկելու ամսաթիվը, սակայն կնիք չի դրվում և համար չի նշվում:

ե. Կիսապատշտական բնույթի անձնական նամակ: Արդեն անվանումն իսկ հուշում է դիվանագիտական գրագրության այդ ժանրի բնույթը: Դա նամակ է որևէ պատշտասար անձի, անձնական խնդրանք, երբ որևէ հարց խուսափում են մնարկել պատշտասար: Դա սովորաբար իրվում է ազդեցիկ անձի և նրա օգնությամբ փորձ է արվում իմանալ մյուս դեպքության կառավարող քշանների դիրքորոշումը կամ օգտագործել նրա հեղինակությունը մնարկման դրոցեսում գնվող հարցի լուծումն արագացնելու, կոմպրոմիսային լուծումներ գնելու համար:

Ընդունված կարգի համաձայն վերևում նշված դիվանագիտական բոլոր փաստաթղթերում ուղղումներ և քշումներ անել արգելվում է:

**ՍԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԿԿՈՂՄԱՆԻ ԵՒ ԲԱԶՄԱԿՈՂՄԱՆԻ
ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ, ՀԱՄԱԶԱՅՆԱԳՐԵՐԻ ԵՒ ԱՅՆ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ՆԱԽԱԴԱՏՐԱՍՏՈՒՄ ԵՒ ՍՈՐԱԳՐՈՒՄ**

Սա դիվանագիտական գործունեության ամենակարևոր բնագավառներից մեկն է և այն զվառավոր խնդիրներից, որ դեռ վաղնջական ժամանակներից դիվանագիտությունը կոչված է լուծելու:

Պայմանագրի կնիմունք որդևս միջոցեսական հարաբերությունները կարգավորող միջոց և ձև, դիվանագիտության մեջ կիրառվել է դեռևս մեր քվականությունից առաջ: Դրա մասին է վկայում մ.թ.ա. 1269 թ. Եզնոյտի Փարավոն Ռամսես 2-ի և խեթական քաղաքի Խասսուելի 3-ի միջև կնքված պայմանագիրը, որի տեքստը լիովին պահպանվել է: Այն եղել է հաստիքային, բարեկամության և եղբայրության պայմանագիր, հաստատել է ռազմական դաշինք երկու երկրների միջև և համարվել, ինչպես նշված է տեքստում, «գեղեցիկ պայմանագիր»:

Պայմանագրերի բնորոշվելը կարգավորվում են միջազգային հարաբերությունները և հնարավոր դառնում դրանք կառուցել միջազգային նորմերի վրա:

Ի՞նչ բան է պայմանագիրը և ինչ նպատակների համար է այն ստորագրվում: Երկկողմանի պայմանագիրը երկու բարձր պայմանավորվող կողմերի միջոցեսական, բաղադրական, դիվանագիտական, տնտեսական, ռազմական, մշակութային և այլ բնույթի հարաբերությունները կամ նրանց հիմնադրույթները սահմանող և կարգավորող, իրավական ուժ ունեցող պատշաճական բաղադրական փաստաթուղթ է, որը որոշում է կողմերից յուրաքանչյուրի իրավունքները և պարտավորությունները նրա ուժի մեջ լինելու ամբողջ ժամանակաընթացքում:

Բազմակողմանի պայմանագիրը երկկողմանի պայմանագրից տարբերվում է ոչ միայն այն ստորագրող պետությունների քանակով, այլև հարցերի բնույթով, որոնց վերաբերյալ այն կնքվում է: Այն ընդգրկում է ավելի մեծ, զլորտավոր խնդիրներ, որոնք շեղվում են բազմաթիվ պետությունների, իսկ երբեմն նաև ամբողջ միջազգային հասարակության շահերը:

Բազմակողմանի պայմանագիրը պետությունների մի ամբողջ խմբի կողմից ստորագրվող և իրավական ուժ ունեցող բաղադրական փաստաթուղթ է, որը կարգավորում է դասերազմի, խաղաղության, քաղաքացիական պայքարի պահպանման, համայն մարդկության շահերը շեղվող այլ հարցեր, սահմանում միջազգային համակեցության և համագործակցության հիմնադրույթները և որոշում պայմանագրին մասնակցից յուրաքանչյուր պետության իրավունքներն ու պարտավորությունները:

Սովորաբար պայմանագրի ստորագրմանը նախորդում է լարված ու հոգնաբանական դիվանագիտական գործունեություն, մասնավորապես երբ այն կնքվում է կոնֆլիկտային վիճակում և տարբեր բնույթի ճգնաժամեր հաղ-

քահանայությունը նույնպես: Պայմանագրի սեփականատերը կազմելու և մշակելու համար ստանձնացվում է մասնագետ-փորձագետի (էֆդիտորների) խումբ: Պայմանագրի սեփականատերը կարող են կազմել կողմերից յուրաքանչյուրն առանձին-առանձին, որը հետո համատեղ քննարկվում է ենթարկվում, կամ երկու կողմերի համաձայնությունը համատեղ:

Պայմանագիրն ունի արդեն ավանդույթ դարձած իր ձևը: Նա կազմված է որեւմբուրայից՝ առաջաբանից կամ մոտիվից, որտեղ շարադրվում է ընդհանուր դրույթները և նպատակները:

Այնուհետև գալիս է բուն պայմանագիրը, որտեղ հոդված առ հոդված շարադրվում են այն խնդիրները և նպատակները, որոնց համար կազմվել է ընդհանուր դրույթը և այն ստորագրող յուրաքանչյուր կողմի պարտավորությունները և իրավունքները:

Պայմանագիրն ավարտվում է եզրափակիչ մասով: Նրանում սովորաբար նշվում են պայմանագրի գործողության ժամկետը (ուժի մեջ մտնելը, երկարաձգվելը և ուժը կորցնելը), այն հաստատելու ձևը, շարքերից մեկի դեմքում առաջացած վեճերը լուծելու ուղիները և այլն:

Միջազգային դիվանագիտական դրսևիկայում ցարդ գոյություն ունի պայմանագրերի տեսակների դասակարգում ըստ նրանց բովանդակության և դրանից կախված նրանց անվանում: Երկկողմանի և բազմակողմանի ստորագրված դաշտնական միջոցառումներ փաստաթղթերը կոչվում են պայմանագիր, դաշտ, տրակտատ, համաձայնագիր, կոնվենցիա, դեկլարացիա, հայտարարություն, կոմյունիկե, արձանագրություն և այլն: Կողմերն իրենք են ընտրում փաստաթղթի անվանումը: Սակայն կոնվենյու դիվանագիտության բնագավառում կոչված համաձայնագրային փորձից հնարավոր է նրանց միջև ինչ որ տարբերակում մտնել:

Մեր կարծիքով ամենակարևոր և հիմնական դիվանագիտական փաստաթուղթը **պայմանագիրն է**: Այդպես են անվանում այն փաստաթղթերը, որոնք ստեղծվում են փոխհարաբերությունների հիմնադրույթները, վերաբերում են դեպքերի ամենակարևոր և ամենակենսական շահերին և նրանց կարգավորմանը: Պակտը և տրակտատը պայմանագրի (treaty) լատինական համարժեքն է:

1928 թ. Ֆրանսիայի արտաքին գործերի նրխաք Բրիանի և ԱՄՆ-ի դեսպանական փոխարար Կելլոգի միջև Փարիզում ստորագրվեց պայմանագիր դաշտագրի որդես ազգային փառախախտության գործիք օգտագործելու արգելման մասին: Սակայն փարիզյան այդ համաձայնագիրը կոչվում է նաև «Բրիան-Կելլոգի դաշտ»:

1939 թ. օգոստոսի 23-ին ստորագրված խորհրդա-գերմանական չհարձակման պայմանագիրը շատ հաճախ կոչվում է դաշտ, նույնիսկ «Ռիբենտրոպ-Մոլոտով դաշտ»:

Այդպիսին է նաև 1940 թ. սեպտեմբերի 27-ին Գերմանիայի, Իտալիայի և Ճապոնիայի միջև ստորագրված համաձայնագիրը, որն ավելի շատ հայտնի է «երեք տերությունների դաշտ» անվանմամբ:

Իսկ 1878 թ. Բեռլինի կոնգրեսում ստորագրված դաշմանագիրը կոչվում է «Բեռլինի տակտան» և այլն: Այս բոլոր դեպքերում դրանք համարվում են դաշմանագրեր:

Համաձայնագիրը, որի լատինական համարվումն է Կոնվենցիան, իր նշանակությամբ, հարցերի ընդգրկման ծավալով և կարգավորման ուժով ավելի աստիճանաբար բնույթ է կրում. բան դաշմանագիրը, և կոչված է լուծելու ավելի կոնկրետ և իր բնույթով ավելի դաշտա կարևոր դրույթներ, քան լինում են բացառություններ, ըստ որում, համաձայնագիրը չափ համախա ստորագրվում է երկու կողմից այդ կողմից դաշմանագրի այս կամ այն դրույթից: Այսպես, 1972 թ. ապրիլի 9-ին Բաղդադում Խորհրդային Միության և Իրաֆի միջև ստորագրվեց «Բաղդադումի և համագործակցության դաշմանագիր»*: Նրանում նախատեսվում էր երկու երկրների միջև զարգացնել ճնշանակալի, մշակութային և այլ բնույթի հարաբերությունները: Ի կատարումն այդ դաշմանագրի, ԽՍՀՄ-ի և Իրաֆի միջև ստորագրվեցին մի շարք առանձին համաձայնագրեր մշակութային, ճնշանակալի, կրթության, տնտեսական, տնտեսի և այլ հարցերի վերաբերյալ:

Կոնվենցիան ավելի շատ կիրառվում է, երբ ավարտվում են բանակցությունները կամ հանդիպումները երկու դիտարկությունների քաղաքականության միջև: Գա փաստորեն համաձայն ամփոփիչ հաղորդում է այդ բանակցությունների կամ հանդիպումների և նրանց արդյունքների մասին:

Պեկարացիան և հայտարարությունը նույնապիսի դիվանագիտական փաստաթուղթ են: Նրանք ավելի շատ օգտագործվում են դիտարկության կամ դիտարկությունների դիմելու ճշգրիտ այս կամ այն հարցով, ճնշանակալի կամ հայտարարության կամ հայտարարության կատարման վերաբերյալ: Նրանք օգտագործվում են դիտարկության կամ հայտարարության կատարման վերաբերյալ: Նրանք օգտագործվում են դիտարկության կամ հայտարարության կատարման վերաբերյալ: Նրանք օգտագործվում են դիտարկության կամ հայտարարության կատարման վերաբերյալ:

Այսպես, 1975 թ. Հեկտեմբերի 1-ին կատարված բոլոր դիտարկությունները, ԱՄՆ-ը ու Կանադան, ընդամենը 35 դիտարկություն, ընդամենը դեկլարացիա մարդու իրավունքների վերաբերյալ:

Իսկ ինչ վերաբերում է **Արձանագրությանը**, ապա նա դիվանագիտական փաստաթղթերի՝ դաշմանագիր, համաձայնագիր, հայտարարություն և այլն համակարգում, գրավում է ամենացածր և համաձայն ճշգրիտ: Մոլորաբար Արձանագրության միջոցով, հենվելով միջև այդ ստորագրված ավելի կարևոր և հիմնավոր համաձայնագրերի վրա, կարգավորվում են ճնշանակալի բնույթի հարցեր, ինչպես աստիճանաբար գտնում առևտուր անելը, վիզաներ տալու կարգը և ժամկետները, աստիճանաբար որոշ ճշգրտումներ և այլն: Սակայն լինում է նաև, որ հենց արձանագրության միջոցով է, որ լուծվում են շատ կարևոր հարցեր: Այսպես,

* Н. Оганесян. Национально-освободительное движение в Ираке. 1917-1958. Ер., 1976

օրինակ, ի հավելումն 1898 թ. դեկտեմբերի 10-ին ԱՄՆ-ի և Բաղանիայի միջև Փարիզում ստորագրված հաճախության դաշմանագրի, որով Բաղանիան ԱՄՆ-ին էր զիջում Ֆիլիպինները, 1900 թ. նոյեմբերի 27-ին Վաշինգտոնում իսպանական դեսպան Էնրիկե Արկոսը և ԱՄՆ-ի ունեական ֆուրսուրար Հեյը ստորագրեցին Արձանագրություն, որով Բաղանիան հրաժարվում էր Ֆիլիպինյան աբեխոլեյազին հարող բոլոր կղզիների վրա ունեցած իր իրավունքները: Դրա դիմաց ամերիկյան կողմը որդեա փոխ-հասուցում իսպանական կողմին վճարեց 100 հազար դոլար:

Կամ, 1939 թ. օգոստոսի 23-ին կնքված խորհրդագրմանական դաշմանագրին ավելացվեց գաղտնի Արձանագրություն Լեյու ունեությունների միջև Եւրոպայում ազդեցության գոտիների բաժանման վերաբերյալ, որի վրա հեմվելով խորհրդային գորհերը մեան Լեհաստան, գրավեցին Արեւմտյան Ուկրաինան, Արեւմտյան Բելոռուսիան, Լատվիան, Լիտվան, Էստոնիան և Բեասարսիան, իսկ Գերմանիան Լեհաստանի մնացած մասը:

Պայմանագրում սովորաբար արձանագրվում են հիմնադրույթները, իսկ եթե մանրամասնությունները գրելու անհրաժեշտություն է առաջանում, առյա մրան կցվում է **Հավելված**, որը բացի սեփսից կարող է ըստ սահմանափակության ուղարկակել ման ֆարսեներ կամ նկարագրություն, հասկաղես, երբ հարցը վերաբերում է ունեական ցամաքային և ծովային սահմաններին: Հավելվածի դեղյում դաշմանագրի սեփսում այս մագին լինում է հասուկ հիւսասկություն:

Պայմանագիրը լինում է հիմնականում գրավոր: Հնում այն գրվում էր գլխավորաղես սեղագրով կավե սալիկների վրա: Պահպանվել են հազարավոր ման արձանագրություններ, որոնց զգալի մասը վերաբերում է միջազգային հարաբերություններին: Այդոյիսի սալիկներ են հայտնաբերվել Հին Եգիպտոսի, Խեթական ունեության, Ասորեստանի, Բաբելոնի, Հայաստանի և այլ երկրների սարածներում: Մակայն եղել են դեղյներ, որ դաշմանագիրը գրվել է բանկարծեմ մեաղի վրա: Մ.թ.ա. 1296 թ. Ռամես 2-ի և Խասսուեղի 3-ի միջև կնքված դաշմանագիրը գրվել է արծաթյա քիթեղի վրա: Խեթական քագավորը դրա վրա փորագրել է սալիս դաշմանագրի սեփսը, իր և իր գլխավոր հովանավոր բամու և կայծակի սասված Թեուրի դասկերը և ուղարկում եգիպտական փարավոնին: Վերջինս Խասսուեղիին ուղարկեց արծաթյա ման մի քիթեղ մոյն սեփսով, որ նեանակում էր, որ կողմերի միջև դաշմանագիրը ստորագրվել է:

Հեաղայում, գրի և գրագրության կասարեղագործման և այբուրենի հանդես գայուց հեեո, օգագործվում է ավելի կարծր նյութ՝ քագալս, մարմար և այլն:

Այդ ավանդույթը հասկաղես սարածված էր Հին Հունաստանում: Իսկ Հին Հունում դաշմանագրերը գրվում էին կսալի, փայտյա սալասկների, բրոնզե և մեաղյա քիթեղների վրա: Կսալը երկար չէր դիմանում, փայտյա սալասկը հաճախ հրդեհի գոհ էր դառնում, իսկ բրոնզից և ողոնդից զեմք էին ծուլում: Այդ ողսճառով էլ Հին Հունից համեմատա-

բար ավելի փչող պայմանագրերի տեսակներ են հասել մեզ և այն էլ շնորհիվ լուսավորչների գրառումների:

Ավելի ու զորժամության մեջ մտավ մադաղաթը, մինչև որ ամենասարժվածը դարձավ թուրքը, որի վրա գրի են առնվում դիվանագիտական բոլոր փաստաթղթերը:

Առանձին դեղերում դայմանագիրը լինում է բանավոր, որը դիվանագիտական դրակսիկայում ստացել է «**ԶԵՆՏՄԵՆՅԱՆ ԽԱՄԱՅԱՅՆԱԳԻՐ**» անվանումը: Այն հիմնված է փոխադարձ վստահության վրա՝ կողմերը սովորաբար բանավոր համաձայնության են գալիս այս կամ այն հարցը լուծել երկուսի համար ընդունելի ձևով: Զենտմենյան համաձայնագիրը քննել հիմնված է բարոյական սկզբունքի վրա, սակայն միջազգային իրավունքում ծանաչում է ստացել այն ճեպակերպ, որ դայմանագիրը գրավոր, քե բանավոր, ոչեք է կասարվի՝ «Պակտա սերվանտա սունտ»:

1937 թ. հունվարի 2-ին Հռոմում Անգլիայի և Իսպանիայի միջև կնիվեց առաջին ջնհարկային համաձայնագիրը Միջերկրական ծովի կարգավիճակի մասին: Համաձայնագիրը ձեռք բերվեց Իսպանիայի արտաքին գործերի մինիստր Կոնս Չիանոյի և Հռոմում Անգլիայի դեսպան Դրոմմոնդի միջև: Ըստ դրա, Իսպանիան դարձավ ծովում եր դահույան Միջերկրական ծովի սահման փոխ: Միաժամանակ Անգլիան և Իսպանիան դարձան ծովում էին ծանաչել Միջերկրական ծովում կլ ու մոսֆի. ինչ-դեպի մասն ճանաչելի ազատություն:

1938 թ. ապրիլի 16-ին երկու երկրների միջև կնքվեց երկրորդ ջնկոմենյան համաձայնագիր, որով Իսպիլան դարձավ ԽՍՀՄ-ի Բաղրամի գավառի մասը, որը հանդիսանում էր Իսպիլի և Բաղրամի միջև գտնվող լեռնային շրջանի մասը, իսկ Անգլիան խոստանում էր հասնել Ազգերի լիգայի կողմից Եթովպիայի վրա Իսպիլի գերիշխանության ճանաչմանը եւ այլն:

Միջազգային հարստերությունների ընտանիքից շատ կարևոր ջնջվածնեյան համաձայնագիր ձևով բերվեց 1946 թ. Լոնդոնում, ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի, Անգլիայի, Չինաստանի և Ֆրանսիայի միջև՝ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի ոչ մեծական վեց անդամների վերաբերյալ: Կողմերը համաձայնվեցին, որ նրանք ոչեմ է ընտրվեն այն հաշվով, որ աղա-հովվի աշխարհագրական դասկանելության արդարացիության սկզբուն-քը: Ըստ այդմ էլ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի հինգ մեծական անդամները համաձայնվեցին, որ ոչ մեծական անդամները ոչեմ է ներկա-յացնեն Արևմտյան Եւրոպան, Արեւելյան Եւրոպան, Լատինական Ամերի-կան, Աֆրիկան, Մերձավոր Արեւելքը և այլն:

Պայմանագրում սովորաբար նշվում է մեր ուժի մեջ մտնելու կարգի մասին։ Ահանձնին դեղահոսում կողմերի համաձայնությամբ լայնամասշտաբ ուժի մեջ է մտնում մեր ստորագրումից անմիջապես հետո։ Մակայն ափելի հաճախ, մանավանդ կարևոր դպրականագրերը, ենթակա են վավերացման՝ ռազիչիկացիայի որոշության դեկլարացիոն որոշումների, բազմակողմյան մեծածախ համաժողովի կողմից մարմնի կողմից։ ԽՍՀՄ-ում մինչև որոշումներնական կառավարման ձեռքի անցնելը լայնամասշտաբ վա-

վերացվում էին Գերագույն խորհրդի նախագահության կողմից: Այդ կադակցությամբ ընդունվում է վավերագիր, որտեղ նշվում է, որ դայմանագիրը ֆինանսավել է լուսակա մարմնի կողմից, բերվում է դայմանագրի տեքստը, ընդգծվում, որ սվյալ լուսությունը հավասարին կմնա դայմանագրի տարին և ոգուն, որից հետո դրվում է լուսության ղեկավարի ստորագրությունն ու լուսակա կնիքը: Դրանով դայմանագիրը համարվում է վավերացված:

Բազմակողմանի դայմանագրերի դեղում վավերագիրը հանձնվում է դայմանագրով նախատեսված լուսություններից մեկին, որը կոչվում է դայմանագրատահ՝ դեղողիսոր:

Երկկողմանի դայմանագրերի դեղում նրանց միջև տեղի է ունենում վավերագրերի փոխանակում: Այս դեղում կա մի նրբություն: Եթե դայմանագիրը ստորագրվել է կողմներից մեկի մայրաքաղաքում, առաջ վավերագրերի փոխանակումը կատարվում է մյուս կողմի մայրաքաղաքում: Օրինակ, Անդանա-իրանական բարեկամության և անվտանգության դայմանագիրը ստորագրվեց 1927 թ. նոյեմբերի 27-ին Անդանսանի մայրաքաղաք Քարումում, իսկ վավերագրերի փոխանակումը տեղի ունեցավ Իրանի մայրաքաղաք Թեհրանում: Կամ 1991 թ. հուլիսի 27-ին Թբիլիսիում Հայաստանի և Վրաստանի միջև ստորագրվել է միջլուսակա դայմանագիր, որի վավերագրերի փոխանակումը տեղի կունենա Երևանում:

Դայմանագրի վավերացման համար կոնկրետ ժամկետներ չեն նշանակվում: Նրա արագ կամ դանդաղ վավերացումը կախված է կողմերի շահագրգռվածության աստիճանից: Լինում են դեղներ, երբ վավերացումը ձգձգվում է մի քանի տարի: Պոռնոգրաֆիկ գրականության տարածման դեմ դայքաւ մղելու Ժնեւի 1923 թ. կոնվենցիան Ֆրանսիան վավերացրեց միայն 1940 թ. մարտի 12-ին:

Միջազգային լուսակալայում հաճախ է դաստիարակ, երբ լուսության բարձրագույն մարմինը, որն իրավասու է վավերացնելու դայմանագիրը, չի վավերացնում իր իսկ ներկայացուցիչների կողմից արդեն ստորագրված դայմանագիրը, որի լուսաճառները տարբեր են, սակայն գլխավոր փաստարկն այն է, որ այդ դայմանագիրը սվյալ լուսինն նույնալուսակաւարմար չէ գործադրել կամ այն լուսինն չի արտահայտում այդ լուսության ազգային շահերը: Այսպես, օրինակ, 1827 թ. Արգենտինան չվավերացրեց Բրազիլիայի հետ կնքված դայմանագիրը, 1909 թ. Լոնդոնի ղեկավարացիան ծովային լուսերազնների մասին չվավերացրին նրան մասնակից բոլոր լուսությունները և այլն: Մակայն մինչև օրս ամենաշտաւորիչ դեղքը ԱՄՆ-ի սենատի հրաժարվելն էր վավերացնել ամերիկյան կառավարության 1919 թ. հունիսի 28-ին ստորագրած Վերսալի հստության դայմանագիրը: Հիջազը և Էկվադորը, որոնք ստորագրել էին Վերսալի դայմանագիրը, նույնպես հրաժարվեցին նրա վավերացումից:

Դայմանագրերի գործողության ժամկետը սահմանելու միասնական և լուսաւորի օրենք գոյություն չունի: Այն կարող է կնքվել մեկ տարով, իրենց տարով, տաս կամ տասն տարով և ավել կամ լուսակա ժամկետով,

բայց լայնամասշտաբ կոնկրետ կերպով դեռ է արձանագրվի, երբեմն առանձին հոդվածով, նրա ուժի մեջ լինելու ժամկետը:

Այդ կադաստրային առաջանում է նրա ժամկետը երկարացնելու՝ որոշվողացիայի եւ չեղյալ համարելու՝ դեմոնստրացիայի կամ ուժը կարգաւ լինելու հարցը, որը շատ կարեւոր հանգամանք է միջազգային դիվանագիտության մեջ: Մոկուսար տայնամագրում նշվում է նրա որոշվողացիայի կարգը: Այսպէս, 1991 թ. օգոստոսի 14-ին Հայաստանի Հանրապետության եւ Լիսվայի Հանրապետության միջեւ միջդեսպան հարաբերությունների մասին Պայմանագրի 16-րդ հոդվածում գրված է. «Սայն տայնամագիրը կնքվում է հինգ տարի ժամկետով: Պայմանագրի գործողության ժամկետը ինքնասինքյան երկարաձգվում է հաջորդ հնգամյա ժամկետով, եթե բարձր տայնամագիրով կողմերից մեկը ժամկետը լրանալուց վեց ամիս առաջ գրավոր չի հայտնում նրա գործողությունը չեղարացնելու մասին իր ցանկությունը»*: Պայմանագրի երկարաձգման ժամկետի մասին կողմերի միջեւ կարող է ստորագրվել նաեւ առանձին Արձանագրություն:

Իսկ եթե կողմերից մեկը ցանկություն չունի երկարաձգել տայնամագրի գործողության ժամկետը, ապա նա, ըստ տայնամագրի լրանումության, վեց ամիս առաջ, առանձին դեկլարում մատնել տարի առաջ մյուս կողմին տեղյակ է դառնում այդ մասին, այսինքն չեղյալ է հայտարարում դեմոնստրացիայի է ենթարկում տայնամագիրը:

Դեմոնստրացիան կարող է տեղի ունենալ նաեւ ավելի վաղ, եթե կողմերից մեկը խախտում է տայնամագրի դրոյքները: Այդպէս դաստիարակներին եւ դաստիարակի վերաբերյալ խորհրդա-անգլիական տայնամագրի հետ, որը ստորագրվել էր Լոնդոնում 1942 թ. մայիսի 26-ին՝ բաւ տարի ժամանակով: Մակայն երբ Անգլիան 1954 թ. հոկտեմբերի 23-ին ստորագրեց Փարիզյան համաձայնագրերը, որոնցով հնարավորություն էր առաջանում Գ.Ֆ.Հ-ի համար ունենալ իր բանակը, ռազմական ուժերը եւ մտնել ՆԱՏՕ-ի մեջ, ապա խորհրդային կառավարությունը դա համարեց խորհրդա-անգլիական տայնամագրի հիմնադրոյքների կողմից խախտում եւ 1955 թ., այսինքն ժամկետից յոթ տարի ետ, չեղյալ հայտարարեց այն:

Դիվանագիտական որակիկայում ընդունված է տայնամագրի կամ համաձայնագրի այսպէս կոչված նախաստորագրում: Հայտնի է, որ տայնամագրի տեսի վրա աւիտատում են կողմերի վազոր ներկայացուցիչները: Տեսքը ավարտելուց հետո՝ նրանք կարող են տայնամագրի տակ դնել իրենց ազգանունների առաջին տառերը՝ ինիցիալները: Դա նշանակում է, որ տայնամագրի կազմումը սկսւա տեսնով եւ խմբագրութայնը հիմնականում ավարտվել է եւ իրենք հավանություն են տալիս դրան: Մակայն դա չի նշանակում, որ այն ընդունված է եւ ուժի մեջ է մտել: Տեղի է ունեցել միայն նրա նախնական ստորագրումը: Ինչու՞ է այդ ձևը կիրառվում: Դա տեղի է ունենում այն դեպքում, երբ տեսքը տես համաձայնեց-

* Հայաստանի Հանրապետություն, Երեւան, 16 VIII 1991:

ված է լիազոր ներկայացուցիչների կողմից, սակայն դա հանգչում է նաև կառավարության վերջնական հավանությունը, որի ժամանակ քացառված չեն առանձին փոփոխություններ, շեկումներ, ուղղումներ և այլն: Սակայն այդ ուղղումները կարող են վերաբերել ոչ թե հիմնադրույթներին, այլ խմբագրմանը և ոչ ավելին: Հակառակ դեպքում լայնամագիռը իր իմաստը կկորցնի և նախատեսածի փոխարեն կդառնա մոռ փաստաթուղթ:

Նախաստորագրումը կիրառվում է նաև այն դեպքում, երբ մեզ գործողության մեջ դնելը կողմերը ինչ-ինչ դասառններով սկյալ դասին նույնականացնում են զգնում և հետաձգում են ավելի ուշ ժամանակի:

Երբ որ այդ դասառնները վերանում են և կողմերը համաձայնվում են լայնամագիռը գործողության մեջ դնելու վերաբերյալ, այն ժամանակ նախաստորագրված տեքստը փոխարինվում է հիմնական տեքստով, որի սակարդեն դրված են լիազոր ներկայացուցիչների լիվ ստորագրությունները:

Այս սկզբունքը բավականին տարածված է: Օրինակ, 1925 թ. հոկտեմբերի 16-ին նախաստորագրվեցին Լոկարնոյի համաձայնագրերը, որոնք ստորագրվեցին մոյն քվականի դեկտեմբերի 1-ին:

Սակայն չդեմք է կարծել, որ նախաստորագրումը դարձադիր է և բոլոր լայնամագրերն ու համաձայնագրերը մեա բովով են անցնում: Դա տեղի է ունենում միայն կողմերի ցանկությամբ և լայնամագրովածության դեպքում:

Պայմանագիրը ստորագրելիս կիրառվում է ալտերնատիվ հերթականության սկզբունքը: Դա տարբերում է հետևյալն է: Հայտնի է, որ երկկողմանի լայնամագիռը սովորաբար կազմվում է երկու լեզվով և այն ստորագրողները համարվում են Կողմեր: Պայմանագրի այն տեքստում, որ գրված է այն ստորագրած կողմերից մեկի լեզվով և նախատեսված է այդ կողմի համար, մեա անվանումը (այսինքն երկրի անունը); լիազոր ներկայացուցիչների ստորագրությունը, կնիքը և բուն տեքստը սկյալ կողմի լեզվով դրվում են առաջին տեղում: Առաջին կամ դասվավոր տեղը համարվում է տեքստի ներքին ձախ կողմը, եթե ստորագրությունները դրվում են կողմերից: Իսկ եթե ստորագրությունները դրվում են մեկը մյուսից վերև կամ ներքև, ապա առաջինը և դասվավորը համարվում է վերևի տեղը:

Ասեմք, եթե ստորագրվել է Ֆրանսիա-Իրանական լայնամագիռ և այն կազմվել է Ֆրանսերեն և դարսկերեն լեզուներով, ապա լայնամագրի դարսկերեն լեզվով կազմված բնագրի տեքստի ներքին ձախ տեղում ուղվում է Իրանի անունը, դրվում մեա ներկայացուցչի ստորագրությունը և կնիքը, իսկ Ֆրանսիական տեքստում՝ ընդհակառակը:

Ալտերնատիվ սկզբունքը խստորեն դա հողանվում է երկկողմանի լայնամագրերի ստորագրման ժամանակ և դիտվում կողմերի իրավահավասարության սկզբունքի իրականացում:

Ալտերնատիվ սկզբունքը հազվադեպ է կիրառվում քաղաքականության լայնամագրի ժամանակ, ավելի ճիշտ այն կիրառվում է մի փոքր փոփոխված ձևով: Դեռևս անցյալ դարից ընդունված սովորույթի համար

ձայն բազմակողմանի տայմանագրի քննարկը կազմվում է մեկ օրինակով մեկ կամ մի քանի լեզուներով: Այդ դեպքում միակ քննարկ օրինակում ըստ այբբենական կարգի նվազում են այդ տայմանագիրը ստորագրած լեզուները՝ եւ ըստ այբբենական կարգի դրվում նրանց ներկայացուցիչների ստորագրությունները: Բայց այստեղ կա մի նբություն: Բազմակողմանի տայմանագրի մասնակից լեզուներն են իրենք են որոշում թե ստորագրության համար ո՞ր այբուբենն է հիմք ընդունվում, քանի որ այբուբենների մեջ տառերի հերթականության հարցում կան տարբերություններ: Արաբական այբուբենը տարբերվում է անգլիականից, իսկ նա ռուսականից, որն իր հերթին տարբեր է հայկական այբուբենից եւ այլն:

Իհարկե այս հարցում, մասնավոր առկա դարձում, եղել են հազվադեպ բացառություններ, երբ բազմակողմանի տայմանագրի յուրաքանչյուր մասնակցի համար կազմվել է քննարկ տեքստ: Մեր օրերում այդպես են վարվում, երբ տայմանագիրը ստորագրող լեզուներն են թվել չի անցնում 3-4 լեզուներից:

Պայմանագրերը լինում են բաց եւ փակ: Այդ տարազան որոշեալ կանոն նվազում է տայմանագրի տեքստում:

Բաց են համարվում այն տայմանագրերը, որոնց ազատորեն կարող է միանալ ամեն մի լեզուներ, դրա վերաբերյալ անկող համադասախան հայտարարություն: Այդ մասին տեղյակ է դառնում տայմանագրատյակ (դեղդեղեղ) լեզուները, որն իր հերթին տեղեկացնում է տայմանագիրը ստորագրած մյուս լեզուներին:

Սովորաբար բաց հիմքի տայմանագիր են հանդիսանում զանազան միջազգային կոնվենցիաները միջուկային զենքի փորձարկումների դադարեցման, հիմնական, բակտերիոգիական զենքի արգելման, տատարագմի ժամանակ խաղաղ բնակչության զնդակոծման անթույլատրելիության, ռազմագերիների նկատմամբ մարդասիրական վերաբերմունքի, Երջակա միջավայրի տառադանման մասին եւ այլն:

Փակ հիմքի տայմանագրեր են մեծ մասամբ ռազմաադաաական բլոկներ տեղծող տայմանագրեր՝ ՆԱՏՕ, Բաղդադի տակտ եւ այլն, որի դեպքում եթե որեւէ լեզուներ ցանկանում է միանալ այդ դառնագրերին, ապա դա եմքակա է քննարկման եւ տառադնջվում է դրանց անդամ-լեզուներին համաձայնությունը:

Սակայն կան նաեւ այլ քնույթի, ոչ ռազմաադաաական տայմանագրեր, որոնք նույնպես փակ են համարվում եւ այդ մասին հասուկ նվում է տայմանագրում: Այդպիսին է մեր կողմից արդեն հիշատակված Հայաստանի եւ Լիսվայի միջեւ միջդեռական հարաբերությունների մասին 1991 թ. օգոստոսի 14-ին ստորագրված տայմանագիրը, որի 12-րդ հոդվածում առված է. «Հայաստանի Հանրապետության եւ Լիսվայի Հանրապետության միջեւ կնքված երկկողմանի տայմանագրերն ու համաձայնագրերը չեն կարող բաց լինել երրորդ կողմի միանալու համար»*:

* Հայաստանի Հանրապետություն, Երեւան, 16 VIII 1991:

Սակայն փակ լուսնադարերը չդնե՛ս է Եվրոպի գաղտնի լուսնադարերի հետ, դրանք սարքեր բնության փաստաթղթեր են: Փակ լուսնադարերը, ինչդեռ եւ բացերը, հրադարակվում են եւ նրանց մասին տեղյակ են դառնում բոլոր ժողովուրդները եւ միջազգային հանրությունը: Մինչդեռ գաղտնի լուսնադարերը, ինչդեռ եւ հուշում է անունը, չի հրադարակվում, նրա մասին դառնումսկան որեւէ հաստատում չի լինում եւ դրա մասին գիտեն միայն ստորագրած կողմերը: Գաղտնի լուսնադարերը չափազանց մեծ տարածում ունենին հին Երջանում, միջնադարում, ինչդեռ նաեւ նոր Երջանում: Մեր օրերում էլ նրանք հազվադեպ չեն: Այդ բնության լուսնադարեր սովորաբար ստորագրվում են ազդեցության գոտիների բաժանման, ռազմական կոալիցիաներ ստեղծելու, դաշտերակցների եւ տեղիտո՛րիալ նոր ձեռքբերումների եւ բազմաթիվ այլ նուսակներով:

Այդդիսի լուսնադարեր եւ 1916 թ. մայիսի 16-ին Անգլիայի ներկայացուցիչ Մարկ Մայսի եւ Ֆրանսիայի ներկայացուցիչ Ֆրանսուա Ժորժ-Պիկոյի միջեւ ստորագրված համաձայնագիրը, որը ստացել է «Մայս-Պիկոյի համաձայնագիր» անունը, Օսմանյան կայսրության արարական երկրների բաժանման մասին: Ըստ այդ գաղտնի համաձայնագրի Անգլիան իրավունք էր ստանում իր տիրույթները հաստատել Իրանում եւ Պարսիստանում, իսկ Ֆրանսիան՝ Սիրիայում եւ Լիբանանում*: Առաջին համաշխարհային դաշտերակցի ավարտից հետո Անգլիային եւ Ֆրանսիային հիմնականում հաջողվեց իրագործել այդ գաղտնի համաձայնագրի կետերը:

Գաղտնի համաձայնությունը ձեռք բերվեց նաեւ 1945 թ. փետրվարի 4-12-ը կայացած Ղրիմի կոնֆերանսի ժամանակ: ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի եւ Մեծ Բրիտանիայի ղեկավարները ստորագրեցին «Երեւ մեծ տիրությունների համաձայնագիրը Հեռավոր Արեւելի հարցերի վերաբերյալ»: Այն նախատեսում էր, որ Եւրոպայում դաշտերակցի ավարտից հետո Խորհրդային Միությունը դաշտերակցի մեջ է մտնելու Ծաղոնիայի դեմ: Դրա դիմաց դաշտերակցները համաձայնվում էին ԽՍՀՄ-ին տալ Սախալին կղզու հարավային մասը, Կուրիլյան կղզիները եւ այլն: Այս գաղտնի համաձայնագիրը եւ մինչեւ վերջ իրագործվեց:

Միջազգային իրավունքի նորմերի համաձայն երկկողմանի եւ բազմակողմանի դիվանագիտական լուսնադարերը դնե՛ս է իտարված լինեն իրավահավասարության եւ միմյանց ներքին գործերին չմիջամտելու սկզբունքների վրա: Դա քաղաքական մտքի եւ ազգերի ու տիրությունների միջեւ հավասարություն հաստատելու սկզբունքի բարձրագույն նվաճումն է:

Սակայն իրականում միշտ չէ, որ այդպես է լինում: Պատերազանը, մանավանդ հին ու միջին դարերում, հայտնի են անիրավահավասար լուսնադարերի կնքման, հաղթած եւ ուժեղ տիրության կողմից դաշտված, փոքր եւ թույլ տիրությանը իրեն ձեռնադր լուսնադարեր դաշտարե-

* Documents on British Foreign Policy. 1919-1939. 1st Series, vol. IV, London, 1952.

լու բազմաթիվ դեղեր: Սակավ չեն մնան դայմանագրերը նոր օրջանում եւ մեր օրերում: Դրանց թվին են տասկանում երկու եւ ավելի դեսոբյունների կողմից երրորդ դեսոբյան վերաբերյալ դայմանագրերի ստորագրումը, որոնք շատ հաճախ ճակատագրական նշանակություն են ունենում այդ դեսոբյան համար: Այդ բնույթի դայմանագիր է 387 թ. Հռոմի եւ Մասսանյան Պարսկաստանի միջեւ ստորագրված դայմանագիրը Հայաստանի բաժանման մասին՝ առանց վերջինիս նախնական գիտության եւ համաձայնության: Դա հսկողներից Արեւիկոնյաց դինաստիայի անկմանը եւ հայերի դեպի արևմուտք կորուստին: Բազմիցս այդ ճակատագրին է արժանացել Ռեչ Պոտոլիսան՝ Լեհաստանը: 1795 թ. հոկտեմբերի 24-ին Ռուսաստանի, Ավստրիայի եւ Պրուսիայի միջեւ ստորագրվեցին գաղտնի համաձայնագրեր Ռեչ Պոտոլիսայի երրորդ վերջնական բաժանման մասին: Դայմանագրի ստորագրումը հաջորդեց 1794 թ. Թադեուս Կոսյուլովի դեպի արևմուտք լեհերի ազատագրական ապստամբությանը: Եւ ահա երեք հեռադիմական միադեսոբյուններ որոշեցին կայսրոսի Եկստերինա 2-ի խոստերով ասած «ոչ միայն մարել մինչեւ վերջին կայծը, որ բռնկվել է հարեւան օջախում, այլեւ կանխել, որդեգրվի նա երբեք չէ կրկին չբողոքալուծվի մոխիրներից»: Այդ համաձայնագրով լեհական հողերը բաժանվեցին երեք մասի եւ անցան ցարական Ռուսաստանի, Ավստրիայի եւ Պրուսիայի սիրադեսոբյան ճակ:

Կան նաեւ ուժեղ դեսոբյան կողմից թույլ դեսոբյանն անխաղաղապես դայմանագրեր դարձադրելու բազմաթիվ այլ դեղեր: Դրանց թվին են տասկանում Թուրքիայի կողմից 1920 թ. դեկտեմբերի 2-ին Հայաստանին դարձադրված Ալեքսանդրապոլի դայմանագիրը, անգլո-իւրաֆյան 1930. թ., անգլո-եգիպտական 1936 թ. եւ բազմաթիվ այլ դայմանագրեր:

Դիվանագիտական դայմանագրերի մասին խոսելիս հարկ է համառոտակի կանգ առնել դաւանակցային դայմանագրերի որոշ կողմերի լուսաբանության վրա: Այդպիսի դայմանագրեր կնվել են սկսած հին դարերից մինչեւ մեր օրերը: Դաւանակցային դայմանագիր էր Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի եւ Անգլիայի միջեւ կնված դայմանագրերի շարքը, որի հիման վրա 1907 թ. ձևավորվեց Անտանտը, 1942 թ. ստորագրված Անգլո-իւրոհրդային-իւրանական դայմանագիրը դաւանակի մասին եւ բազմաթիվ այլ դայմանագրեր, որ կնվել ու շարունակում են կնվել աշխարհի բոլոր մասերի երկրների միջեւ:

Այդ դայմանագրերի առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ դաւանակվում է մեծ ձգտությամբ որոշել, թե որ դարազաններում դայմանագիրը ստորագրած դեսոբյունները դարձալու են կատարել իրենց դաւանակցային դարձակախոսությունները: Այդ կապակցությամբ դիվանագիտության մեջ առաջացել է կազուս Զեդերիս (casus foederis) հասկացությունը, որը բարձրագույն նշանակում է «դաւանակի դեղ» կամ առիթ, այսինքն այնպիսի իրադրության առաջացում, որ համադասախանում է դայմանագրի մեջ ձեռնարկված «դաւանակցային դարձա-

կանոնություններ» հասկացությանը, որից ինքնաքերաբուր բխում է այդ դաժանականոնությունները կատարելու անհրաժեշտությունը: Դա մեծ մասամբ կառված է լինում դաժանագիմի հետ, երբ դաժանագիմը ստորագրած կողմերից մեկը ենթարկվում է հարձակման կամ այնպիսի դաժանություն են ստեղծվում, երբ նա է հարկադրված դաժանագիմական գործողությունների դիմելու: Այս առնչությամբ դիվանագիտական դրակտիկայում ձևավորվել է «casus belli»՝ «դաժանագիմի առիթ» հասկացությունը: Պայմանագրում բաց հստակ կերպով սահմանվում է, քն ինչը կարող է ծառայել casus belli, որին դիմել է անմիջապես հաջորդի casus foederis. Այսպես, օրինակ, ավստրիական երցիցոգ Ֆրանց Ֆերդինանդի սպանությունը Սարաևոյում 1914 թ. հունիսի 26-ին եւ դրան հաջորդած Ավստրո-Հունգարիայի վերջնագիրը Սերբիային դարձան առաջին համաշխարհային դաժանագիմի սկսման առիթ՝ casus belli, որին հաջորդեց քն՝ Անտանտի մեջ մտնող երկրների՝ Ռուսաստանի, Անգլիայի եւ Ֆրանսիայի, եւ քն՝ եռյակ դաշինքի երկրների՝ Գերմանիայի, Ավստրո-Հունգարիայի եւ Օսմանյան կայսրության, կազմու Ֆեդերալ՝ դաշնակցային դաժանականոնություններ կատարելու դաժան:

Եւ, վերջապես, դիվանագիտական գործունեության մեջ կարեւոր տեղ է գրավում լեզվի հարցը: Գոյություն ունի դիվանագիտական լեզու հասկացությունը, որի տակ նկատի է առնվում ա) դիվանագիտական փաստաթղթերի՝ դաժանագրի, համաձայնագրի, արձանագրության եւ դիտարկությունների միջոց դիվանագիտական գրագրության լեզուն եւ բ) դիվանագիտական տեղեկությունների եւ դարձվածքների ամբողջությունը, որը բնորոշ է արտաքին փոխհարաբերության այդ բնագավառին:

Հնում դիվանագիտական փաստաթղթերը կազմել եւ գրագրությունն իրականացվել է սեղանագրով աֆադական լեզվի իման վրա, հեղինակական օրջանում մեծ տարածում է ստանում հունարենը, մասամբ ասորերենը, միջնադարյան Եւրոպայում միջազգային դիվանագիտական լեզվի Ֆրանկո-գիտներն իր վրա էր վերցրել լատիներենը, իսկ մուսուլմանական Արեւելքում՝ արաբերենը: 18-րդ դարից մեծանում է Ֆրանսիական լեզվի նշանակությունը, որը ոչ դաշնակական կերպով դառնում է միջազգային դիվանագիտության լեզու: Հետագայում ուժեղանում է նաեւ այլ լեզուների, մասնավորապես անգլերենի նշանակությունը: Թեեւ այսօր անգլերենը բաց տարածում է գտել, այդուհանդերձ, կարող ենք ասել, որ գոյություն չունի մեկ միասնական դիվանագիտական լեզու, որ դաժանագիմի լինի դաժանագրերի կազմման եւ դիվանագիտական գրագրության իրականացման ժամանակ: Ընդհակառակը, մեր օրերում դիտարկվում է հակառակ երևույթը՝ դիվանագիտական փաստաթղթերը կազմել եւ գրագրությունն իրականացնել դիտարկությունների ազգային լեզուներով: Ազգային լեզուներով դաժանագրերի եւ այլ դիվանագիտական փաստաթղթերի կազմումը դարձել է բոլորի կողմից ընդունված երևույթ եւ որեւէ առարկայի չի հանդիմար: Երբ դաժանագիմը ստորագրում են Իրանը եւ Իրանը, ապա նրա տեղանք գրվում է ոչ քն Ֆրանսերեն կամ անգլերեն,

ինչո՞ւն էր դա կարող էր ուղարկել նախկինում, այլ արարեցին եւ դարսկե-
րեն, եթե ստորագրվում է Կորնայի եւ Չինաստանի միջեւ՝ առաջ կորենեան
եւ չինարեն եւ այլն: Ըստ որում, յայտնագրի ինչ լեզվով գրված լինե-
լու համգամանք դարձադիր կերպով նշվում է նրա տեսքում:

Պայմանագիրը արքեր լեզուներով կազմելու առնչությամբ ծագում է նրանց առեմնիկ, այսինքն «միանման ուժ ունենալու» կամ «հավասարազոր լինելու» հարցը: «Առեմնիկ սեփս» դիվանագիտական սերմին է, որ նմանակում է ճգրհի, քնագրի ուժ ունեցող, սկզբնաղբյուրի վրա հիմնված սեփս, որ ճանաչում են Պայմանագիրը ստորագրած բոլոր կողմերը:

Նախկինում, երբ դայմանագիրը ստորագրում էին բազմաթիվ դեսուքյուններ և այն կազմվում էր համադասախաանաբար բազմաթիվ լեզուներով, նրանք բոլորը չէին, որ համարվում էին առեսենիկ: Տեխսում կոնկրետ նշվում էր, թե որ լեզվով կամ լեզուներով գրվածն էր համարվում առեսենիկ: Սակայն հետագայում, մանավանդ մեր օրերում, բազմակողմանի դայմանագրերը գրվում են այն ստորագրած բոլոր դեսուքյունների լեզուներով և այդ բոլորն էլ համարվում են առեսենիկ, այսինքն՝ միանման ուժ ունեցող, հավասարո: Եւ այդ մասին հասուկ ընդգծվում է դայմանագրի տեխսում: Դ-ա ձեւակաւն հարց չէ, այլ բոլոր դեսուքյունների հավասարութսն սկզբունքի իրականացում:

Այդ նույն իրավահավասարության սկզբունքը դառնալով է երկ-
կողմանի դաշմանագրի ժամանակ: Պայմանագրի սխեսում ընդգծվում է,
որ երկու լեզուներով գրված ևսֆսերն էլ համապոր են: Այսուհա, օրինակ,
Հայաստանի եւ Լիսվայի միջեւ միջոյնական հարաբերությունների մա-
սին դաշմանագրում արձանագրված է. «Ասորագրված է 1991 թ. օգոստո-
սի 14-ին Վիլնյուսում, յուրաքանչյուրը երկու օրինակով՝ հայերեն եւ լիս-
վերեն, ընդ որում՝ երկու քնագրերը հավասարագոր են»:

Սակայն միջազգային դիվանագիտության դասնորոշմանը հայտնի են դեղմեր, երբ դայմանագիրը չի կազմված այն ստորագրած պետությունների ազգային լեզուներով: Այդպիսին էր Ռուսաստանի և Ճապոնիայի միջև 1905 թ. կնքված հուսույթան դայմանագիրը, որ գրված էր անգլերեն և Ֆրանսերեն լեզուներով: Եւ հետաքրքիրն այստեղ այն էր, որ վեճերի ծագման կամ արդյունքներից մեկի դեղմում, դատարանը, այսինքն բնագրի ուժ ունեցողը, համարվում էր, ինչդուս նշված էր դայմանագրում, Ֆրանսերեն լեզվով կազմված տեղսը:

Բոլոր խնամքի միջազգային դայանմագրեր՝ դայանմագիր, համաձայնագիր, արձանագրություն, դաժնոնական հայտարարություն եւ այլն, ՄԱԿ-ի անդամ ղեկությունները դարձադիր կերով գրանցում են ՄԱԿ-ի փառնուրությունում:

Դրանից հետո նրանի՝ հրասարկում են ՄԱԿ-ի փաստաթղթերի համադասասխան ժողովածուներում եւ դառնում համափսարհային հանրության սեփականությունը:

**ՏԱՐԲԵՐ ՄԱԿԱՐԴԱՎՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ՀԱՄԱԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ԵՒ ՀԱՆԳՒԴՈՒՄՆԵՐԻ
ՆԱԽԱՊԱՏՔԱՍՏՈՒՄ, ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ ԵՒ ԱՆՅԱՅՈՒՄ**

Համաժողովներն ըստ անհրաժեշտության կարող են լինել ղեկավարյան ղեկավարության, կառավարության ղեկավարների և արտին գործերի մի-նիստրների, ինչդեռ նաեւ այլ մակարդակի դիվանագիտական ներկայա-ցուցիչների համդիողումներ և խորհրդակցություններ:

Հին Երջանում միջազգային դիվանագիտական խորհրդաժողովներ չեն գումարվել. քննեւ եղել են առանձին փորձեր: Մ.թ.ա. 448 թ. Աթենա-կան ղեկավարյան ականավոր ղեկավար Պերիկլեսը փորձեց հրավիրել Հունաստանի քաղաք-ղեկավարություններին՝ դոլիսներին դանիելլենական կոնգ-րես, նույնպէս ունենալով նրանց միավորել Աթենի քաղաքական հովա-նո ներքո: Բայց այն հնարավոր չեղաւ գումարել եւ ծրագիրը ձախող-վեց: Ավելի հաջողակ զգնվեց Գայոս Հուլիոս Կեսարը, որը գալլիական արեւալանքի ժամանակ (մ.թ.ա. 58-51 թթ.) կարողացաւ գումարել «համա-գալլիական կոնգրես», որին մասնակցեցին գալլիական բոլոր ցեղերի ներկայացուցիչները: Նրանք Կեսարին ճանաչեցին որդես իրենց առաջ-նորդ: Այդ ժամանակ Գալլիայի մեջ մտնում էին ժամանակակից Ֆրանսի-այի եւ Բելգիայի տերիտորիաները եւ Գերմանիայի տերիտորիայի մի մա-սը: Իհարկե, ցեղադէտերի այդ համահաւաքը միայն մեծ վերադասու-մով ղեկս է ընդունել որդես միջազգային կոնգրես:

Միջին դարերում միջազգային դիվանագիտական համաժողովների դեր որոշ չափով կասարել են տիեզերաժողովները, որ գումարվել են Հռո-մի դադի եւ Կոստանդինադոլսի դասրիարքի կողմից, Եւս համալս բոլորաճանաչան կայսրերի հետ համատեղ կամ նրանց աջակցությամբ: Տի-եզերաժողովների գումարման անմիջական նույնականները քննեւ եղել են կրոնական զանազան հարցեր, այդուհանդերձ, դրանց հետ միասին լն-նարկվել են քաղաքական, այդ թվում եւ եւրոպական ղեկավարությունների վիժիհարաբերությունների հարցեր:

Տիեզերաժողովներին, որ համեմատաբար կանոնավոր կերպով հրա-վիրվում էին 12-15-րդ դդ. Եւս համալս մասնակցում էին եւրոպական երկրների դէտղանները, հրավիրվել են միադէտեր եւ այլն:

Դրանցից հիշատակության են արժանի Կլերմոնում (1095 թ.), Լիո-նում (1274 թ.), Պիզայում, Կոնստանցայում եւ Բազելում (15-րդ դ.) գու-մարված տիեզերաժողովները: Նրանցում են ընդունվել քաղաքական բնույթի այնուխի որոշումներ, ինչդեռ խաչակրաց արեւալանք սկսելու (1095 թ.), «ասվամային զինադադար» կնկելու, «ասվամային խաղա-դություն» հաստատելու (13-րդ դ.), հրաների եւ մահմեդականների իրա-վունքների սահմանափակման, քրիստոնյաների քեմամքներին ռազմական օգնություն ցույց տալու արգելման, կայսերական գահի քեկնածուի, մոն-

դրվելով դիմադրություն կազմակերպելու և բազմաթիվ այլ հարցեր:

15-րդ դարից սկսվում են գումարվել նաև աշխարհիկ կոնգրեսներ, որտեղ ֆինանսավորում են գոտս ֆադաֆական հարցեր: Այդ բնույթի առաջին կոնգրեսներից մեկը համարվում է Լուցկում 1429 թ. գումարված միջազգային կոնգրեսը, որին մասնակցում էին քյուզանդական կայսրի և դանիական թագավորի դեսպանները, Լեհաստանի թագավորը, Լիսվայի մեծ իշխանը, ռյադական լեզասը, Տասոնական օրդենի ներկայացուցիչը և այլն: Նրա նույնական էր դիմագրավել վերահաս թուրքական վտանգը: 1435 թ. հրավիրվեց միջազգային կոնգրես Առաստում, որի նույնական էր վերջ դնել ռյասերազմին Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև: Սա ավելի ներկայացուցչական էր:

Հիսուսակոթյան է արժան նաև 1459 թ. Մանսուայում կայացած կոնգրեսը: Նրա մասնակիցները Եւրոպայի կաթոլիկ լուսնություններն էին՝ Հռոմի դատի գլխավորությամբ: կոնգրեսն իր առջև երկու կարևոր խնդիր էր դրել, ա) վերջ տալ ռյասերազմներին և հաւետքոյուն հաստատել եւրոպական լուսնությունների միջև, և բ) կազմակերպել ռազմական արշավ Օսմանյան Թուրքիայի դեմ: Մակայն երկու խնդիրներն էլ մնացին անկատար:

Միջազգային կոնգրեսներ և կոնֆերանսները որդես դիվանագիսական գործունեության նոր երեսայք ավելի լայն տարածում են ստանում և կանոնավոր կերպով գումարվում սկսած 19-րդ դարից: Եւ այսօր միջազգային դիվանագիսական կյանքն անհնար է դասկերացնել առանց լուսնությունների և կառավարությունների դեկավարների, արտաին գործերի մինիստրների և այլ ասիժանի դիվանագիտների դարբերաբար կազմակերպվող կոնֆերանսների և այլ բնույթի համոդիոյունների:

Իսկ ի՞նչ տարբերություն կա կոնգրեսի և կոնֆերանսի միջև: Այժմ ընդունված տեսակետ է համարվում, որ մրանց միջև ըստ Լուբյան ոչ մի տարբերություն չկա ևս ամեն ինչ համոդում է ավանդույթին և որոշ դեդերում մրանց Լուբյան ռազաս մեկնութանությամբ:

Կոնգրես տերմինը ավելի ռաս գործածական էր 17-19-րդ դարերում: Սովորաբար այդուես էին կոչվում միջազգային դիվանագիսական այն համաժողովները, որոնց մասնակցում էին առնվազն մի ֆանի լուսնութունների դեկավարներ կամ դիվանագիսական բարձրասիժան ներկայացուցիչներ, ֆնանսկելու գլխավորադես ռյասերազմի ավարտան, հաւետքոյան ռյադմանների համաժայնիցման և հաւետքոյան տորազման, տերիտորիալ ռյախանջների կարգավորման և միջազգային կյանքի այլ կարևոր հարդախանջների սովորաբար հանրագոմարի էին բերում ռյասերազմի արդյունքները և դրա էիժման վրա սահմանում նոր ֆադաֆական իրավիճակ, նոր տաստուֆիլ:

Այդ բնույթի կոնգրեսների ռարում առաջին հերթին ոյտֆ է նեկ Վիեննայի կոնգրեսը, որը գումարվեց 1814 թ. հոկտեմբերից մինչև 1815 թ. հունիսը: նա անմիջադես հաջորդեց Նապոլեոն Բոնապարտի դարտությամբ: Կոնգրեսը հանրագոմարի բերեց նրա վեմ տարած հաղթանաստությամբ:

կի արդյունքները, Եւրոպայում հաստատեց փառափախան նոր իրավիճակ, որտեղ դարձված Ֆրանսիան զրկվեց գլխավոր դեր խաղալուց և վճռական դերը անցավ Անգլիային, Ռուսաստանին, Ավստրիային և Պրուսիային:

Վիեննայի կոնգրեսին մասնակցում էին Եւրոպային բոլոր երկրների ներկայացուցիչները՝ 246 մարդ և այդ առումով նա իրոք ներկայացուցչական բնույթ էր կրում: Դրան նույնպես էր նաև այն հանգամանքը, որ կոնգրեսի աշխատանքներին մասնակցում էին ռուսական ցար Ալեքսանդր 1-ը, Ավստրիայի կայսր Ֆրանց 1-ը, Պրուսիայի քաղաքացի Ֆրիդրիխ-Վիլհելմ 3-ը: Միապետների մասնակցությունը հիմք էր սկզբնական ժամանակ կոնգրեսի համարել միջազգային դիվանագիտական այն համաժողովը, որին մասնակցում են դեսպոտիզմների ղեկավարները: Սակայն միջազգային դիվանագիտական դրակապայում կան քաղաքական դեմքեր, երբ դիվանագիտական համաժողովին չեն մասնակցել դեսպոտիզմի ղեկավարները, սակայն նա կոչվել է կոնգրես: Այդպիսին է, օրինակ, Բելոլինի կոնգրեսը, որը կայացավ 1878 թ. հունիսի 13-ից մինչև հուլիսի 13-ը: Նրա աշխատանքներին մասնակցում էին Ռուսաստանի, Անգլիայի, Ավստրո-Հունգարիայի, Պրուսիայի, Օսմանյան կայսրության, ինչպես նաև Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Հունաստանի, Իսպանի, Ռումինիայի և այլ դեսպոտիզմների ներկայացուցիչներ: Նրանց բոլորն չկար և ոչ մի միապետ: Կոնգրես մեկնեց նաև հայկական դատարանային կոնգրեսի հայոց կաթողիկոս Խրիմյան Հայրիկի գլխավորությամբ:

Բելոլինի կոնգրեսը հանրազանքի քերեց 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի արդյունքները և վերանայեց մինչև այդ Ռուսաստանի և Օսմանյան կայսրության միջև Սան-Ստեֆանոյում կնքված հաջորդական դադարադրոշմը: Այդ վերանայումը, որ կատարվեց գլխավորապես Անգլիայի, ինչպես նաև Ավստրո-Հունգարիայի ճնշման տակ, անբարենպաստեց թուրքական և հասկապետ հայերի համար: Երբ է, Կարսը և Արդահանը անցան Ռուսաստանին, սակայն Արեւմտյան Հայաստանում բարեփոխումներ անցկացնելու հնարավորությունները գործնականում հավասարվեցին զրոյի:

Բելոլինի կոնգրեսի արդյունքները ռուսական դիվանագիտության դատարանին էր, որը չկարողացավ դիմադրել և փառափախան իրողության վերածել ռուսական գեներալ հաղթանակը:

Կոնգրեսի սերմինն այնուհետև աշխատանքային դուրս էր գալիս օրգանաբանության և 20-րդ դարում միջազգային դիվանագիտական դրակապայում ավելի գործածական է դառնում կոնֆերանս սերմինը: Այդպես են կոչվում 1919 թ. Փարիզի համաժողովը, որտեղ ամփոփվեցին Առաջին համաշխարհային պատերազմի արդյունքները և կնքվեց հաջորդական դադարադրոշմի մի ամբողջ շարք, ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի և Մեծ Բրիտանիայի ղեկավարների 1943 թ. Թեհրանի կոնֆերանսը, 1945 թ. Սան-Ֆրանցիսկոյի կոնֆերանսը, որտեղ հիմնվեց Միավորված ազգերի կազմակերպությունը և այլն:

Կոնգրեսը իր Տեղը գլխավոր կոնֆերանսին, սակայն իր իրավունքները դաժանեց զանազան միջազգային ոչ դիվանագիտական կամ ժողովրդական դիվանագիտական հավաքների նկատմամբ՝ խաղաղասեր ուժերի համաժառանգային կոնգրես, մեկույթի գործիչների կոնգրես, երկարամյակների միջազգային կոնգրես և այլն:

Ասիճանաբար մեակվեցին կոնֆերանսներ հրավիրելու և անցկացնելու կարգը, ձևերն ու մեթոդները: Կոնֆերանսներ կարող են հրավիրվել ինչդեպ մեկ կամ մի քանի ղեկավարությունների, այնուհետ էլ միջազգային ուժերի կազմակերպության նախաձեռնությամբ: Այսպես, 1922 թ. հունվարին Անգլիան, Ֆրանսիան, Իտալիան, Բելգիան և Ճապոնիան հանդես եկան ճեփստական և ֆինանսական հարցերին նվիրված կոնֆերանս հրավիրելու առաջարկությամբ՝ Խորհրդային Ռուսաստանի մասնակցությամբ: Այդ կոնֆերանսը գումարվեց Ջենովայում 1922 թ. ապրիլի 10-ից մայիսի 19-ը: Կամ ՄԱԿ-ի նախաձեռնությամբ և նրա հովանու ներքո բազմաթիվ միջազգային կոնֆերանսներ են գումարվել նվիրված զինաթափման, աղագաղության, սահմանափակման, կոնֆլիկտների (մեծավորաբանության, լատինամերիկյան և այլն), բնաբանության և հարքան համար:

Արդեն ընդունված սովորույթ է դարձել, որ կոնֆերանսի նախազգեստ է դառնում այն երկրի ներկայացուցիչը, որտեղ անց է կացվում տվյալ կոնֆերանսը, թեև փոխադարձ համաձայնությամբ կարող են ընդունվել նաև այլ որոշումներ:

Կոնֆերանսի ժամանակ գումարվում են լիազորմար նիստեր, որտեղ դասվորակությունների ղեկավարները շարադրում են իրենց ղեկավարությունների դիրքորոշումը բնաբանների հարցերի նկատմամբ, նշում որոշվածների լուծման ուղիները, որոշումներ կատարման երաշխիքները և այլն: Հարցերի ավելի մանրագնի, մասնագիտական և առարկայական բնաբանությամբ կատարվում է կոնֆերանսի կողմից ստեղծվող հանձնաժողովներում կամ կոմիտեներում: Հանձնաժողովների (կոմիտեների) բանակը սահմանում է ինքը՝ կոնգրեսը:

Միջազգային դիվանագիտական կոնֆերանսների ժամանակ կոնֆերանսի մասնակից ղեկավարներն իրենք են որոշում նաև դասնական լեզվի հարցը:

Միջին դարերում, ընդհուպ մինչև 18-րդ դարը, միջազգային հանդիպումների և նրանց կողմից ընդունված փաստաթղթերի լեզուն Արեւմտյան Եւրոպայում լատիներենն էր: Հետագայում, մինչև 20-րդ դարի սկիզբը լայն տարածում գտավ Ֆրանսերենը և միջազգային կոնֆերանսների մեծ մասի լեզուն դարձավ նա: Սակայն դա էլ երկար չտևեց: Նրան մրցակից դարձան անգլերենը, աղա նաև ռուսերենը, իտալերենը և այլն: Իսկ քանից ավելի արաբական երկրների դիվանագիտական զանգան հանդիպումների լեզուն, բնականաբար, արաբերենն է:

1945 թ. ՄԱԿ-ի ստեղծումից հետո նրա դասնական լեզուները համարվում են անգլերենը, իտալերենը, չինարենը, ռուսերենը և ֆրանսե-

րենը, սակայն դրանք դարձադիր չեն ստնն մի կոնֆերանսի համար, մանավանդ եթե դա նեղ կազմով է անցկացվում եւ էթնիկական այնոյիսի կազմ ունի, ուր նշված լեզուներից եւ ոչ մեկը ոչիսանի չի կարող լինել: Այդ դեպքում կոնֆերանսի մասնակիցները իրենք են լուծում դաւեսոնական լեզվի հարցը:

Բացի կոնֆերանսի դաւեսոնական լեզվից կամ նաեւ աւելոսանմային լեզուներ, որով նրա մասնակիցները կարող են հանդես գալ, բանավիճել, նախագծեր առաջարկել եւ այլն: Բայց միայն այդքանը:

Կոնֆերանսների որոշումների ընդունման կարգը սահմանում են նրա մասնակիցները: Փոխադարձ համաձայնութեամբ որոշումներ կարող են ընդունվել միաձայն, ձայների դարգ մեծամասնութեամբ կամ այլ համամասնութեամբ:

Կոնֆերանսում ընդունված որոշումը նրա մասնակից ոլեսութեան համար դարձադիր է միայն այն դեպքում, եթե նա բխարկել է դրա օգտին: Հակառակ դեպքում նա իրավունք ունի չենքարկվելու նրան:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՈՐԳ

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ ՄՇՏԱԿԱՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅՉՈՒԹՅՈՒՆ

Դիվանագիսութեան հիմնական ձեռնկցիաներից է սվյալ ոլեսութեանը մեսաղես արտաահմանում ներկայացնել դեսադանութեան եւ դիվանագիսական այլ ներկայացուցչութեան միջոցով: Սա սաննօրյա աւելոսանք է եւ կոչված է դաւեսդանելու ոլեսութեան ասերը արտաահմանում եւ մեսական բաղաբական կաղեր (բանակցութեաններ, հանդիղումներ եւ այլն), իրականացնել ընդունող երկրի դիվանագիսական գերասեւչութեան, ի հարկին նաեւ ոլեսութեան եւ կառավարութեան դեկավարների հետ:

Մեսական դիվանագիսական ներկայացուցչութեան ինսիստը հին ու միջին դարերում (մինչեւ 16-րդ դ.) գոյոթյուն չի ունեցել: Այն ժամանակներում կիրառվել է հասուկ առաբելութեամբ մի երկրից մի այլ երկիր դասվիրակութեաններ ողարկելը՝ դեսաղանի գլխավորութեամբ: Ուս կոչված է եղել լուծելու կոնկրետ մեկ կամ մի բանի հարցեր՝ դաւեինի կնքում, համասեղ դասերազմ մղելու համաձայնութեան, հարկի վճարում, մեկը մյուսին զինվորների եւ զինամթերիի տրամաղում, զինաղաղարի եւ հաւեսութեան կնքում եւ այլն: Դրանով ավարտվել է նրա առաբելութեանը:

Դիվանագիսական գործունեութեան նման ձեւը համադասասխանել է դասմական այդ դարաւերջանի դասկերացումներին, միջազգային իրավունքի գարգացման համեմատաբար ոչ բարձր մակարդակին եւ ոլեսութեանների միջեւ գոյոթյուն ունեցած ոչ այնքան ինեսուսիվ եւ բազմա-

կողմանի հարաբերություններին:

Հետագա միջոցների հարաբերությունների զարգացման, խորացման և բարդացման կադրակցությամբ, անհրաժեշտություն է ծագում, որ մի ոլորտում մյուս ոլորտում ունենա իր մասկան դիվանագիսական ներկայացուցչությունը: Դրան մեծադեպ խթանեց նաև Երրորդ լուսնային կենտրոնացված ոլորտում ներքին առաջացումը:

Միջազգային դիվանագիսական դրակայնություն մասկան դիվանագիսական ներկայացուցչություններ հանդես են եկել Երրորդ լուսնային 15-16-րդ դդ.: 16-րդ դ. մասկան դիվանագիսական ներկայացուցչություններ էին գործում իսպանական հանրապետություններում՝ Ֆլորենցիայում և Վենետիկում: 1513 թ. Հռոմի դատ Լեոն 10-րդ Մեդիչին իր մասկան դիվանագիսական ներկայացուցիչներ՝ նուցիաները նշանակեց Գերմանիա, Ֆրանսիա և Անգլիա: Ավելի ուշ, 16-րդ դ. երկրորդ կեսին իր մասկան դիվանագիսական ներկայացուցիչներին հաշտան երկրներում նշանակեցին գերմանական կայսրերը և այլն: Այդ իմաստով այնուհետև սահմանվեց ամբողջ աշխարհով մեկ և ընդգրկեց բոլոր մայրցամաքները: Եւ այսօր միջազգային հարաբերությունները և դիվանագիսական գործունեությունն անհնար է դասկերացնել առանց մասկան դիվանագիսական ներկայացուցչության:

Մասկան դիվանագիսական ներկայացուցչության հաստատմանը նախորդում է մի ոլորտի կողմից մեկ այլ ոլորտի ճանաչումը և նրանց միջև ձեռք բերված համաձայնությունը դիվանագիսական հարաբերություններ հաստատելու մասին:

Ճանաչումը որդես միջազգային դիվանագիսական ակ կիրառվում է երկու դեպքում: Առաջին, երբ միջազգային աստիճանում հանդես է գալիս նոր ոլորտ: Նրա ճանաչումն արդեն գոյություն ունեցող ոլորտումների կողմից նշանակում է, որ նրան այդ ոլորտում ճանաչում են որդես միջազգային իրավունքի սուբյեկտ, սովերեն ոլորտ: Այդ կարգավիճակը նրա առջև բացում է միջազգային հարաբերությունների լիարժեք անդամ դառնալու հնարավորություն՝ դրանից բխող բոլոր իրավունքներով և դարձալորություններով:

Երկրորդ ճանաչման ակի անընդհատ ավելանում է սովերեն ոլորտումների ընթանիք: Եթե համեմատելու լինենք այժմ գոյություն ունեցող անկախ և սովերեն ոլորտումների քանակը անցիկ ժամանակին հետ, ապա կեսնենք, որ այդ ընթացքում սովերեն ոլորտումների քանակը ավելացել է մի քանի անգամ: Այդ որոշման ավելի արագ թափով զարգացավ 20-րդ դ., հասկալիս նրա երկրորդ կեսում: Երբ 1945 թ. սեպտեմբեր Միավորված ազգերի կազմակերպությունը, ապա նրա անդամների թիվը հասնում էր 50-ի: Դրանից այն ոլորտումներն էին, որոնք մասնակցել էին Ման-Ֆրանկիսկոյում կայացած հիմնադիր համագումարին և ստորագրել էին ՄԱԿ-ի կանոնադրությունը: Տասնիկուց արդև անց՝ 1961 թ. նրա անդամների թիվը կրկնապատկվեց և հասավ 103-ի, իսկ այսօր հա-

մայրա եռադասկվել է, հասնելով 183-ի:

Պետության սեղծման բուռն ուրոցեսը իրականացվեց իրմնականում ԱՅ-րիկայի, ինչոյեւ նաեւ Ասիայի եւ Լասինական Ամերիկայի մայրցամաններէի սարածներուն ձեւալորված սովերեն դետարյուններէի հաւլին, որոնք սաս-ցան համադասալխան միջազգային ճանաչում:

Երկրորդ, ճանաչումը, որոյեւ միջազգային դիվանագիտական ալք, կի-րաւում է նաեւ այն կառավարություններէի նկատմամբ, որոնք իշխանության գլուխ են եկել ոչ/սահմանադրական ուղիով՝ հեղափոխություններէի եւ դետա-կան հեղաշրջումներէի եւ նման այլ ճանադարհով: Ծանաչումը այս դեղումը նշանակում է, որ դետարյունները ճանաչում են այդ կառավարության իրա-վասությունները ներկայացնելու ղլյալ սովերեն դետարյունը:

Ուրեմն, առաջին դեղումը ճանաչումը նշանակում է ճանաչել նորաս-տեղծ դետարյան սովերենությունը, իսկ երկրորդ դեղումը՝ կառավարության իրավասությունը եւ լիազորությունները միջազգային ասդարեղում ներկայաց-նելու սովերեն դետարյունը: Սա մեկ սարբերություն:

Մյուս սարբերությունն այն է, որ դետարյան ճանաչման դեղումը ծագում է նրա հետ դիվանագիտական հաւաքություններն հաստակու հարցը:

Ահա այս կադակցությանը հարկ է նեւ, որ միջազգային դիվանագի-տական դրակսիկլայում ընդունված է երկու տեսակի ճանաչում: Առաջին, դե-ձակոյ կամ փաստացի ճանաչում: Նրա էական հասկանիլիս-այն է, որ նա ժամանակալոր եւ սահմանադրակ բնոյքի ճանաչում է: Դրանով ճանաչվում է դետարյան սեղծման. գոյության փաստը, նրա հետ կարող են հաստատել տնեսական, ձեւակութային եւ այլ բնոյքի հարաբերություններ, սակայն ոչ քաղմական եւ դիվանագիտական: Այդ դեղումը, բնականաբար, տեղի չի ու-մենում մշական դիվանագիտական ներկայացուցչություններէի հաստատում եւ փոխանակում: Նման վերադադարյան դասճանները սարբեր են: Դա կարող է լինել անվստահության դրսերում այդ նորաստեղծ դետարյան օրինականու-թյան կամ կենտունակության հանդեղ: Հնարալոր է, որ նորաստեղծ դետա-րյան եւ նրա անմիջական հարեան դետարյան կամ դետարյուններէի միջեւ գոյություն ունեն այնդիսի վիճելի հարցեր՝ տնեսորիալ, քաղմական, տնես-ական եւ այլն, որ հիմք չի տալիս լիարալ ճանաչման համար:

Երկրորդ, դե-յուրե կամ իրալարանական ճանաչում: Դա հալաստարագոր է դիվանագիտական ճանաչման եւ ի սարբերություն փաստացի ճանաչման, համարվում է լիալասար եւ վերջնարան ճանաչում: Դե-յուրե ճանաչումից հե-տ դետարյունը կարող է ստորագրել երկղողմանի եւ քաղմակողմանի սարաբ-նոյք միջազգային դալմանագրեր, մասնակցել միջազգային համաժողովներ-րի, դառնալ միջազգային կաղմակերդություններէի լիարալ անդամ եւ այլն:

Դե-յուրե ճանաչման ալքի հետ միաժամանակ տեղեկացվում է, որ ճա-նաչող դետարյունը դաստատ է դիվանագիտական հարաբերություններ

հաստատել և կասարել դիվանագիտական ներկայացուցչությունների փոխանակություն, ըստ որում նշվում է, թե ինչ մակարդակով:

Մոլորաբար գոյություն ունի դիվանագիտական ներկայացուցչության երկու մակարդակ՝ դեսուպլոմային և դիվանագիտական ներկայացուցչություն: Դեսուպլոմային կողմից ղեկավարվող դիվանագիտական ներկայացուցչությունը կոչվում է դեսուպլոմային, իսկ այն դիվանագիտական ներկայացուցչությունը, որի գլուխ կանգնած է գործերի մեծական հավասարմասարը, կոչվում է ներկայացուցչություն:

Հնում բարձրը համարվում էր դեսուպլոմայինը: 17-19-րդ դդ. միայն մեծ և ուժեղ ղեկավարներն էին՝ Ֆրանսիան, Անգլիան, Գերմանիան, Ռուսաստանը, Ավստրիան, Իտալիան և այլն, հիմնում դեսուպլոմայիններ և կասարում դեսուպլոմային փոխանակություն: իսկ «երկրորդ կարգի» ղեկավարներն էին ղեկավարները հիմնում էին ներկայացուցչություններ:

Մակայն հետագայում, մասնավորապես 20-րդ դարի երկրորդ կեսերից, երբ համընդհանուր ճանաչում ստացավ մեծ և փոքր ղեկավարների իրավաստիքային սկզբունքը, սկսվեց մի ղեկավար կողմից մեկ այլ ղեկավարություն միայն դեսուպլոմային ստեղծելու և նախկին ներկայացուցչությունը դեսուպլոմային վերածելու օրինակ: Եւ այսօր հիմնականում այդ ձևն է կիրառվում ղեկավարների փոխարարություններում:

Իսկ ինչ վերաբերում է ոչ սահմանադրական ուղիով իշխանության գլուխ եկած կառավարության ճանաչմանը, առաջ այն չի նախատեսում կրկին սկսյալ ղեկավար դիվանագիտական ճանաչում, քանի որ այն արդեն կասարված է եղել մինչ այդ: Այսպես, օրինակ, 1990 թ. դեկտեմբերին սադազից Չաուեհալուի ռեժիմը Ռումինիայում և Ժողովրդական ադրասանքային ալիի վրա իշխանության գլուխ եկան նոր քաղաքական ուժեր: Ավստրիի ղեկավարները ճանաչեցին այդ նոր ուժերի ստեղծած կառավարությունը: Տվյալ դեպքում խոսք էր գնում դիվանագիտական ճանաչման մասին, քանի որ Ռումինիան որդես անկախ ղեկություն վաղուց էր ճանաչվել:

Ճանաչման և դիվանագիտական ներկայացուցչությունների փոխանակման որդեսը հետք չէ և այն չի իրականացվում ինկնաքերաբար: Արդեն նշվեց, որ կա ճանաչման տսիմանափակ՝ դե-Ֆալիտ սարքերակ: Բայց կան նաև երկար կամ քե կարճ ժամանակով նորաստեղծ ղեկությունը և նրա կառավարությունը ընդհանրադես ճանաչելու քաղաքիվ դեմքեր: Հատկանալի է, որ նման դեմքերում հնարալոր չէ մեծական դիվանագիտական ներկայացուցչության հիմնում: Այսպես, օրինակ, մինչև 1924-1925 թթ. ևրդդական ղեկությունները, իսկ մինչև 1932 թ. ԱՄՆ-ը չէին ճանաչում ԽՍՀՄ-ը: Երկրորդ համաշխարհային դաքերազմից հետո նման վիճակի մեջ հայտնվեցին ՉԺՀ-ն, ԿԺԴՀ-ն և մի քաղաքային ադրասական համարվող ղեկություններ, որոնց հետ չէին հաստատվում դիվանագիտական հարաքերություններ և չէին հիմնվում դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչություններ:

Պետությունների մեծ մասն այդպես վարվեց նաև Իտալանիայի հետ 1936 թ. ֆաղափառական դաշտագնից հետո, երբ խռովության միջոցով իշխանության գլուխ եկան Ֆրանկոն և նրա կողմնակիցները: Իտալանիայի հետ երոտայի և Ասիայի երկրների մեծ մասը խզեց դիվանագիսական հարաբերությունները և փակեց իր մշակված դիվանագիսական ներկայացուցչությունները Մադրիդում: Եւ միայն մոտ 40 տարի անց, Ֆրանկոյի մահից և օրինական իշխանությունների վերականգնումից հետո վերականգնվեցին դիվանագիսական հարաբերությունները և վերաբացվեցին դիվանագիսական մշակված ներկայացուցչությունները Իտալանիայում:

Ի՞նչ նոյասակով են հաստատվում մշակված դիվանագիսական ներկայացուցչությունները և որոնք են նրանց գլխավոր խնդիրները:

Առաջին և կարեւոր նոյասակը հավասարմագրող դեմությունն ընդունող դեմությանը դաշտնւտես ներկայացնելն է: Ուս լիագորված է ներկայացնելու և դաշտանելու իր դեմության ֆաղափական և այլ շահերն իրենց ամբողջությամբ և այդ առումով նա միակ լիագորված և հեղինակավոր ինստիտուտն է: Երկրորդ, իր գործունեությամբ բարենոյաս մթնոլորտ ստեղծել ընդունող դեմությունում իր դեմության նկատմամբ, նոյասել բարեկամական հարաբերությունների հաստատմանը, զարգացմանը և խորացմանը, ջանալ փարասել կասկածները և բոլորքնոնումները հավասարմագրած դեմության ֆաղափականության նկատմամբ՝ անհարժեքության դեղոյում տալով համադասասխան քացաւություններ: Երրորդ, մշակված կաղ դաիողանել ընդունող երկրի արտաին հարաբերությունների համադասասխան մարմինների հետ, քանակցություններ վարել նրանց ներկայացուցիչների, այդ թվում և դեմության ու կառավարության դեկավարների հետ: Չորրորդ, ֆաղափական և դիվանագիսական հարաբերություններին զուգահեռ օժանդակել մշակութային, գիտական, մարզական և այլ բնոյթի կաղերի զարգացմանը, հասարակական կազմակերպությունների միջև կաղերի հաստատմանը, մարդկանց և դասվիրակությունների փոխայցելություններին և այլն: Հիգերորդ, օրինական ճանադարհներով տեղեկություններ հավաքել ընդունող երկրի ֆաղափական և տնեսական իրավիճակի, դեմական և ֆաղափական գործիչների, ինչոյես նաև հավասարմագրած երկրի մասին զանազան կարծիքների ու տեսակետների վերաբերյալ և այդ բոլորի մասին իրազեկ դաիել իր կառավարությանը:

Այս խնդիրը իրականացնում է դեադանության անձնակազմը՝ դեադանի գլխավորությամբ:

Այս առիթով դեաք է նեել, որ թեև ֆաղափականության հիմնական ուղղությունները որոնում են յուրափանչյուր դեմության կառավարությունը և արտաին ֆաղափականության մարմինները, և մշակված դիվանագիսական ներկայացուցչությունը դաւրտալոր է գործել այդ ֆաղափականության օրջանակներում և ըստ ստացված հրահանգների, այդուհանդերձ, դեադանությունները և ներկայացուցչությունները որոշակի դեր կարող

են խաղալ՝ դրական կամ բացասական, այդ ֆաղափականության իրականացման գործում:

Դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչությունները գործում են այնպիսի ժամանակ, քանի դեռ ղեկավարությունների միջև դաշտանվում են դիվանագիտական հարաբերություններ: Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման դեպքում նրանք դադարում են գործելուց: Դիվանագիտական հարաբերությունները կարող են խզվել ինչպես դաշտագծի առաջացման, այնպես էլ մի ղեկավար կողմից մի այլ ղեկավարի նկատմամբ թեմանական ֆաղափականության, այդ ղեկավարի դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության գործունեության համար նորմալ դայանմանը չսեղծելու և այլ դեպքերում, որոնք սովորաբար բնութագրվում են որդեկառ ղեկավարացական: Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման մասին դաշտագիտական հայտարարում է նախաձեռնություն ցուցաբերած կողմը, նշելով նրա ճգնաժամի քվակալը: Նա այդ ակտի հետ միասին հետ է կանչում իր դիվանագիտական ներկայացուցչին այն ղեկավարությունից, որի հետ խզում է դիվանագիտական հարաբերությունները, և դաշտագիտում, որ այդ ղեկավարի դիվանագիտական ներկայացուցչին էլ հեռանա իր տեղիստիայից:

Միջազգային դիվանագիտական դրակտիկան շատ հարուստ է դիվանագիտական հարաբերությունների խզման դեպքերով: Նախ դա կիրառվում է. ինչպես նշվեց, երկու ղեկավարությունների միջև դաշտագիտական գործողություններ սկսվելու դեպքում: Առաջին համաշխարհային դաշտագիտական ժամանակ դիվանագիտական հարաբերությունները խզվեցին առաջին հերթին մի կողմից Անգլիա՝ Անգլիա, Ֆրանսիա և Ռուսաստան, իսկ մյուս կողմից Գերմանական ղեկավարությունների բոլորի Գերմանիա, Ավստրո-Հունգարիա, Օսմանյան կայսրության միջև:

1967 թ. արաբա-իսրայելական դաշտագիտական առիթով արաբական երկրների մեծող մեծամասնությունը դիվանագիտական հարաբերությունները խզեց ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և արևմտյան այլ ղեկավարությունների հետ, նրանց մեղադրելով Իսրայելին դաշտագիտելու և ագրեսիայի մղելու մեջ: Իսկ Խորհրդային Միությունը, Գ-Դ-Հ-ն, Լեհաստանը, Բուլղարիան, Հունգարիան և Չեխոսլովակիան դիվանագիտական հարաբերությունները խզեցին Իսրայելի հետ, քանի նրանք դաշտագիտական անմիջական մասնակիցներ չէին: Դա ակտի շատ ֆաղափական ծես էր՝ ի դաշտագիտություն արաբական երկրների:

Սակայն միշտ չէ, որ դաշտագիտական դեպքում մի բոլորի մեջ մեծող բոլոր ղեկավարությունները խզում են դիվանագիտական հարաբերությունները մեկ այլ բոլորի մեջ մեծող բոլոր ղեկավարությունների հետ: Այսպես, օրինակ, երկրորդ համաշխարհային դաշտագիտական ժամանակ հակահիտլերյան կուլիցիայի անդամ Խորհրդային Միությունը մինչև 1945 թ. օգոստոսը դիվանագիտական հարաբերություններ էր դաշտագիտում հիտլերյան Գերմանիայի դաշտագիտական Գաղութների հետ, չնայած, որ ԽՍՀՄ-ի դաշտագիտությունը ԱՄՆ-ը և Անգլիան դաշտագիտական մեջ էին գտնվում նաև հետ: Դա

մեծ մասամբ արվում է կնկելով սակիկական նկատառումներից, եթե չկան այլ միտումներ, ասեմք, դաժնակցային դարսականությունները կասարկուց խուսափելու ձգտում:

Ինչ վերաբերում է դիվանագիտական հարաբերությունների խզմանը, որոնք անմիջականորեն կապված չեն դասերազմական գործողությունների հետ, առաջ դրանք գլխավորապես կապված են սերիոսիայի, ճնշակական, գաղափարական եւ այլ առիթներով ծագող թեմատական դիրքորոշման հետ: 1927 թ. մայիսի 27-ին Անգլիան խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները ԽՍՀՄ-ի հետ պատճառաբանելով, որ խորհրդային կառավարությունը հակաքրիստոնական քաղաքականություն է վարում: ԽՍՀՄ-ն իր հերթին դիվանագիտական հարաբերությունները խզեց Շվեյցարիայի (1923 թ.), Բրազիլիայի (1947 թ.) եւ Վենեսուելայի (1952 թ.) հետ, դասճառաբանելով, որ այդ երկրները ոչ բարացական դիրքորոշում ունեն ԽՍՀՄ-ի հանդեպ եւ նորմալ դաշմաններ չեն ստեղծում նրա դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության գործունեության համար: 1962 թ. Ինդոնեզիան խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները Հոլանդիայի հետ. որը, ըստ ինդոնեզական ժողովրդի, ազդեցիկ քաղաքականություն էր վարում Արեւմտյան Իրիանի նկատմամբ: Ինդոնեզիան այն համարում էր իր սերիոսիայի անբաժան մասը: 1979թ. արաբական մի շարք երկրներ՝ Սիրիան, Իրաքը, Լիբանանը, Հորդանանը, Ալժիրը եւ այլն խզեցին դիվանագիտական հարաբերությունները Եգիպտոսի հետ, երբ վերջինս Իսրայելի հետ կնկեց փնտրելիության համաձայնագիրը եւ վերականգնեց նրա հետ իր դիվանագիտական հարաբերությունները:

Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման դեղին մեծական ներկայացուցչությունները դադարեցնում են իրենց գործունեությունը, իսկ անձնակազմը վերադառնում է իր երկիրը: Այդպիսի դեղիններում դիտվում, որ հայտարարել է դիվանագիտական հարաբերությունների խզման մասին, դարձավոր է համադասաստում դաշմաններ ստեղծել դիվանագիտական անձնակազմի եւ նրանց ընտանիքի անդամների մեկնման համար: 1961 թ. ՄԱԿ-ի ընդունած (Վիեննայի կոնվենցիա) որոշման համաձայն դիտվում, որ դարձավոր է սրամտորել անհրաժեշտ սրամտորային միջոցներ, ըստ որում ոչ միայն դիվանագիտական անձնակազմի եւ նրանց ընտանիքի անդամների, այլև նրանց գույքի տեղափոխման համար:

Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման, ներառյալ դասերազմի դեղինում, գոյություն ունեցող միջազգային նորմերի համաձայն, ընդունող կողմը չի կարող գրավել կամ զբաղեցնել հավասարազգրված երկրի ներկայացուցչության շենքը, գույքը եւ ունեցվածքը: Ուստի դարձավոր է դիտվում, որ այդ բոլորը, այդ թվում եւ արխիվները: Դիվանագիտական ներկայացուցչության գործունեության դադարեցումից հետո նրա շենքի եւ ունեցվածքի դիտվում, որ հավասարազգրված կողմը կարող է համաձայնել երրորդ դիտվում: Սովորաբար այդպիսի դիտվումների դեղինում համաձայն են զալիս չեղով դիտվում միջազգային կարգավիճակ ունեցող

երկրները՝ Շվեդիան, Շվեյցարիան և այլն: Իհարկե այդ առաքելությունը կարող են կատարել մասն ալ լուծություններ՝ փոխադարձ համաձայնությամբ:

Պայմանների փոփոխության դեպքում կամ դիվանագիտական հարաբերությունների խզման շարժառիթների վերացումից հետո, կողմերի համաձայնությամբ դիվանագիտական հարաբերությունները կարող են կրկին վերականգնվել:

Հարկ է ուստիություն դարձնել մի հանգամանքի վրա ես: Մեր ժամանակներում, երբ գոյություն ունեն բազմաթիվ միջազգային կազմակերպություններ, այդ բովում և այնպիսի մի համադարձակ կազմակերպություն, ինչպիսին ՄԱԿ-ն է, ճանաչում ստացած լուծությունը, որի հետ հաստատվել են դիվանագիտական հարաբերություններ և որը կատարել է դիվանագիտական մեծական ներկայացուցիչների փոխանակություն, սովորաբար դիմում է ՄԱԿ-ին, նրա անդամ դառնալու խնդրանքով: ՄԱԿ-ի Անվանագրության խորհրդի անդամների, այդ բովում մեծական հինգ անդամների՝ ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Չինաստանի և Ֆրանսիայի, միաձայն համաձայնությունը ստանալուց հետո սվյալ լուծության ՄԱԿ-ի անդամ ընդունվելու հարցը տեղափոխվում է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի բնաարկմանը: Այդտեղ արդեն բոլոր անդամ լուծությունների միաձայնության սկզբունքը չի գործում և դիմորդ լուծությունը կարող է ՄԱԿ-ի անդամ ընդունվել ձայների լարգ մեծամասնությամբ:

ՄԱԿ-ի անդամ ընտրվելը կարևոր միջազգային դիվանագիտական ալս է, որն ամրապնդում է նրա անդամ դարձած լուծության սովերենությունն ու անկախությունը:

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻՆ

Դիվանագիտությունը կոչված է աղախովելու սվյալ երկրի մասնակցությունը միջազգային զանազան կազմակերպությունների աշխատանքներին, որը համարվում է արտաքին քաղաքականության կիրառման կարևոր աղարեկ:

Սկզբունքներն սա դիվանագիտական գործունեության համեմատաբար նոր բնազավառ է, որն առավել բնորոշ է 20-րդ դ. դիվանագիտությանը:

Հին Երջանում, միջին դարերում, ինչպես նաև նոր Երջանում միջազգային կազմակերպություններ որդես այդպիսին գոյություն չեն ունեցել: Խոսքը չի գնում լուծությունների միջին դաշինքների կնման մասին, դրանք լուծականում են լուծամանագրերի համակարգին և դա չղետ է Եփորել միջազգային կազմակերպությունների հետ: Միջազգային կազմակերպությունները հիմնականում կոչված են կարգավորել լուծաբազմի

կանխման, խաղաղության ղափառման, ժողովուրդների անվտանգության աղահոլման, ղեկավարությունների փոխհարաբերությունները իրավահավասարության հիմքերի վրա կառուցելու, միջազգային հարաբերություններում ֆաղափակիչք նորմերի ներդրման, ճնշասական, Ֆինանսա-վալյուտային, կոլոսուրայի, Տրանսպորտի, կադի միջոցների եւ նման այլ հարցեր: Այդ կազմակերպությունները հիմնվում են ղեկավարությունների խմբերի կողմից, որոնք ստորագրում են համադասալխան ղայմանագիր եւ ընդունում կանոնադրություն: Միջազգային կազմակերպությունները սովորաբար լինում են բաց եւ հետագայում նրանց կարող են միանալ այլ ղեկավարություններ, որոնք համաձայն են նրանց նոլասակներին եւ կանոնադրությանը:

Միջազգային կազմակերպությունները, նույնիսկ ամենահեղինակավորները, ինչդեպ ՄԱԿ-ը, չեն կարող լինել վերդեսական, որ կնճանակեր նրանց մեջ մեկոդ ղեկավարությունների ինքնուրույնության եւ սուվերենության սահմանափակում: Միջազգային կազմակերպությունները միջդեսական կազմակերպություններ են, որոնք միավորում են սուվերեն ղեկավարություններին որոճակի ֆաղափական, ռազմական, ճնշասական եւ այլ բնույթի հարցեր լուծելու, այդ հարցերի ճուրջը նրանց համագործակցությունը աղահոլվելու նոլասակով:

Միջազգային կազմակերպությունները սեղծվելիս հսակորեն նճվում են մի կողմից նրանց իրավասության սահմանները, իսկ մյուս կողմից նրանց մեջ մեկոդ ղեկավարությունների իրավունքները եւ դարճակնությանները՝ ելակեհ ունենալով ղեկավարությունների սուվերենության սահմանափակման անթույլարեկոլությունը եւ կազմակերպությունների գործում մեխանիզմ դառանլու հնարավորությունը:

Միջազգային բազմաթիվ կազմակերպությունների հսնդեպ գալը միջազգային կյանքի աճխուժացման, բարդացման, անհամար եւ ճարարնույթ դորքեմների ծագման վկայությունն է եւ խոսում է այն մասին, որ եկել է դասական մի այնդիսի ժամանակաճրան, երբ այդ հարցերը հնարավոր չէ լուծել երկու ղեկավարությունների կամ ղեկավարությունների փոքր խմբի ջանքերով, այլ միայն սուվերեն ղեկավարությունների ամենալայն համագործակցությամբ, ճարբեր մայրցամաքներում ճնվող ղեկավարությունների ջանքերի համադրմամբ: Դա խոսում է նաեւ մեր մոլորակի հասարակական-ֆաղափական, ճնշասական եւ այլ հարաբերությունների իրոք միջազգայնացման մասին:

Միջազգային կազմակերպություններն ըստ իրենց խնդիրների, նոլասակների եւ ընդգրկման բաժանվում են երեք խմբի.

ա) ընդլիանուր կամ համադարփակ ֆաղափական կազմակերպություն, որը կարելի է անվանել նաեւ համաճխարհային, բ) ռեգիոնալ եւ գ) հասուկ կամ մասնագիտական, որն ընդգրկում է կոնկրետ որեւէ բնագավառ:

1. Համադարփակ միջազգային ֆաղափական կազմակերպությունը ընդգրկում է մեր մոլորակում գոյություն ունեցող համարյա բոլոր ղեկու-

քյունները և մեծանում ի հաճիվ նոր կազմավորվող լոկալություններին: Իր նշանակությամբ, հեղինակությամբ և ընդունված որոշումներով նա ամենակարևորն է, քանի որ նա բնակարան և վճիռներ է արձակում ֆաղափական, ռազմական, ի հարկին նաև այլ հարցերի վերաբերյալ, որոնք կենսական նշանակություն ունեն հաջորդական մարդկության համար և որոնք ձևավորում են համապարհային ֆաղափական կլիման:

Այդդիսի առաջին միջազգային կազմակերպությունը 1919 թ. հիմնված Ազգերի լիգան էր, որի կանոնադրությունն անմիջապես ստորագրեց ֆառաաուն լոկալություն: Սակայն նրա գործունեությունն ընթանում էր խիստ բարդ միջազգային իրադրության մեջ և հակասական դայմաններում, որոնք իրենց ազդեցությունն ունեցան ինչդեպ նրա վարած ֆաղափականության վրա, որը երբեմն խիստ անհետադական, անսկզբունքային և սասանողական բնույթ էր կրում, այնդեպ էլ նրա մեջ մտնող լոկալությունների քվաֆանակի վրա: ԱՄՆ-ը, որի լոկալությունն Վիլսոնը Ազգերի լիգայի ստեղծման ոգեցնողներից էր և նրա կանոնադրության մեակման հասուկ հանձնաժողովի նախագահը, այդդեպ էլ չդարձավ Ազգերի լիգայի անդամ: ԱՄՆ-ի սենատը չվավերացրեց Ազգերի լիգայի կանոնադրությունը՝ ընդգծելով իր հավասարությունը իզոլյացիոնիզմի՝ մեկուսացման ֆաղափականությամբ: Համաձայն չլինելով Ազգերի լիգայի այս կամ այն որոշման հետ, նրա կազմից 1933 թ. մարտի 27-ին դուրս եկավ Գաղղոսիան, իսկ հոկտեմբերի 14-ին՝ Գերմանիան: Դիտե է, սեդեմբերի 18-ին Ազգերի լիգայի անդամ ընտրվեց ԽՍՀՄ-ը, սակայն հինգ տարի անց, 1939 թ. դեկտեմբերի 14-ին նա հեռացվեց որդեպ ազդեսոր, որը հարձակում էր գործել Ֆինլանդիայի վրա:

Երկրորդ համապարհային դաշերազմի դայմաններում Ազգերի լիգան փաստորեն դադարեց գործելուց, քեն նրա ինֆալուծարքը դաշեռնադեպ սեղի ունեցավ միայն 1946 թ. ադրիլ ամսին:

Նույնատիղ կազմակերպություն է, սակայն ավելի մեծաքիվ անդամներով, և անհամեմատ ավելի հեղինակալոր ու գործունյա, քան Ազգերի լիգան, Միավորված ազգերի կազմակերպությունը, որի Կանոնադրությունն ուժի մեջ մնավ 1945 թ. հոկտեմբերի 24-ին: Այդ կազմակերպության հիմնադիր կոնֆերանսը սեղի ունեցավ Սան-Ֆրանցիսկոյում, որին մասնակցում էր 50 լոկալություն: Հենց նրանք էլ եղան Կանոնադրության առաջին ստորագրողները և վավերացողները: Հեազայում ՄԱԿ-ի անդամ լոկալությունների քիվը եռադասկվեց:

Միջազգային կազմակերպությունների շարքը լոկալ է դասել նաև Հյուսիս-ատլանտյան դաշինքը (ՆԱՏՕ), Վարշավայի դայմանագրի կազմակերպությունը (ՎՊԿ) և այլն:

Դրանցից առաջինը՝ ՆԱՏՕ-ն, իր բնույթով ռազմաֆաղափական կազմակերպություն է: Այն ստեղծվել է 1949 թ. ադրիլի 4-ին: Սկզբում նրա անդամներն էին տաներկու լոկալություն՝ ԱՄՆ, Կանադա, Անգլիա, Ֆրանսիա, Իտալիա, Բելգիա, Հոլանդիա, Լյուքսեմբուրգ, Պորտուգալիա, Նորվեգիա, Դանիա, Իսլանդիա: 1952 թ. ՆԱՏՕ-ի անդամ դարձան

իր մեծական մարմինները, որտեղ ներկայացված են բոլոր անդամ ղեկավարությունները: Դրանց թվում կարևոր դեր են խաղում ԱՊԿ-ի մեջ մեծ ղեկավարությունների արտաքին գործերի մինիստրների կոնսուլսախվ խորհրդակցությունները:

ԱՊԿ-ն իր գլխավոր խնդիրն է համարում ամերիկյան մայրցամաքում խաղաղության և անվտանգության ապահովումը, ղեկավարություններից մեկի նկատմամբ կատարված ագրեսիայի դեմ դրան համաձայն գործողությունների կազմակերպումը, անդամ ղեկավարությունների միջև վեճերը խաղաղ ճանապարհով կարգավորելը և այլն:

Այլ բնույթի ռեզիդենս կազմակերպություն է Արաբական ղեկավարությունների լիգան (ԱՊԼ): Նրա ստեղծման հիմքում ընկած է էթնիկական դասականության սկզբունքը: Նրա անդամ կարող են դառնալ միայն արաբական երկրները, անկախ այն քանից, քն նրանք որտեղ են գտնվում՝ Ասիայում, քն Աֆրիկայում: ԱՊԼ-ն հիմնվել է 1945 թ. մարտի 22-ին Կահիրեում կայացած կոնֆերանսում: Նրա հիմնադիր անդամներն են Եգիպտոսը, Սիրիան, Սաուդյան Արաբիան, Իրաքը, Լիբանանը, Եմենը և Անգոլիայի Դեմոկրատիկականը, որը 1948 թ. վերածվեց Հորդանանի: Հետագայում, արաբական երկրների անկախության նվաճման ու սուվերեն ղեկավարությունների կազմավորման գուցա հետ, նրա անդամների թիվը մեծացավ և այսօր այն միավորում է Բանանի ղեկավարություն և Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպությունը, որը արաբական երկրների, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի կողմից ճանաչվել է Պաղեստինի արաբ ժողովրդի միակ օրինական ներկայացուցիչ: Այդպիսով, ԱՊԼ-ի անդամների թիվը հասնում է Բանանի կուսի:

ԱՊԼ-ի գլխավոր խնդիրն է արաբական երկրների համար միասնական Բաղադականության մեակումը, նրանց գործողությունների կոորդինացիան, ագրեսիայի դեմ կոլեկտիվ դիմադրության կազմակերպումը, անդամ ղեկավարությունների միջև ծագող զարաձայնությունները և վեճերը խաղաղ ճանապարհով և բանակցությունների միջոցով հարթելը և այլն: Նրա խնդիրների մեջ է մտնում նույնպես համագործակցությանը արաբական ղեկավարությունների միջև՝ սենսուսային, մեակության, առեւտրի, ֆինանսական և այլ ոլորտներում: Նրա բարձրագույն օրգանը Խորհուրդն է, որը գումարվում է Տարին երկու անգամ: Մեծ դեր են խաղում նաև արտաքին գործերի մինիստրների զանգան հանդիպումները, որոնց ժամանակ կոնսուլներում են կոնկրետ հարցեր և համադասախան հանձնարարականներ սրվում իրենց ղեկավարությունների ղեկավարներին:

Կան նաև այլ բնույթի ռեզիդենս կազմակերպություններ:

3. Հատուկ միջազգային կազմակերպություններ, որոնք ստեղծվում են ըստ մասնագիտացման: Դրանք կառված չեն ոչ զարաձայնության և ոչ էլ էթնիկական ընդհանրության հետ: Նրանք ստեղծվում են միջուկական դաշնագրերի հիման վրա և հիմնականում ընդգրկում են միջազգային, մեակության, կրթության, առողջապահության, կառվի և տրանսպորտի և այլ բնագավառներ:

Դրանց մեծ մասը համաձայնագրային հիմունքներով կապված է ՄԱԿ-ի հետ և այդ դասճառով նրանք համարվում են ՄԱԿ-ի մասնագիտացված կազմակերպություններ: Դրանց թվին են դասկանում Կրթության, գիտության և մշակույթի կազմակերպությունը, որն ավելի լավ հայտնի է ՅՈՒՆԵՍԿՕ անվամբ, Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունը, Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը, Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպությունը (ՖԱՕ), Վերակառուցման և զարգացման միջազգային բանկը, Միջազգային վալյուտային Ֆոնդը, Քաղաքացիական ավիացիայի միջազգային կազմակերպությունը և այլն:

Ահա այս երեք կարգի միջազգային կազմակերպությունների գործունեությանը մասնակցելը դարձել է մեր օրերի դիվանագիտության ուրույն բնագավառը: Փաստորեն մի դեպքում կողմից մի այլ դեպքում մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչության կողմից առաջացել են միջազգային կազմակերպություններում մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչությունները: Եւ դասահական չէ, որ համարյա բոլոր դեպքերումն էլ արտաքին գործերի մինիստրություններում գոյություն ունեն միջազգային կազմակերպությունների հարցերի բաժիններ կամ վարչություններ, որը վկայում է դիվանագիտական գործունեության այդ բնագավառի կարեւորության մասին:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՅԵՐՈՐԴ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ԼՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Դիվանագիտության առջև կանգնած է նաև դիվանագիտական տեղեկատվության խնդիրը: Հայտնի է, որ տեղեկատվությունը և լրատվությունը համարվում են չորրորդ իշխանություն՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանություններից հետո: Այստեղից էլ այդ բնագավառի կարեւորությունը ինչպես միջազգային, այնպես էլ կոնկրետ առանձին երկրի դիվանագիտության համար: Դիվանագիտության այս ձևը համեմատաբար նոր բնագավառ է, իսկ մի քանի ենթաբաժիններ, ձևավորվել են բացառապես վերջին տասնամյակներում:

Դիվանագիտական տեղեկատվությունն ընդգրկում է երեք կարեւոր բնագավառ:

Առաջին, միջազգային դիվանագիտական ակտերի և փաստաթղթերի հրապարակում: Դրա մեջ մտնում է երկկողմանի և բազմակողմանի դաշինքների, համաձայնագրերի, նոտաների, մեմորանդումների, միջազգային կոնֆերանսներում և այլ բնույթի հանդիպումներում ընդունված որոշումների, միջազգային կազմակերպությունների, ռազմաֆալակական բոլորների դաշնակա փաստաթղթերի հրապարակում: Առան-

ձին դեղերում հրադարակվում է դիվանագիտական գրագրությունը՝ արժանի գործերի մինիստրության ուղարկած օրգանականները և հրահանգները արտասահմանյան դիվանագիտական ներկայացուցչություններին, դեսպաններին և նրանց փոխարինող դասեռնական անձերի հաղորդումները և զեկույցները արժանի գործերի մինիստրությանը և այլն: Առանց դիվանագիտական այսոյիսի փաստաթղթերի հրատարակման անհնար է լինի և ճշմարտացի դասկերացում կազմել սկսյալ բնության դիվանագիտության և արժանի ֆաղափականության և ընդհանրապես միջազգային հարաբերություններին մասին:

Մյուս կողմից, դասեռնական դիվանագիտական փաստաթղթերի հրադարակումը հնարավորություն է ստեղծում դիվանագիտությունը և միջազգային հարաբերությունները դարձնել գիտական ուսումնասիրության առարկա:

Դիվանագիտական փաստաթղթերի կանոնավոր հրատարակումը սկսվել է դեռևս 18-րդ դ.: Այդ դարի 70-ական թվականներից Լոնդոնում սկսել է լույս տեսնել Ջենկինսոնի կազմած «Մեծ Բրիտանիայի և մյուս տեսությունների միջև կնքված խաղաղության, դաշինքի և առևտրի դաշմանագրերի հավաքածու» մասենաւարը:

Դիվանագիտական փաստաթղթերի հրատարակումը սովորաբար իրականացվում է մասենաւարով, առանձին հատրներով, որոնք նվիրված են կոնկրետ դրոշմների, և առանձին վերցրած փաստաթղթերի ձևով:

Առաջին ժողով՝ մասենաւարային հրատարակություններից տեսք է նեւել «Բրիտանական արժանի ֆաղափականության փաստաթղթերը», «Գերմանական արժանի ֆաղափականության փաստաթղթերը» «Ամերիկյան արժանի ֆաղափականության փաստաթղթերը» «Միացյալ Նահանգների արժանի ֆաղափականությունը: Դիվանագիտական փաստաթղթեր», «ԽՍՀՄ արժանի ֆաղափականության փաստաթղթերը» «Բրիտանական և օսարեկրյա տեսությունների փաստաթղթերը» «Օսարեկրյա տեսությունների հետ Ռուսաստանի կնքած տրակտատների և կոնվենցիաների ժողովածուն», «Արաբական փաստաթղթեր», Ֆրանսիական, իսպանական և այլ երկրների դիվանագիտական փաստաթղթերի հրատարակությունը: Դրանք որդես կանոն ամբողջական բնույթ են կրում և կազմվում են ըստ ժամանագրական սկզբունքի:

Երկրորդ ժողով հրատարակությունները, ինչպես սասցինք, նվիրված են առանձին կարեւոր հարցերի վերաբերյալ փաստաթղթերի հրատարակմանը և դրանք, հասկանալի է, մասենաւարի բնույթ չեն կրում:

Այսոյիսի հրատարակություններից են «Երկրորդ համաշխարհային դատերազմի նախօրյակի փաստաթղթեր և նյութեր» երկհատրյակը, Թեհրանի (1943թ.) Յալթայի և Պոտսդամի (1945 թ.) կոնֆերանսների փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուները և այլն

Եւ, վերջապես, կա փաստաթղթերի մի ամբողջ շարք, որ հրատարակվում է առանձին՝ նրա ձեւակերպումից և հաստատումից հետո: Դրանք սովորաբար երկկողմանի, ինչպես նաեւ բազմակողմանի դաշմանագրեր

ու համաձայնագրեր են, որոնք ստորագրող կողմերի համաձայնությամբ հրադարակվում են անմիջապես և այն ստորագրած դեռությունների ազգային լեզուներով: Մեր ժամանակներում այդպես են վարվում բոլոր դեռությունները, որոնք դրանից հետո այդ դայմանագրերը գրանցում են ՄԱԿ-ում, որոնք հեռագայում լույս են տեսնում մասն ՄԱԿ-ի հրատարակություններում:

Իհա՛հե, միասնություն կլինե՞ր կարծել, քե՛ հրատարակվում են առանց բացառության բոլոր դիվանագիտական փաստաթղթերը և նյութերը: Ոչ մի դեռություն այդպես չի վարվում: Աշխարհի տարբեր երկրների դիվանագիտական արխիվներում կուտակվել են հարյուր հազարավոր դիվանագիտական փաստաթղթեր և նյութեր, որոնք ոչ միայն չեն հրատարակվել, այլև ոչ մի հույս չկա, որ երբեփե՛ր կհրատարակվեն: Դրանց քվին են դասկանում արտաքին գործերի մինիստրության զանգան օջաքերականներ՝ հասցեագրված դեստյանություններին և ներկայացուցչություններին, հրահանգներ և հանձնարարականներ, դեստյանների և դեստյանորդների հաղորդումներ և հա՛վեսվություններ, փակ խորհրդակցությունների նյութեր և այլն:

Որդևս կանոն չեն հրատարակվում գաղտնի փաստաթղթերը՝ դայմանագրեր, համաձայնագրեր, արձանագրություններ և այլն: Այսպես, օրինակ, 1916 թ. կնված Սայա-Պիկոյի գաղտնի համաձայնագրի մասին հայտնի դարձավ, երբ 1917 թ. հոկտեմբերյան հեղաշրջումից հետո խորհրդային կառավարությունը հրադարակեց ցարական Ռուսաստանի արտաքին գործերի մինիստրությունում գտնվող մի շարք գաղտնի դայմանագրեր: Ինչո՞րպես արդեն նե՛կ ենք, 1939 թ. ստորագրված չհարձակման խորհրդային-գերմանական դայմանագիրն ունե՛ր գաղտնի Արձանագրություն ազդեցության գոտիների բաժանման մասին, որը, քնականաբար, դայմանագրի տեսիս հրատարակումից դուրս մնաց: Նրա գոյության մասին կռահում էին: Եւ տարօրինակն այն է, որ այդ Արձանագրության քննակիրը մինչեւ օրս չի հայտնաբերվել ո՛չ խորհրդային և ո՛չ էլ գերմանական արխիվներում: Այդ Արձանագրության ստորագրման փաստը հաստատվում է կողմնակի ճանադարհով, դիվանագիտական այլ փաստաթղթերի օգնությամբ:

Նույն կերպ Յալթայի կոնֆերանսի հրատարակված նյութերի մեջ բացակայում էր ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի և Մեծ Բրիտանիայի միջեւ ձեռք բերված գաղտնի համաձայնությունն այն մասին, որ Եւրոդայում դասերագմի ավարտվելուց հետո ԽՍՀՄ-ը դասերագմ կհայտարարի Ճադոնիային, որի համար մա կստանա տերիտորիալ փոխհատուցում:

Դիվանագիտական փաստաթղթերի հրատարակությունը կարեւոր դե՛տական գործ է և դրա միջոցով յուրաքանչյուր դեռություն փորձ է անում իր քաղաքականությունը ներկայացնել լավ լույսի ներքո, իբրեւ խաղաղասիրական, արդարամիտ, մարդասիրական, ազնիվ և այլն: Այդ դասճանով էլ մնան դասասխանատու գործը չի կարող իմֆանհոսի մասնակե՛:

Բոլոր երկրների արտաքին գործերի մինիստրություններում գոյություն

ունեն առանձին բաժիններ կամ վարչություններ, որոնք զբաղվում են դիվանագիսական արխիվների ստեղծմամբ, դիվանագիսական փաստաթղթերի և նյութերի պահպանմամբ, մշակմամբ և հրատարակությամբ: Հենց այդ բաժինները կամ վարչություններն են սփռվում փաստաթղթերի և նյութերի հրատարակման հարցը՝ համաձայնեցնելով այն արտաքին գործերի գերատեսչության, իսկ առանձին դեպքերում նաև կառավարության ղեկավարի հետ:

Դիվանագիսական ժողովրդական երկրորդ կարևոր բնագավառը դասեռնական հաղորդագրությունների հրադարակումն է միջազգային կյանքում ժողովրդականության իրադարձությունների, դեպքերի և ժողովուրդների մասին: Դա երկու նպատակ է հետադարձում. մի կողմից ձեռնարկել սլոյալ ոլորտային դիրքորոշումն այդ դեպքերի հանդեպ, մյուս կողմից ժողովրդականության ոլորտային գաղափարներին այդ մասին և համապատասխան կերպով կողմնորոշել նրանց:

Սովորաբար դասեռնական հաղորդագրումներ են արվում կարևոր միջազգային կոնֆերանսների, դեմոստրացիաների ղեկավարների հանդիպումների մասին, որոնք անխուսափելիորեն անդրադառնում են միջազգային կյանքի վրա: Միջազգային դասեռնական հաղորդումներ են լինում ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի զարգացման, մշակման, Անվանագրության խորհրդի նիստերի, նրանցում ֆինանսավորող հարցերի և ընդունված որոշումների մասին՝ համապատասխան գնահատականներով կամ մեկնաբանություններով: Վերջին ժամանակներում մեծ ուշադրություն է դարձվում այսպես կոչված յոթնյակի գործունեությանը: Նրա մեջ մտնում են ԱՄՆ-ը, Կանադան, Ճապոնիան, Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան և Իսպանիան, որոնք համարվում են աշխարհի ճնշող մասերը: Նրանց յուրաքանչյուր հանդիպման ժամանակ ընդունված որոշումները մամուլամասերին լուսաբանվում են դիվանագիսական դասեռնական մամուլի միջոցով:

Դասեռնական հաղորդագրումները լուսաբանում են դասեռնական վիճակի և դասեռնականության ժամանակ: Եւ որոշ դեպքերում դիվանագիսական ժողովրդականության այդ ձևին լուսաբանում են հասկացումը: Դրա անառնարկելի վկայությունն է ԱՄՆ-ի կառավարության, դասական դեմոստրացիաների գործունեությունը 1990-1991 թթ. Պարսից ծոցի ճգնաժամի և դասեռնական ընթացքում:

Սակայն այս հարցում որոշակի նորմեր, դասադրամա կամ սահմանափակումներ գոյություն չունեն: Յուրաքանչյուր դեպքում լուսաբանում են և սփռվում ժողովրդական անհրաժեշտությունը և նրա ձևերը:

Եւ, վերջապես, դիվանագիսական ժողովրդականության երրորդ բնագավառը դեմոստրացիան արտաքին գաղափարականության լուսաբանումն է մամուլում և լրատվության այլ միջոցների կողմից:

Այս ձևը, հասկանալի է, որ հնում չկար և հանդես է գալիս մամուլի հանդես գալու հետ միաժամանակ: Հենազայում, 20-րդ դ. սկզբներին, մամուլին՝ օրաթերքեր, շաբաթաթերքեր և ամսագրեր, ավելացավ

ռադիոն, իսկ 20-րդ դ. կեսերից մտն հեռուստատեսությունը: Դրանք հզոր միջոց են արձափն ֆաղափականության մասին հասարակական կարծիքի ձևավորման գործում: Կառավարությունները սովորաբար ձգտում են դրանց օգնությամբ ներգործել հասարակության վրա՝ իրենց արձափն ֆաղափականության մասին քարտեզապատ կարծիք ստեղծելու նպատակով: Ամբողջատեսական ղեկավարություններում ուղղակի արգելվում է որևէ ֆինանսատեսություն կառավարության արձափն ֆաղափականության վերաբերյալ: Այդդիպի երկրներում արձափն ֆաղափականությունը նույնացվում է ազգային արժանապատվության հետ և յուրաքանչյուր ֆինանսատեսություն ընկալվում որդես վիրավորանք ազգին: Լրատվության միջոցներին թույլատրվում է միայն գովաբանել ամբողջատեսական ղեկավարության արձափն ֆաղափական ֆայլերը: Այդդիպի վիճակ էր Տիրում Ֆալիստական Գերմանիայում և Իսպիայում, Ֆրանկոյական Իսպիայում, սալազարական Պորտուգիայում, սալիմյան-բեժմեյան ԽՍՀՄ-ում, Լիբիայում, Իրաֆում, Եթովիայում, Հայիթիում և այլ երկրներում:

Սակայն դեմոկրատական երկրներում այլ մթնոլորտ է Տիրում և այստեղ արձափն ֆաղափականության վերաբերյալ արքեր կարծիքներ արձախայտելը, այդ թվում և ֆինանսատեսական, սովորական երևույթ է և դա չի հետադարձվում կամ դատվում:

Առանձնատեսակ է մամուլի և լրատվության մյուս միջոցների դերը ղեկավարությունների միջև հակասությունների սրման և, որ սակի վսանգավոր է, գլոբալ առձակասման ժամանակ: Նրանք կուլ գնալով «հայերմատեսական» մոլոցֆին դառնում են վսանգավոր գեմֆ դիվանագիտության ձեռնում: Նրա միջոցով ստեղծվում է «հակառակորդի կերդար» և դրան ակիլորեն մասնակցում են դիվանագիտական գերատեսչությունները, բոլոր ասիժանի դիվանագետները, ընդիոտլ մինչև արձափն գործերի մինիստրները, երբեմն մաե կառավարության և ղեկության ղեկավարները: Հեռատեսերազմյան «սառը դատերազմի» մոտ 45 արիների ընթացում ամերիկյան և արեմատերոդական դիվանագիտական լրատվությունը ստեղծեց «հակառակորդի կերդար» ի դեմս Խորհրդային Միության, իսկ ԽՍՀՄ-ի և սոցիալիստական համագործակցության երկրների դիվանագիտական լրատվությունը «հակառակորդի կերդար» ստեղծեց ի դեմս ԱՄՆ-ի և ՆԱՏՕ-ի: Դրա շնորհիվ քավականին հեատեցել էր հարցերի «լուծումը»: Խորհրդային Միությունում քավական էր ատել «իմդերիալիստական վսանգ», իսկ արեմոտսում «խորհրդային վսանգ», որդեսգի անցկացվեր ամեն մի որոշում և ադաիոկեր հասարակայնության աջակցությունը: Եւ դեիս է խոստովանել, որ դիվանագիտական մման լրատվությունը ֆիչ ավերածություններ չգործեց և զգալիորեն թունավորեց միջազգային մթնոլորտը:

Դիվանագիտական լրատվությունը դեիս է ծներ և իրոք ծնեց ուր մասնագիտություն՝ միջազգային լրագրողի և դիվանագիտական մեկնաբանի: Նրանց մեկնաբանությունները մամուլի էջերում, ռադիոյով կամ հեռուստատեսությամբ դարձել են դիվանագիտական կյանքի անքաժանելի

նապ:

Նրանցից ոմանք ձեռք են քերել քարձր հեղինակություն և մեծ ազդեցություն, նույնիսկ այն աստիճանի, որ նրանց ձայնին ունկնդրում են ղեական և դիվանագիտական գործիչները: 30-ական թվականներին սյուդիսի հեղինակություն էր վայելում Ժենեայեա Տաքուին (Ֆրանխա) 50-80-ական թվականներին ԱՄՆ-ում Ուոլսեր Լիդմանը, Ռեսսոնը և այլք:

Դիվանագիտական լրատվությունն իրականացվում է ինչդեպ սովորական մամուլի միջոցով («Նյու Յորք Թայմս», «Վաշինգտոն դոս», «Թայմս», «Գարդիան», «Ֆիգուրո», «Իզվեստիա» և այլն), այնդեպ էլ հատուկ միջազգային-դիվանագիտական մասնագիտական հրատարակությունների միջոցով: Այս վերջինների թվին են դասկանում «Յունայթեդ սեյսս ընդ ոուրլդ ռիդորս» (ԱՄՆ), «Լը Մոնդ դիոլյոմասիկ» (Ֆրանսիա), «Ֆրանկֆուրտեր ռունդշաու» (Գերմանիա), «Նովոյե վրեմյա», «Զա Ռուբեժոմ», «Մեծդոմարոդնայա ժիզն» (ռախկին ԽՍՀՄ) և այլն:

Այսպիսով, կարող ենք ասել, որ դարերից ի վեր, դիվանագիտության խնդիրները բյուրեղանալով, մեր ժամանակներում հիմնականում համգում են վերոհիշյալ վեց Ֆունկցիաների իրականացմանը:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

ընույթի կադերը, որոնց հիմքի վրա քարծրացավ դիվանագիստության դերն ու նշանակությունը, անհարժեհություն ծագեց ստեղծելու արսափին ֆաղաֆականության և դիվանագիստության հարցերով զբաղվող հասուկ մեծական մարմիններ: Դրան մեծ խթան հանդիսացավ խոսքը կենսոնացված ղեկավարությունների ստեղծումը, որոնք իրենց սեփականության ընդարձակման, օսար երկրների նվաճման, գաղութների ձեռքբերման, կարևոր առևտրական ծովային և զեային ուղիների վրա տիրապետելու, աշխարհի այս կամ այն մասում իրենց ֆաղաֆական հեգեմոնիան հաստատելու նկատառումները քարծրացրին ղեկական ֆաղաֆականության մակարդակի: Այդ բարդ ու դժվարին խնդիրների լուծմանը հնարավոր չէր հասնել միայն զենքի միջոցով: Դրանք դաժնացում էին նաև ֆաղաֆական-դիվանագիստական լուծումներ: Այս դարազան հանգեցրեց ոչ միայն դիվանագիստական գործունեության աշխուժացմանը, այլև հասուկ և մեծական արսափին ֆաղաֆական մարմինների ստեղծման անհրաժեհությունը:

Արսափին հարաբերություններով և դիվանագիստությամբ զբաղվող հասուկ մեծական մարմիններ 14-15-րդ դդ. ձևավորվեցին Բյուզանդիայում, Օսմանյան կայսրությունում և Ճապոնիայում: Այդ ինստիտուցիաները հասկալիս զարգացած էր բյուզանդական կայսրությունում, որը աշխույժ ֆաղաֆական և առևտրական հարաբերություններ էր հաստատել Արևելքի և Եւրոպայի բազմաթիվ երկրների հետ:

Հետագայում, սկսած 15-16-րդ դդ., արսափին հարաբերությունները ճնշորինող հասուկ մարմիններ են առաջանում Արեւմտյան և Արեւելյան Եւրոպայի երկրներում, իսկ առաջ նաև աշխարհի այլ մասերում: 18-19-րդ դդ. կասարկեց հաջորդ ֆայլը՝ արսափին հարաբերությունները վարելու համար ստեղծվում են արսափին գործերի միմիստություններ կամ նրանց համագործ մարմիններ:

Արսափին գործերի միմիստությունների ձևավորումը չէր նշանակում, քե ղեկության ղեկավարները զրկվեցին արսափին ֆաղաֆականության հարցերով զբաղվելու և առավել եւս այդ հարցերը լուծելու իրավունքից: Խոսքը այդ մասին չէ, այլ այն, որ տեղի ունեցավ ղեկական մարմինների ֆունկցիաների հետագա դիֆերենցիացիա և արսափին հարաբերություններն իրականացնող մարմինների նոր աստիճանակարգի սահմանում:

Այժմ ընդունված է արսափին ֆաղաֆականության մարմինները բաժանել երկու խմբի՝ ներքին և արսափին: Արսափինը՝ դա մեծական դիվանագիստական ներկայացուցչությունն է, որի մասին խոսվեց նախորդ մասում: Այժմ կանգ կառնենք արսափին հարաբերությունների ներքին մարմինների գործունեության դարգաբանման վրա:

Ժամանակակից փուլում արսափին ֆաղաֆականության մեծական քարծրագույն մարմիններն են՝ ա) արսափին հարաբերությունների կամ գործերի միմիստությունը, բ) կառավարությունը, և գ) ղեկության ղեկավարը՝ միադեռ, որեզիդենտ կամ նրանց լիազորություններով օժտված կոլեգիալ մարմին:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ԳԵՐԱՏԵՍՉՈՒԹՅՈՒՆ

Այդ մարմինը արքեր երկրներում արքեր անուններով է կոչվում: Աբխազի երկրների մեծ մասում այն անվանում են արսափին գործերի մինիստրություն: Այդ գերաստեպությունն այդ անունն է կրում Գերմանիայում, Իսպիայում, Հունգարիայում, Շվեդիայում, Իրանում, Ինդոնեզիայում, Եգիպտոսում, Հորդանանում, Սիրիայում, Սենեգալում, Տանզանիայում, Բրազիլիայում, Պերուում, Ալսաթիայում և բազմաթիվ այլ երկրներում: Մասնակցությունը կոչվում է արսափին գործերի մինիստր:

Սակայն կա երկրների մի խումբ, որտեղ այդ գերաստեպությունը յուրովի է կոչվում: Մեծ Բրիտանիայում այն կոչվում է Արսափին գործերի և համագործակցության մինիստրություն, քեներալ առաջա խոսակցության մեջ օգտագործում է նաև Գործի օձիս՝ Արսասահմանյան գրասենյակ անունը: ԱՄՆ-ում արսափին հարաբերությունների հարցերով զբաղվող մարմինը կոչվում է լեգատիոն ղեկավարում, իսկ ղեկավարը լեգատիոն ֆարստար: Մի փոքր այլ է այդ գերաստեպության անվանումը Շվեյցարիայում, այստեղ այն կոչվում է ֆադաֆական ղեկավարում, իսկ նրա ղեկավարը՝ ֆադաֆական ղեկավարումների դիրեկտոր: Այս բնագավառում իր արքերակիչ երանգն է մտցրել նաև Արգենտինան: Լատինամերիկյան այս երկրի արսափին ֆադաֆականության համար դասասխանաձև մարմինը կոչվում է Արսափին հարաբերությունների և դասամոնիֆի մինիստրություն: Իսկ Ֆրանսիայում, որտեղ երկար ժամանակ այդ գերաստեպությունը կոչվում է արսափին գործերի մինիստրություն, վերանվանվեց Արսափին հարաբերությունների մինիստրության:

Այդ գերաստեպությունը բազմիցս փոխել է իր անվանումը Ռուսաստանում: Այստեղ արսափին ֆադաֆականությամբ զբաղվող առանձին և մասնական մարմին ստեղծվել է 1549 թ. Իվան Ահեղ ցարի հրամանով և այն կոչվում էր Պոսոլսկի դրիկազ: Պոսոլ Լ-ը 1720 թ. այն վերակազմավորեց Պոսոլսկի կամ Արսափին գործերի կալեֆայի: 1832 թ. ընդհուպ մինչև 1917 թ. հոկտեմբերյան հեղաշրջումը նա կոչվում էր Արսափին գործերի մինիստրություն: Հեղաշրջումից և քաղաքականության իշխանության գլուխ անցնելուց հետո քոլոր նախկին մինիստրությունները լուծարվեցին և նրանց փոխարեն ստեղծվեցին ժողովրդական կոմիսարիատներ: Այդ նույն սկզբունքով Արսափին գործերի մինիստրությունը վերակազմավորվեց Արսափին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատի: Սակայն 1946 թ. կրկին ստացավ նախկին անվանումը՝ Արսափին գործերի մինիստրություն, որը 1991 թ. նոյեմբերին վերանվանվեց Արսափին հարաբերությունների մինիստրության:

Քանի որ հայկական լեգատիոնությունը Մեծ Հայքում վերացել է 11-րդ, իսկ Կիլիկյան Հայաստանում 14-րդ դ., առկա երբ միջնադարում սկսվեց լեգատիոն առանձին, այլ թվում և արսափին ֆադաֆական մարմինների կազմավորումը, Հայաստանը դուրս մնաց այդ դրոշմից: Արսափին ֆադաֆականության հարցերով զբաղվող հասուկ մարմին Հայաստանում

ստեղծվեց մալին 1918 թ. լեռնականության վերականգնումից եւ Հայաստանի Հանրապետության կազմավորումից հետո, որը կոչվում էր Արսափին գործերի նախարարություն: 1920 թ. նոյեմբերին, Հայաստանի Հանրապետության անկումից եւ Հայաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության կազմավորումից հետո, Հայաստանում եւս, ինչդեպ մյուս խորհրդային հանրապետություններում, ստեղծվեւ Արսափին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատ: 1922 թ. դեկտեմբերի 30-ին՝ ԽՍՀՄ-ի կազմավորումից հետո, որի մեջ մտան խորհրդային բոլոր հանրապետությունները, այդ թվում եւ Հայաստանը, հանրապետությունները գրկվեցին ինֆնուրոյն արսափին ֆաղափականություն վարելու իրավունքից եւ վերացվեցին հանրապետական արսափին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատները: Արսափին ֆաղափականություն վարելու մեմաւնոհը անցալ կենտրոնական կամ միութենական կառավարությանը եւ դրան համադասախաւն էլ ստեղծվեց մեկ միութենական արսափին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատ:

1944 թ. վեւրվարի 1-ին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի որոււմաւթ միութենական արսափին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատը վերականգնվորվեց միութենական-հանրապետական կոմիսարիատի եւ այդ հիման վրա հանրապետություններին իրավունք սրվեց ունենալու իրենց արսափին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատները: Գրաւ նոդասակն Լր, ինչդեպ նեւլաւ եւ որոււմաւն մեւջ, հանրապետություններին իրավունք վերադաիւել ուղղակի եւ անմիջական հարաբերությունների մեւջ մսնել օսարերկրյա տետությունների հետ:

Այս որոււման հիման վրա 1944 թ. արսափին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատ ստեղծվեւ նաեւ Խորհրդային Հայաստանում, որը 1946 թ. վերանվանվեց արսափին գործերի մինիստրության: Թեւ ստեղծվեց արսափին գործերի մինիստրություն, սակայն Հայաստանը, ինչդեպ նաեւ մյուս բոլոր հանրապետությունները, այդդեպ էլ իրավունք չսացան ուղղակի կադեր հաստեւլ օսարերկրյա տետությունների հետ եւ ունենալ սեւիական արսափին ֆաղափականություն:

Այս վիճակիդ դաիոյանվեց ընդիտոլ մինչեւ 1990 թ. օգոստոսը, երբ Հայաստանում տեղի ունեցան ֆաղափական փոփոխություններ. ընդունվեց անկախության մասին հռչակագիր, Խորհրդային Հայաստանը կոչվեց Հայաստանի Հանրապետություն եւ այլն: նախկին մինիստրությունները վերանվանվեցին նախարարության եւ Հայաստանի Հանրապետությունում կրկին սկսեց գորւել արսափին գործերի նախարարություն:

Արսափին գործերի հասուկ մարմինը կամ մինիստրությունն ունի իր հսակ խնդիրները եւ գործունեության որոււակի քջանակները: նա մասնակցում է տետության արսափին ֆաղափականության հիմնական ուղղությունների եւ կուրսի մեակմանը եւ կառավարության ֆննարկմանն է ներկայացնում արսափին ֆաղափականության վերաբերյալ սկզբունքային բնոյթի առաջարկություններ եւ որոււմներ: նա միաժամանակ այդ ֆաղափականության իրականցման գլխավոր մարմինն է: Կառավարության համադասախաւն որոււմներից հետո, արսափին գործերի մինիստրություն-

նը զբաղվում է արժափն ֆաղափականության և դիվանագիտության ամենօրյա հարցերով: Դրա մեջ մտնում են դեռության ղեկավարին և կառավարությանը իրազեկ փափակ աշխատանքում տիրող ընդհանուր ֆաղափական դրության և առանձին դեռությունների հետ ծագող կարեւոր դժուրեւներին ու հարաբերություններին վիճակի մասին: Նա ամենօրյա կառույցի մեջ է մտնում երկրում հավասարմագրված մեծական դիվանագիտական ներկայացուցչությունների հետ, ընդունում է արտասահմանյան դաշնակցական դասվիրակություններ և բանակցություններ վարում նրանց հետ:

Արժափն հարաբերությունների հասուկ մարմնի կարեւորագույն խնդիրն է բոլոր լայնամագրերի և համաձայնագրերի նախագծերի դաստաստումը և դրանք կառավարության բնադրմանն ու հաստատմանը ներկայացնելը՝ համադաստաստան եզրակացություններով և համեմարարականներով:

Արժափն գործերի միմիսրության գործունեության մեջ մեծ տեղ են գրավում արտասահմանում մեծական դիվանագիտական ներկայացուցչությունների գործունեության ղեկավարումը և վերահսկումը, որն իրականացվում է դարբերաբար նրանց ուղարկվող շրջաբերականների, համեմարարականների, կարգադրությունների, ինչդեպ նաեւ խորհրդակցությունների միջոցով:

Եւ, վերջապէս, արժափն գործերի միմիսրության ուղղակի դաստաստությունների մեջ է մտնում արտասահմանում իր կողմից ներկայացվող դեռության և նրա ֆաղափացիների իրավունքների ու շահերի դաշնակցությունը, այս կամ այն դեռության կողմից նախկինում ձեռք բերված համաձայնությունների խախտման կանխումը և այլն:

Արժափն գործերի միմիսրության աշխատանքները ղեկավարում է միմիսրը, որը հանդիսանում է կառավարության անդամ: Հազվադէպ է միայն դեռերը, երբ այդ դաշնունը միաժամանակ զբաղեցնում է դեռմիւր միմիսրը:

Արժափն գործերի միմիսրը օժտված է լայն լիազորություններով և օղերաշիվ կերպով իրականացնում է իր ենթակա միմիսրության ամենօրյա աշխատանքները՝ կազմակերպում կարեւոր հարցերի, կառավարությանը ներկայացվող դժուրեւների բնադրում, որոշումների նախագծերի կազմում, Տալիս համեմարարականներ այս կամ այն դժուրեւին լուծման վերաբերյալ, ընդունում արտասահման դաշնակցական դասվիրակությունների ղեկավարների, երեսնի դեռական և դիվանագիտական գործիչների և այլն: Նրա իրավասությունների մեջ է մտնում կցորդից մինչեւ գործերի ժամանակավոր հավասարմասարը արտասահման աշխատանքի նշանակելը, հաստատում է հավասարագրերը, հետկանչի գրերը և այլն:

Արժափն գործերի միմիսրը ի դաշնուն ներկայացնում է իր դեռությանը բանակցությունների ժամանակ, միջազգային զանազան կազմակերպություններում, կոնձերաններում և հանդիպումներում:

Տվյալ դեռության արժափն ֆաղափականության խնդիրները և դիվանագիտական աշխատանքների ծավալը կանխորոշում են արժափն գործերի միմիսրության կառուցվածքը, աշխատակիցների քանակը, բա-

ժինների բնույթը եւ այլն: Բաժինները կան վարչությունները բաժանվում են երկու կարգի՝ ֆաղափական-սարածֆաւերջանային՝ եւրոպական երկրների, Մերձավոր եւ Միջին Արեւելի, Հեռավորարեւելյան, Հյուսիս-Ամերիկյան եւ այլն, որոնք զբաղվում են արաֆին ֆաղափական ոլորքեմներով, եւ Ֆունկցիոնալ՝ իրավաբանական, միջազգային կազմակերպությունների, հյուպատոսական, արարողական եւ այլն:

Բացի արաֆին գործերի միմիասրությունից կան նաեւ ողեսական այլ մարմիններ, որոնց գործունեությունն առնչվում է արաֆին հարաբերությունների հետ: Դրանց շարքում առաջին հերթին ողես է նեւլ արաֆին առեսրի, արաֆին ճնեսական կաղերի միմիասրությունները, զանազան կոմիտեներ, որոնք իրականացնում են վայոս-Ֆինանսային, մշակութային եւ այլ կաղեր: Մակայն այս մարմինները, ընդունված կարգի համաձայն, իրենց Ֆունկցիաներն իրականացնելիս համագործակցում են արաֆին գործերի միմիասրության հետ, որը բոլոր դեղերում մնում է ողեսության արաֆին ֆաղափականությունն օղերաֆիլ կերողով իրականացնող գլխավոր մարմինը:

Պատմության մեջ որդես փայլուն դիվանագետներ եւ առաջնակարգ արաֆին գործերի միմիասրներ մեւլ են Շարլ-Մորիս Թալեյրանը (Ֆրանսիան), Կլեմենս Մեսսերնիխը (Ավաֆիան), Հենրի Ջոն Թեմոլ Պալմերսոնը (Անգլիան), Կորդել Հելլը (ԱՄՆ) եւ ուրիշներ: Թեւ հայերը ողեսականությունը կորցրել էին, սակայն նրանք մոյնոդես ունեցել են օտարի ծառայության մեջ զնվող մի շարք փայլուն դիվանագետներ: Դրանց շարքում առաջինը ողես է նեւլ Նուբար Նուբարյանին, որ 19-րդ դ. 70-80-ական թվականներին բամիցս զբաղեցրել է Եղիոթսոսի ոլրեմիներ միմիասրի եւ արաֆին գործերի միմիասրի ողեսոնները եւ խոր հեւք բողել արաբական այդ երկրի ֆաղափականության մեջ:

Նրբին դիվանագիտություն կիրառելու իր փայլուն ունակություններով աչի ընկալ ինքնավար Լիբանանի առաջին մութասառիՖ՝ փոխարա-կառավարիչ Արքին Կարաղես Դառույանը (1861-1865 թթ.), որի ջանքերի շնորհիվ կարգավորվեցին Լիբանանի հարաբերությունները եւրոպական ողեսությունների հետ եւ ճանաչում սաացալ նրա, որդես ինքնավար ողեսական յուրաքանչեւ կազմավորման կարգավիճակը:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀՈՒՆԿՅԱՆՆԵՐԸ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐՏԱԶԻՆ ԶԱՂԱԶԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ

Արաֆին հարաբերությունների մարմինների աաիճանակարգում երկրորդ տեղը, ողեսության դեկավարից հետո, իր կարեւորությամբ զրավում է կառավարությունը: Յուրաքանչյուր երկրի կառավարություն ինքն է որո-

ումն սկսյալ ողեսության ոչ միայն ներքին, այլև արտաքին ֆաղափականությունը և նույն նրա իրականացման ուղիները, մեթոդները և ձևերը: Կառավարությունը որդես կողակալ մարմին համադասաստիսան հրահանգներ է տալիս արտաքին գործերի մինիստրութեանը, որը իրավասու չէ որևէ լուրջ ֆայլ կատարել առանց կառավարութեան և նրա ղեկավարի՝ որեւմիւր մինիստրի գիտութեան և համաձայնութեան: Միաժամանակ կառավարությունը իր հսկողութեան տակ է դադարում արտաքին գործերի մինիստրութեան կողմից արտաքին ֆաղափականութեան վերաբերյալ ընդունված որոշումներին, հրահանգներին ու կարգադրություններին կատարումը:

Արտաքին ֆաղափականութեան բնագալառում կառավարութեան գործունեութեան շատ կարևոր մասն է կազմում օտարերկրյա ողեսություններին հետ դայմանագրերի և համաձայնագրերի կնքումը, որը սովորաբար իրագործում է որեւմիւր մինիստր: Այդ հարցերի մախադատարարումը իրագործում է արտաքին գործերի մինիստրութեանը: Նույնիսկ այն դեպքում, երբ դայմանագիրը ստորագրում է արտաքին գործերի մինիստրը, ադա դա արվում է կառավարութեան անունից՝ ստանալով դրա համար համադասաստիսան լիազորություններ:

Կառավարությունը որդես արտաքին հարաբերություններին բնագալառում ընդհանուր ղեկավարություն իրագործող մարմին, նշանակում է դաշտոնական դասվիրակություններ բանակցություններին համար և սահմանում նրանց լիազորություններին շրջանակները, որոշում միջազգային կոնֆերանսներին մասնակցելու հարցը և հաստատում դաշտոնական դասվիրակութեան կազմը: Նրա իրավասութեան մեջ է մտնում զանազան միջազգային կազմակերպություններում (ՄԱԿ, ՆԱՏՕ, Արաբական ողեսություններին լիգա, Եւրոդաշտոն սնտասական համագործակցություն և այլն) իր ներկայացուցիչներին նշանակելը: Բալականին լայն են որեւմիւր մինիստրի լիազորությունները: Բացի նրանից, որ նա իր ղեկավարած կառավարութեան արտաքին ֆաղափական կուրսն իրականացնում է արտաքին հարաբերություններին մարմիններին՝ արտաքին գործերին, արտաքին առեսրի, արտաքին սնտասական կադերի մինիստրութեաններին և զանազան կոմիտեներին միջոցով, կառավարութեան նախագահն իր հերթին կարող է անմիջականորեն բանակցություններ վարել օտարերկրյա ողեսություններին և կառավարություններին ղեկավարներին և այլ բարձրաստիճան գործիչներին հետ, ընդունել դիվանագիտական ներկայացուցիչներին, ստորագրել դայմանագրեր, գլխավորել կառավարական դասվիրակություններ և մասնակցել միջազգային կոնֆերանսներին:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐԸ

Արտաքին հարաբերություններին մարմիններին համակարգում աննաբարձր տեղը գրավում է ողեսութեան ղեկավարը: Միջազգային նորմներին

համաձայն արսափին հարսերություններում նա իրականացնում է բարձրագույն ներկայացուցչությունը և իրավասու է ընդունել ամենադաստիարակն առնումները:

Տարբեր երկրներում դեսոթյան ղեկավարը տարբեր փառքու է կրում: Երկրների մի մասում դեսոթյան ղեկավարը միադեսն է՝ բազավորը: Այդ հնագույն ինստիտուտը դառնալով է Մեծ Բրիտանիայում, Շվեդիայում, Իսպանիայում, Նորվեգիայում, Մաուրիացիայում, Հունգարիայում, Ճապոնիայում, Մարոկկոյում և այլ երկրներում: Սակայն, դեսն է նեղ, որ նրանց միջև կա որոշակի տարբերություն: Մի ժամ երկրներում հաստատվել է սահմանադրական միադեսություն, ինչդեռ Մեծ Բրիտանիայում, իսկ որոշ երկրներում բացարձակ միադեսություն, ինչդեռ Մաուրիացիայում: Մարոկկոյում:

Երկրների երկրորդ խմբում դեսոթյան ղեկավարը որեզիդենսն է: Այդդիսի կարգավիճակ գոյություն ունի ԱՄՆ-ում, Ֆրանսիայում, Արգենտինայում, Մեքսիկայում, Եգիպտոսում, Սիրիայում, Լիբանանում, Պակիստանում, Թուրքիայում, Մալիում, Գանայում, Թունիսում և բազմաթիվ այլ երկրներում:

Մինչև վերջերս գոյություն ուներ երկրների մի խումբ, որեզիդենս դեսոթյան ղեկավարի Ֆունկցիան իրականացնում էր կոլեգիալ մարմինը: Այդդիսին էր իրավիճակը սոցիալիստական համարվող երկրներում՝ ԽՍՀՄ-ում, Բուլղարիայում, Ռումինիայում, Գ-Դ-Հ-ում և այլն: ԽՍՀՄ-ում մինչև 1990 թ., երբ մեղվեց որեզիդենսի դեսոն, դեսոթյան ղեկավարի Ֆունկցիան իրականացնում էր ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը: Համանման փոփոխություններ տեղի ունեցան նաև Բուլղարիայում, Լեհաստանում, Ռումինիայում և այլուր:

* Արսափին ֆադալականության քննադատում դեսոթյան ղեկավարին է դասկանում դասերազմ հայտարարելու և հաշտություն կնքելու, միջազգային դաշմանագրերը վավերացնելու կամ չեղյալ հայտարարելու, առաջին կարգի դիվանագետներին՝ դեսոթյաններին և նրանց հավասարազգերը ընդունելու և մյուս երկրներում նույն ստիճանակարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչներ հավասարազգերու, դեսոթյան արսափին ֆադալական կուրսը հաստատելու իրավունքը:

Սակայն այդ Ֆունկցիաներն իրագործելիս դեսոթյունների ղեկավարները տարբեր երկրներում օգտվում են տարբեր իրավունքներից, որը կախված է ընդլայն երկրում հաստատված հասարակարգից և գործող օրենսդրությունից:

Չափազանց մեծ լիազորություններից է օգտվում ԱՄՆ-ի որեզիդենսը, ինչդեռ նաև այն երկրների որեզիդենսները, որեզի կառավարման համակարգը նման է կամ մոտ է ամերիկյանին: Եւ երբ ի նկատի ունենանք, որ ԱՄՆ-ում գոյություն չունի որեզիդենսի միմիստի դեսոն և որեզիդենսն ըստ սահմանադրության իրականացնում է քնն օրենսդիր և քնն գործադիր Ֆունկցիաներ, ապա հասկանալի կդառնա նա լիազորությունների արսակարգ լայն սահմանները, այդ թվում և արսափին հարա-

քերությունների քննազավառում: ԱՄՆ-ի որեզիդենտն իրավունք ունի կնքել դայմանագրեր, նշանակել դեսպաններ՝ սենատի համաձայնությամբ և այլն: Պատերազմ հայտարարելու իրավունքը դասկանում է կոնգրեսին, սակայն այդ օրենսդիր մարմինը նման բայել է դիմում միայն որեզիդենտի հետ խորհրդակցելուց և ձեռնարկներն նրա համաձայնությունը ստանալուց հետո: Իսկ որդես կանոն որեզիդենտն ինքն է դիմում կոնգրեսին այս կամ այն դեպքում, որ պատերազմ հայտարարելու առաջարկությամբ: Այդպես վարվեց ԱՄՆ-ի որեզիդենտ Ֆրանկլին Ռուզվելթը 1941թ. դեկտեմբերին ճապոնիային դատարարած հայտարարելու հարցում, այդպես վարվեց Ջորջ Բուշը 1991թ. հունվարին, երբ նրա առաջարկությամբ դատարարած հայտարարվեց Իրաքին:

Արտաքին քաղաքականության քննազավառում ԱՄՆ-ի որեզիդենտն մեծ լիազորություններ է ստիս այսպես կոչված կասարողական համաձայնագրեր կնքելու իրավունքը, որ կիրառվում է 18-րդ դ. վերջերից: Դրա յուրահատկությունը կայանում է նրանում, որ նման համաձայնագրերը, որ կնքում է որեզիդենտը, սենատի կողմից վավերացման կարիք չեն զգում: Այդ սկզբունքներով արտասահմանյան երկրների հետ համաձայնագրեր են կնքվել փոսային հարցերի, մաքսաների, առևտրի վերաբերյալ: Նույն սկզբունքով 1933 թ. նոյեմբերի 16-ին կնքվեց Ռուզվելթ-Լիսվինով համաձայնագիրը ԱՄՆ-ի կողմից ԽՍՀՄ-ը ճանաչելու և երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատելու մասին: Նման համաձայնագրեր են կնքվել Տնտեսական, ռազմական, քաղաքական տարբեր հարցերի գծով:

Սահմանադրական միադեսություններում դեսպանն ղեկավարը միապետն է: Բայց քանի որ այդպիսի երկրներում, ինչպես Մեծ Բրիտանիան, Շվեդիան և այլն, թագավորի անունից ղեկավարում է կառավարությունը, առաջ միադեսը արտաքին քաղաքականության քննազավառում ունի չի ձեռնարկում առանց կառավարության, ինչպես նաև դառնալուց նրան: Բոլոր հարցերի գծով անհրաժեշտ է նրանց համաձայնությունը: Պառլամենտն է ընդունում դատարարած հայտարարելու և հատկություն կնքելու մասին որոշում, հավանություն ստիս կառավարության կնքած դայմանագրերին և այլն: Միայն դրանից հետո դրանք ներկայացվում են թագավորի հաստատմանը: Սակայն վերջինս իրավունք ունի մերժել դառնալուց կողմից ընդունված օրենքները և որոշումները և դրանք վերադարձնել կրկին դառնալուց քննարկմանը: Սահմանադրական միադեսություններում թագավորները սովորաբար խուսափում են նման բայելի դիմելուց, քանի որ դա առաջացնում է առձակասում նրանց և օրենսդիր մարմինների միջև: Մեծ Բրիտանիայում, օրինակ, դառնալուց ընդունած որոշումը թագավորը վերջին անգամ մերժել է 1707 թ.:

Այլ է վիճակը քաղաքական միադեսություն համարվող Սառայան Արաբիայում, որտեղ գոյություն չունի սահմանադրություն (սահմանադրություն համարվում է Ղուրանը) և դառնալուց քաղաքական

ինքն է ընդունում եւ հաստատում արտաքին փառաբանության վերաբերյալ բոլոր կարեւոր որոշումները:

Իսկ ինչ վերաբերում է ղեկությունների երրորդ խմբին, որեւէ ղեկության ղեկավարի ֆունկցիան իրականացվում էր կոլեգիալ մարմնի՝ Գերագույն խորհրդի նախագահության (ԽՍՀՄ), Պետական խորհրդի (ԳԴՀ, Լեհաստան), Խուրալի նախագահության (Մոնղոլական ժողովրդական Հանրապետություն) կողմից, առաւ նրանց էլ տասկանում էր տասերազմ հայտարարելու, հաշտություն կնքելու, միջազգային տայմանագրերը վավերացնելու, դեստաններին եւ դեստանորդներին նշանակելու եւ հեռ կանչելու, սվյալ երկրում հավասարմագրված դիվանագիտական ներկայացուցիչների հավասարմագրերն ընդունելու իրավունքը եւ այլն:

Միջազգային նորմերի համաձայն ղեկության ղեկավարը՝ միառեւ, ուրեգիդեւս եւ կոլեգիալ մարմնի նախագահ, եւ նրան ուղեկցող բոլոր տաւեսոնական անձինք արտասահմանում զտնվելու ընթացքում օգտվում են դիվանագիտական արտոնություններից եւ իմունիտետից:

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆՅԱՆԵՐ

Մինչև այժմ լուսարանվում էին դիվանագիտական գործունեության
սարքեր կողմերը: Այժմ կանգ առնենք այդ գործունեությունն իրականաց-
նող դաժնությանների կարգավիճակի և դերի դարգալարման վրա, որով
և, ինչպես կարծում ենք, կամրոջանա «դիվանագիտության» հասկացո-
ղությունը:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԴԻՎԱՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ ԵՎ ԱՍՏԻՃԱՆԱԿԱՐԳԸ

Արսաֆին ֆաղափականության եւ դիվանագիտության քնազավառի ղաւեռնյաները տարբեր ժամանակներում եւ տարբեր ժողովուրդների մոտ զանազան անուններով են կոչվել: Միանման չեն եղել նաեւ նրանց կողմից իրականացվող նունկցիաները: Մեզ հասած վկայությունների համաձայն դիվանագիտական քնազավառի ամենահին ղաւեռնյան կոչվել է սուրհանդակ: Այդպէս էին կոչվում յեռես մ.թ.ա. երկրորդ հազարամյակում Եգիպտոսի փարավոնների արքունիքում հայտնված առաջին ղաւեռնյաները, որոնց մասնագիտությունը եւ անմիջական խնդիրը Եգիպտոսի կառքերը հարեւան երկրների՝ Խեթական քաղաւորության, Միսանիի, Բաբելոնի, Ասորեսանի եւ այլ երկրների հետ աղաւիղելն էր:

Արսաֆին հարաբերությունների աշխուժացումը եւ բարդացումն անհրաժեշտ դարձրեց դիվանագիտական նոր մասնագիտության ծնունդը, որովհետք հանդիսացավ դիվանագիտական գրագիրը: Արսաֆին կառքերը այլեւս հնարավոր չէր հուսալիորեն աղաւիղել սուրհանդակի եւ նրա կողմից փոխանցվող քանակոր տեղեկությունների միջոցով: Պահանջվում էին գրավոր հալաստիացումներ, որը ոչ միայն դիվանագիտական կառքի ալկիի հուսալի ձեւ էր, այլեւ հնարավորություն էր տալիս ալկիի հանգամանորեն եւ հստակ կերպով որոշել եւ սահմանել դեւտությունների փոխհարաբերությունները: Մանավանդ, որ դիվանագիտական տրադիտկայում մոտք գործեց տյայմանագիր կմեղը եւ սուրհանդակին գրավոր հանձնարարություններ տալը: Եգիպտոսում, Ասորեսանում, իսկ ալկիի ուե նաեւ Հունաստանում, Հռոմում եւ մյուս երկրներում հայտնվում են դիվանագիտական գրագրությունն աղաւիղող եւ իրականացնող հասուկ գրասենյակներ:

Հեւագայում, մասնավորապէս Հին Հունաստանում, աղա եւ Հին Հռոմում, հանդէս են գալիս հասուկ լիագորւած անձեր, որոնք ընդհանոր անունով կոչվում են դեստաններ: Մակայն դրանք չոլեսք է Եփրեթի ժամանակակից դեստան հասկացողության հետ, որի մասին խոսք կգնա սորեւ: Ամենայն հալանականությանը դեստանը այդ Երջանում, մինչեւ ուե միջնադար եղել է դիվանագեւի համարժեքը, քեւ դարձյալ տարբեր երկրներում նա տարբեր անուններ է կրել: Այսպէս, օրինակ, Հոմերոյան Հունաստանում (մ.թ.ա. 12-8-րդ դդ.) դեստանը կամ արտաֆին ֆաղափականության քնազավառում հասուկ հանձնարարություն կատարող ղաւեռնյան կոչվել է քանքեր, լրաքեր, նույնիսկ իրեւսակ՝ անգելոս, իսկ դասական Հունաստանում (մ.թ.ա. 8-4-րդ դդ.) ալկազ՝ տրեսքեյս: Մանուի օրենքներում նա ամենայն հալանականությանը կոչվել է դեստան: Հին Հռոմը Երջանաւության մեջ մցրեց դիվանագեւների նոր անվանումներ՝ լեգատ եւ օրատոր, որը նույն դեստանն էր: Իսկ Հռոմի տաղի դիվանագի-

սական ներկայացուցիչը կրում էր նունցիա անունը:

Հայոց արժույթի մեջ էլ հայ դիվանագիտության մեջ ընդունված է եղել դեսպան անվանումը: Այդ մասին վկայություններ կան հայ տասնիչներ Ագաթանգեղոսի, Բուզանդի, Փարթևեցիի, Եղիշեի և այլոց մոտ: «Սա դեսպանագնաց լեալ էր առ Վարազդատուն», գրում է Փավսոս Բուզանդը: Կամ «Երթիցն առ թագավորն Վաղես դեսպանությամբ» եւ այլն: «Նոր բառագիրք Հայկազեան լեզուի» մեջ դեսպանը բնութագրվում է որպես «դասգամավոր, հրեհակ, դասվիրակ, միջնորդ բանից ի մեջ տնտեսանց», նաև խաղար սանոդ*: Դեսպանի նույն բնութագրությունն է տրված, հազվի առնելով հայ դիվանագիտության մեջ ընդունված սովորույթը եւ փորձը, նաև Հր. Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարանում»՝ «Երկու իշխանություն միջև դասգամավոր կամ միջնորդ բանից»*: Ինչպես նշվեց, դիվանագիտություն (դիպլոմատիա) տերմինը Արեւմտյան Եւրոպայում գործածական է դառնում 18-րդ դ. վերջերից: Ամենայն հավանականությամբ դիվանագետ (դիպլոմատ) տերմինը իր համար ուղի է հարթում նույնպես այդ ժամանակ եւ դարձել գործածական իբրեւ արտաքին փոխարկանության մարզում զբաղված դաստիարակների եւ նրանց աշխատանքի բնույթը սահմանող եւ արտերակող ընդհանուր տերմին:

Պատմության ընթացքում որոշակի էվոլյուցիա կրեց հինում եւ միջնադարում դեսպան կոչվածների նշանակությունն ու խնդիրները:

Մանուի ուսմունքի եւ օրենքների մեջ (մ.թ.ա. առաջին հազարամյակ) նշվում է, որ դեսպաններից է կախված դաստիարակ կամ խաղաղություն փնտելու եւ չլինելու հարցը, քանի որ միայն նրանք են ստեղծում դաշինքներ եւ գծեցնում դաշնակիցներին, սնորհում այն գործերը, որոնց դասճառով թագավորների միջև հաստատվում է խաղաղություն կամ սկսվում պատերազմ:

Հին Հունաստանում, եւ ոչ միայն այնտեղ, դեսպանների ամենաառաջնակարգ խնդիրը կայանում էր հարթել ժողովների միջև ծագող կոնֆլիկտները եւ կանխել նրանց վերաճումը պատերազմի: Դրա հետ մեկտեղ նրանց իրավասության մեջ էր մտնում մյուս դեսպանների հետ դաշինք կնքել եւ զանազան դաշնակցություններ ստորագրել:

Այս ֆունկցիաները ոչ միայն անցան Հին Հռոմի դեսպաններին՝ լեգատներին եւ օրատորներին, այլեւ որոշ չափով ընդարձակվեցին: Այսպես, ընդունված կարգի համաձայն Հռոմում դեսպանների խնդիրների մեջ էր մտնում պատերազմ հայտարարելը, հաշտություն կնքելը, դաշնակցություն ստորագրելը, նվաճված տերիտորիաների (տրոփինցիաների) կազմակերպումը, միջազգային կոնֆլիկտներ հարթելը, ինչպես նաև կրոնական վեճերն ու արտադատությունները լուծելը:

Միջնադարը դեսպանների ֆունկցիաների մեջ ըստ էության սկզբուն-

* Նոր բառագիրք Հայկազեանց լեզուի, հատոր Ա, Երևան, 1979, էջ 610:

** Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, Ա հատոր, էջ 654:

բային փոփոխություն չմտցրեց:

Այսպիսով, ինչպես տեսում ենք դիվանագիստության մարզում զբաղված լուսավարական կարգավիճակի և Ֆունկցիաների հարցում չկար միասնական, բոլոր լուսավորությունների կողմից ընդունված համակարգ: Այս բնականաբան սիրում էր մի խառնաժողովի վիճակ, որը խիստ բարդացնում էր հարաբերությունները լուսավորությունների միջև, մտցնում լրացուցիչ դժվարություններ, առաջ բերում դժգոհություն, փոխադարձ անբավարարվածություն և այլն:

Լուսավորությունների միջև հարաբերությունների խորացումն ու ընդարձակումը թելադրում էր դիվանագետների հարցում միասնական աստիճանակարգի սահմանում, նրանց Ֆունկցիաների ճշգրտում և այդ Ֆունկցիաների իրագործման մեխանիզմի ստեղծում: Այդ պահանջն իր մարմնավորումն ստացավ 1815 թ. Վիեննայի կոնգրեսում: Այն գումարվել էր 1814 թ. հոկտեմբերին և նրա նպատակն էր հանրագումարի քերել Նապոլեոն Բոնապարտի դեմ տարած ռազմական հաղթանակները, դրանք վերածել ֆալսֆական հաղթանակի և հաստատել ուժերի նոր հավասարակշռություն: Կոնգրեսն ընդունեց եզրափակիչ ակտ և մի շարք հավելվածներ, այդ թվում և նո. 17 հավելվածը, որը դիվանագիստության լուսավորության մեջ մտել է «Վիեննական ռեզոլյուցիան» անվամբ: Այն 1815թ. մարտի 19-ին ստորագրեցին Անգլիան, Ավստրիան, Իսպանիան, Պորտուգալիան, Պրուսիան, Շվեդիան, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան: Այդ ռեզոլյուցիան դիվանագիստության լուսավորության մեջ առաջին անգամ սահմանվեց դիվանագետների դասակարգման սկզբունքով: Այդ պահից սկսվեց կիրառվել միասնական համակարգ դիվանագիտական լուսավորության աստիճանակարգում*:

Վիեննայի ռեզոլյուցիան սահմանեց դիվանագիտական ներկայացուցչության երեք կարգ՝ ա) դեսպաններ և աստիճանակարգով նրանց հավասար լեզուներ և նունցիաներ, բ) դեսպանորդներ և դրանց համագործ այլ լուսավորյալներ, և գ) գործերի հավասարաճարհ:

1818 թ. նոյեմբերի 21-ին Ավստրիայի միջազգային կոնգրեսը մտցրեց միմիստ-ռեզոլյուցիայի կարգ և որոշեց նրա տեղը դիվանագետների համակարգում: Այդ հարցի վերաբերյալ ընդունված արձանագրությունում, որը ստորագրեցին Անգլիան, Ավստրիան, Պրուսիան, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան, միմիստ-ռեզոլյուցիայի տեղը սահմանվում էր երկրորդ աստիճանի միմիստների՝ դեսպանորդների և գործերի հավասարաճարհի միջև:

Այս չորս աստիճանի դիվանագետները կազմում են դիվանագիտական ամենաբարձր կարգը, եթե օգտվելու լինենք ռազմական տերմինալոգիայից, այսպես կոչված դիվանագիտական գեներալիտետը:

Սակայն նրանց մեծությունը նույնպես կա շեղումներով: Առաջին կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչ համարվում է դեսպանը (լեզու, նունցիա), երկրորդ կարգի՝ դեսպանորդը, առաջ գալիս են միմիստ-ռեզոլյուցիան

* Այդ մասին մանրամասն տես. *Дипломатический словарь*, т. 1, с. 268.

և գործերի մեսական հավասարմասարը:

Դրանից հետո գալիս են միջին կարգի դիվանագիտական դասեր-նյաները՝ խորհրդականները եւ ֆաբրիկաները (առաջին, երկրորդ եւ եր-րորդ): Դիվանագիտական դասերնությունը յուրօրինակ շերտը եզրավա-կում են կցորդները՝ մեակույթի, մամուլի եւ այլ հարցերի գծով:

Կարգավիճակի սեռականից այս կցորդների հետ չդիմեմք է լիարժեք ռազմական, ռազմաօդային եւ ռազմածովային կցորդներին: Նրանք գրա-վում են յուրաքանչեւ, անհամեմատ քարձ սեղ դիվանագիտական համա-կարգում:

Այս բոլորից հետո կարելի է եզրակացնել, որ դիվանագետը արտաքին հարաբերությունների մարմիններում եւ մեզական դիվանագիտական ներ-կայացուցչություններում զբաղված ղեկական դասերնյա է, որը գրա-բության, բանակցությունների եւ այլ խաղաղ միջոցներով իրականաց-նում է սլյալ ղեկության արտաքին ֆաղափականությունը, ընդհանրապես, եւ արտաքին կաղերը օտարերկրյա ղեկությունների հետ. մասնավորապես:

Բոլոր այն անձիք, որոնք զբաղված չեն վերոհիշյալ դիվանագիտա-կան մարմիններում, թեկուզ եւ առնչություն ունեն արտաքին հարաբերու-թյունների հետ (արտաքին առեւտրի միմիստություն, այլ միմիստություննե-րի արտաքին կաղեր իրականացնող բաժիններ եւ այլն) չեն համարվում դիվանագետներ:

Վիեննայի ռեզլամենտով հաստատված սկզբունքները ընդհանուր գծե-րով ուժի մեջ են նաեւ մեր օրերում:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆԻ ՆՇԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ ԵՎ ԴԻՎԱՆԱԳԵՏԻ ՖՈՒՆԿՑԻԱՆԵՐԸ

Վիեննայի ռեզլամենտով փոփոխություններ մեղվեցին նաեւ դիվանա-գիտական աշխատողների, այդ թվում եւ դեղանների նշանկման կար-գում:

Անիկ շրջանում, Հին Եգիպտոսում, Բաբելոնում, Ասորեստանում, Հռոմում, Պարսկաստանում, Հայաստանում եւ մյուս ղեկություններում, դեղաններ նշանակելու եւ դեղաններ ողարկելու իրավունքը դասկա-նում էր թագավորին: Հին Հունաստանում դեղանները ընտրվում էին Ժո-ղովրդական ժողովում: Հանրաղեկական Հռոմում դեղանների ընտրու-թյունը եւ նշանակումը կատարում էր կոնսուլը՝ սեմասի նախագահողը: Լիւնում էին դեղեր, երբ դեղանների ընտրությունը կատարվում էր վի-ճակահանուրքամբ: Հռոմեական կայսրությունում դեղաններին արդեն նշանակում էին կայսերը: Միջին դարերում կրկին հաստատվում է դե-ղաններին թագավորի կողմից նշանակելու դրակսիկան, թեւ մեծանում է արհմնիքի դերը դեղանի թեկնածության ընտրման հարցում:

Վիեննայի կոնգրեսում հաստատված ռեզլամենսը նոր կարգ հաստատեց այս բնագավառում:

Վիեննայի ռեզլամենսի համաձայն ամենաբարձր, առաջին կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչը դետալան է, որի լրիվ անվանումն է Արսակարգ եւ լիազոր դետալան: Երկրորդ կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչը դետալանորդն է կամ ըստ դաւոճոնական անվամբ՝ Արսակարգ դետալանորդ եւ լիազոր մինիստր: Առաջին եւ երկրորդ կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչները, այսինքն դետալանը եւ դետալանորդը ուղարկող երկրի դեսուքյան ղեկավարի կողմից հավասարմագրվում են ընդունող երկրի դեսուքյան ղեկավարին՝ միադէսին կամ դրեզիդենտին: Սակայն դետալանի եւ դետալանորդի միջեւ նույնդէս սարքերոյուն կա: Վիեննայի կոնգրէսից հետո երկար ժամանակ ընդունված էր, որ միայն դետալանին է դաւակնում անձամբ իր դեսուքյան ղեկավարին ներկայացնելու իրավունքը եւ այդ հիման վրա միայն նա կարող էր անմիջականորեն հանդէս գալ նրա անունից եւ ընդունող երկրի ղեկավարից դաւահանջել ունկնդրում՝ առդէնցիա: Դետալանորդը նման իրավունքից չէր օգտվում:

Սահմանափակ էր նաեւ դետալաններ նաւանակելու եւ դետալաններ փոխանակելու իրավունք ունեցող երկրների քաւանակը: Անցյալում այդ իրավունքից օգտվում էին Անգլիան, Ավասրիան, Ռուսաստանը, Պրուսիան, Ֆրանսիան, ադա նաեւ Օսմանյան կայսրոյունը:

Դետալանները եւ նրանց նաւանակելու իրավունք ունեցող դեսուքյունները փաստրեն առավելոյուն ունեին դիվանագիտական մնացած բոլոր ներկայացուցիչների եւ դեսուքյունների նկատմամբ: Դա միջազգային հարաբերոյուններում տեղ գտած անիրավահավասարոյան՝ դրսւորումներից մեկն էր:

Ինչ վերաբերում է «դիվանագիտական գեներալիտէսի» մնացած երկու բարձրասիճան ներկայացուցիչներին՝ մինիստր-ռեզիդենտին եւ գործերի մճական հավասարմասարին, ադա նրանք հավասարմագրվում են ընդունող երկրի արտաին գործերի մինիստրին:

Սակայն 20-րդ դ. սկզբից, երբ միջազգային իրավունքի մեջ ավելի ու ավելի էր ուղի հարքում եւ հաստատուն տեղ գրավում դեսուքյունների իրավահավասարոյան սկզբունքը, առավելոյան կամ արտոնոյան սկզբունքը ասիճանաբար դուրս մղվեց միջազգային հարաբերոյունների ոլորտից: Մեր ժամանակներում միջազգային իրավունքի տեսակէսից դիվանագիտական բոլոր ներկայացուցիչները համարվում են հավասար իրենց իրավունքներով եւ նրանց միջեւ սարքերոյուն չկա: Ծիւտ է, դաւադանվում են բարձր ու ցածր ասիճանակարգերը, բայց բոլոր երկրների դիվանագիտական ներկայացուցիչները օգտվում են հավասար իրավունքներից: Այս սկզբունքը դաւոճոնադէս հաստատվեց արտաին հարաբերոյունների վերաբերյալ 1961թ. Վիեննայում ստորագրված կոնվենցիայով, որտեղ արձանագրված է, որ դիվանագիտական ներկայացուչոյունների ղեկավարների միջեւ ոչ մի սարքերոյուն չոյեւք է դրսւորվի

այլ կարգ: Խորհրդականների, ֆառուղարների և կցորդների համար սովորաբար հավասարմագրված երկրի դեստանությունը դիմում է ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրությանը խնդրելով նրանց սալ մուսֆի վիզա: Այն ստանալու դեպքում այլևս ոչ մի ձեռնամուխություն չի տա-
հանջվում և սվյալ դիվանագիտական աշխատողը կարող է մեկնել նշանակված երկիրը և ձեռնամուխ լինել իր դիվանագիտական դաս-
կանությունների կատարմանը:

Մի փոքր այլ է դարազան ռազմական կցորդների դեպքում: Որոշ երկրներում ընվունված է, որ ռազմական, ռազմաօդային և ռազմածովային կցորդ նշանակելիս հավասարմագրված դեստանությունը նոսալով դիմում է ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրությանը և նրան տեղյակ դառնում ռազմական կցորդի նշանակման մասին, հաղորդելով համադասախան կենսագրական սվյալներ: Նոսան միաժամանակ խնդրանք է դարձնում այդ մասին տեղյակ դառնել ընդունող երկրի ռազմական մինիստրությանը և սալ մուսֆի վիզա այդ ռազմական կցորդի համար:

Լինում են դեղֆեր, երբ դեստանը ինչ-ինչ տասճառներով (արծակուրդ, հեկանչում և այլն) բացակայում է ընդունող երկրից և նրան փոխարինում է գործերի ժամանակավոր հավասարմասարը: Այդ դեպքում նրա համար չի տահանջվում ազդեման: Բավական է միայն դեստանի կամ դեստանորդի կամ գործերի մեասական հավասարմասարի անձնական նամակը ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրին այն մասին, որ իր բացակայության ժամանակ իրեն փոխարինելու է այսինչ անձնավորությունը:

Ազդեման ստանալուց հետո դիվանագիտական մեասական ներկայացուցչության ղեկավարը մեկնում է հավասարմագրված երկիր նրա ղեկավարին իր հավասարմագրերը հանձնելու համար: Հավասարմագիրը դաշտնական փաստաթուղթ է, որը հաստատում է սվյալ դիվանագիտական ներկայացուցչի ով լինելը: Այն ստորագրվում է դիվանագիտական ներկայացուցիչ նշանակող տեսության ղեկավարը և հասցեագրված է նրան ընդունող տեսության ղեկավարին: Գոյություն ունի հավասարմագրերի կազմման միասնական, միջազգային հարաբերություններում ընդունված ձև: Նրանում նշվում է դիվանագիտական ներկայացուցչի անունը և ազգանունը, նրա դիվանագիտական ասիճանը և ավարտվում է խնդրանքով՝ հավասալ դիվանագիտական ներկայացուցչի այն քոլոր հայտարարություններին, խոսքերին և առաջարկություններին, որ նա կանի իր տեսության ղեկավարի, ինչդեպ նաեւ կառավարության անունից:

Հավասարմագրերը տրվում են միայն դեստաններին և դեստանորդներին, իսկ գործերի մեասական հավասարմասարին տրվում է նրա արտաքին գործերի մինիստրին, ուղղված ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրին, և ունի համարյա նույն բովանդակությունը և ձևը:

Հավասարմագրեր տրվում են նաեւ հասուկ տասվիրակությունների ղեկավարներին, որոնք օտար տեսություն են մեկնում արտակարգ առաքելու-

քյամբ:

Բայց կա մի նրբություն: Հավասարմագիրը հաստատում է դիվանագիսական ներկայացուցչի լուստոնական կարգավիճակը միայն, սակայն չի լիազորում բանակցություններ վարելու և ստորագրելու որևէ լուստոնական դիվանագիսական փաստաթուղթ՝ դայմանագիր, համաձայնագիր և այլն: Դրա համար դեստանին կամ դեստանորդին սրվում են լուստոնցիչ կամ հասուկ լիազորություններ: Հավասարմագիրը հանդիսավոր դայմաններում հանձնում են ընդունող լուստոնյան ղեկավարին: Դրանից հետո դիվանագիսական ներկայացուցչին անցնում է իր լուստոնական դասականությունների կասարմանը: Սակայն կան երկրներ, որտեղ ընդունված է, որ դեստանը անցնում է իր դասականությունների կասարմանը ընդունող երկիր ժամանելու օրվանից: Իր հավասարմագրերի հանձնելուց հետո, դեստանը (դեստանորդը) անձնական նամակով տեղեկացնում է Տվյալ երկրում հավասարմագրված բոլոր օտարերկրյա դիվանագիսական մեծական ներկայացուցչությունների ղեկավարներին, որ իմեն անցել է իր դասականությունների կասարմանը:

Տվյալ երկրում հավասարմագրված բոլոր դիվանագիսական մեծական ներկայացուցչությունների ղեկավարները միասին կազմում են դիվանագիսական կորդուս: Դրա մեջ մտնում են դեստանները, դեստանորդները, գործերի մեծական հավասարմասարները և գործերի ժամանակավոր հավասարմասարները: Դրա մեջ են մտնում Վասիկանի դիվանագիսական ներկայացուցչները՝ նունցիաները և ինտերնունցիաները, որոնցից առաջինը համադասասխանում է դեստանի, իսկ երկրորդը՝ դեստանորդի կամ գործերի մեծական հավասարմասարի աստիճանակարգին:

Սակայն կա նաև դիվանագիսական կորդուսի ավելի լայն հասկացողություն. որի մեջ մտնում են նաև Տվյալ երկրում հավասարմագրված մեծական ներկայացուցչությունների մյուս լուստոնյաները՝ խորհրդակցանից մինչև կցորդ, ինչդեռ նաև առևտրական ներկայացուցչները: Ընդունված կարգի համաձայն դիվանագիսական կորդուսի անդամներ են համարվում նաև դիվանագետների քննանիքի անդամները՝ կինը, չամուսնացած աղջիկները և անչափահաս տղաները:

Սակայն ոչնեք է ի նկատի ունենալ, որ դիվանագիսական կորդուսը միջազգային իրավունքի տեսակետից չի դիտվում որդես կոլեկտիվ քաղաքական կամ այլ քնույթի կազմակերպություն կամ մարմին և չի համարվում իրավաբանական անձ:

Դիվանագիսական կորդուսն ունի իր ավագը, որը կոչվում է դուայեն: Դուայեն դառնում է միայն առաջին կարգի դիվանագիսական ներկայացուցչը՝ դեստանը կամ նունցիան, որն ամենապինդն է Տվյալ երկրում հավասարմագրված դեստանների (նունցիաների) մեջ: Դուայենի դերը գլխավորապես ներկայացուցչական է: Նա դիվանագիսական կորդուսի կողմից ընտրվում կամ ցավակցում է ընդունող երկրի լուստոնական ներկայացուցչներին՝ լուստոնյան ղեկավարին, որեմիտ միմիսին կամ արսաբին գործերի միմիսին, ներկայացնում է դիվանագի-

սական կորուստը զանազան համոյխություններին, նրա անունից ելույթ ունենում եւ այլն:

Բարդ ու բազմակողմանի են դետալանի, ընդհանրադաս դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչի ղեկավարի դարսականությունները: Նա ղեկավարում է դետալանության ամենօրյա գործունեությունը եւ դասասխանաճու է իր ղեկության արտաքին փառափառության ճգնի իրականացման համար այն երկրում, որտեղ հաղթանակագրված է: Բացի ամենօրյա օղորտիվ բնույթի գործերից, դետալանի (դետալանորդի եւ այլն) դարսականությունների մեջ է մտնում իր ղեկությունը եւ կառավարությունը դաժնումադես ներկայացնելը, ընդունող երկրի արտաքին հարաբերությունների մարմինների, ի հարկին մասն կառավարության ու ղեկության ղեկավարի հետ մեծական կառույցի դաժնումադես, իր գործունեությամբ ընդունող երկրի հետ բարեկամական հարաբերությունների զարգացմանը նպաստելը, ձգտել այն բանին, որ ընդունող երկրում ճիշտ դասկերացում ունենան իր երկրի մասին, փարսել բյուր եւ կանխակալ կարծիքները, իր փառափառությամբ ու դաժնումադես նպաստել իր երկրի հեղինակության բարձրացմանը: Նրա դարսականությունների մեջ է մտնում նպաստել մասն ոչ փառափառ՝ ճանաչական, մեծական, մարզական եւ այլ բնույթի հարաբերությունների զարգացմանը իր եւ ընդունող երկրների միջև: Բացի այդ, դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության ղեկավարը կազմակերպում է լեզու ճանաչողական հյուրընկալ երկրի ներփառական եւ ճանաչական վիճակի մասին տեղեկություններ հավաքելու գործը եւ դրա, ինչպես մասն հյուրընկալ երկրում տեղի ունեցող կարեւոր իրադարձությունների մասին իր երկրի ղեկավարությանը ճգնի ինժեռանգիս հաղորդելը:

Դետալանի (դետալանորդի) անձնական ունակություններից լայն է կախված վերոհիշյալ խնդիրների իրագործման համար: Համեմայն դեռ, մեծականակի է նրա դերն ու տեղը երկու երկրների միջև հարաբերությունների զարգացման բնագավառում եւ ազդեցությունը այդ հարաբերությունների բնույթի վրա:

Դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության ղեկավարը որոշեալ աշխատանքի հավասարագրվում է որոշակի ժամանակով, քեւ գոյություն չունի միջազգային իրավունքով սահմանված կոնկրետ ժամկետ: Դա որոշում է հավասարագրող ղեկությունը:

Միջազգային հարաբերություններում եւ դիվանագիտական դրակսիկայում երեք դեռում է դիվանագիտական ներկայացուցիչը հետ կանչվում: Դա կարող է տեղի ունենալ իր կառավարության որոշմամբ նրան այլ աշխատանքի տեղափոխելու, կենսաթոշակի անցնելու, հիվանդության, փառափառ կուրսի փոփոխման եւ նման այլ առիթներով: Հետկանչման մյուս դեռումը ընդունող կառավարության կողմից դետալանին անցանկալի անձ՝ ղեկումնա նոն գրաստ հայտարարելն է: Եւ, վերջապես, երրորդ դեռումը կառույց է դաժնումադես եւ այլ առիթներով երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների խզման կամ այդ հա-

բաբերությունների ժամանակավոր դադարեցման հետ:

Միջազգային դիվանագիտական դրակփայլում հազվադեպ է դեսպանին կամ դեսպանորդին ղեկավարելու նման գրասա հայտարարելը: Պետությունները սովորաբար խուսափում են նման բայերի դիմելուց, որովհետև դա սրում է հարաբերությունները երկու պետությունների միջև և կարող է առաջ բերել մյուս կողմի համանման, հիմնավորված կամ ոչ հիմնավորված, դասափասն բայը: Բայց, այնուամենայնիվ, եթե դա դասահում է, առաջ այն, այսինքն անցանկալի անձ հայտարարելը, կասարվում է բանավոր ձեռով և ուղղվում է հավասարազորող երկրի արտաքին գործերի մինիստրությանը, որից հետո դիվանագիտական ներկայացուցչության ղեկավարը իր կառավարության հրահանգի համաձայն բողոնում է ընդունող երկիրը և հեռանում նրա սերիտորիայից:

Իսկ առաջին դեպքում, այսինքն երբ դեսպանը կամ դեսպանորդը հետ է կանչվում իր կառավարության նախաձեռնությամբ, առաջ դա արվում է հասուկ դիվանագիտական փաստաթղթի ձևով, որ կոչվում է հետկանչման գիր: Հետկանչման գիրը հասցեագրվում է ուղարկվող պետության ղեկավարի կողմից ընդունող պետության ղեկավարին և ունի իր ձևը: Նրանում նշվում է Տվյալ պետության կամ դեսպանորդի հետկանչման հանգամանքը, դասձառը և նրա ծառայությունները երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների զարգացման գործում:

Հետկանչման գիրը ընդունող պետության ղեկավարին է հանձնում նոր նշանակված դեսպանը իր հավասարազորի հետ միասին, թեև չի բացառվում, որ հետ կանչվող դեսպանն ինքը հանձնի իր հետկանչման գիրը:

Իսկ ինչ վերաբերում է գործերի մեծական հավասարմասարին, առաջ նրա հետ կանչելը ձևակերտվում է նամակի տեսքով, որ ուղարկող երկրի արտաքին գործերի մինիստրը հասցեագրում է ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրին:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԳ

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՏՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՒ ԻՄՈՒՆԻՏԵՏ՝

Հնուց ի վեր ընդունված է հարգանքով վերաբերվել դեսպանին, նրան արժանացնել դասիվների և մեծարանքի: Դեռևս հին աշխարհում ընդունված էր, որ նրա անձը չի կարելի վիրավորել և սովորաբար դեսպանները զսնվել են պետության ղեկավարի դաստիարակության ներքո: Իսկ դեսպանին ստանելը միշտ էլ համարվել է արտակարգ, արտառոց երևույթ և դաստիարակվել է:

Ժամանակի ընթացքում մեծակվել են դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչությունների իրավունքների, արտոնությունների և անձնամիտելիության նորմեր, որոնք թեև չեն արձանագրված համադաս-

սասխան դաժնոճական փաստաթղթերում, բայց ընդունվել են միջազգային հանրության կողմից եւ կիրառվել միջդեմոկրատիկական դիվանագիտական փոխհարաբերություններում: Այդ սովորության նորմերին համադասասխան դիվանագիտական իրավունքների եւ արժանությունների վերաբերյալ ձեւավորվել են զանազան տեսություններ, որոնցից ամենահիշարժաններն են էֆսերիտոսիալության, ներկայացուցչական եւ Ֆունկցիոնալ տեսությունները, որոնք լինելով իրենց ժամանակի դասկերացումների արձագանք, այժմ հնացած են համարվում եւ դուրս են եկել օրջանառությունից: Բոլոր փորձերը դիվանագիտական արժանությունների վերաբերյալ ստեղծել միասնական, բոլոր դեմոկրատիկական կողմից ընդունված տեսություն եւ միջազգային իրավական նորմեր, առայժմ չի ստացվում: Ուստի եւ ուժի մեջ են մնում գլխավորապես դիվանագիտական գործունեության ընթացքում ձեւավորված նորմերը, ըստ որոնց դիվանագիտական արժանությունները եւ իմունիտետը սահմանվում են ա) դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության, բ) դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության ղեկավարի եւ անձնակազմի եւ գ) դեմոկրատիկ եւ կառավարության ղեկավարների, արժանի գործերի միմիասնի վրա մրանց արժանահամարում դաժնոճական այցով զգնվելու ընթացքում, ինչպես նաեւ հաճուկ առաքելությամբ արժանահամար մեկնող դաժնոճական դասվիրակության ղեկավարի եւ մրա անդամների վրա:

Մեծական դիվանագիտական ներկայացուցչության արժանությունների եւ իմունիտետի հասկացողության մեջ նախ եւ առաջ մտնում է մրա շեմերի անձեռնմխելիությունը: Ընդունող երկրի իշխանություններն իրավունք չունեն առանց դեպի մանի (դեպի անորդի եւ այլն) քույրություն մտնել դեպի անորդի սահմանը՝ ծառայողական շեմեր, օժանդակ շեմերություններ, բնակը եւ այլն, անկախ այն բանից, թե դրանք մեծական ներկայացուցչության սեփականությունն են, թե վարձակալվում են: Տեղական իշխանությունները դաժնալի են առաքելով դեպի անանահամար շեմերությունը եւ անվանագործությունը, կանխել հարձակումները եւ խուլիզանական արարքները մրա նկատմամբ:

Դիվանագիտական ներկայացուցչության արժանությունների եւ իմունիտետի մեջ մտնում է մրա արխիվների անձեռնմխելիությունը, հարկերից ազատվելը եւ իր երկրի հետ կառույ ազատություն ունենալը, որը խիստ կարեւոր է մրա դաժնոճական դաժնականությունների իրականացման համար:

Ուստի դիվանագիտական փոսքը ենթակա չէ ընդունող երկրի իշխանությունների վերահսկողությանը, իսկ դիվանագիտական ներկայացուցչությունը կարող է օգտվել կառույ բոլոր միջոցներից, այդ թվում եւ գաղտնագրից: Դիվանագիտական սուրհանդակը օգտվում է անձնական անձեռնմխելիության իրավունքից եւ ենթակա չէ ձեռքարկման:

Մեծական ներկայացուցչության արժանությունների մեջ է մտնում նաեւ մաքսային արժանությունը, որը կիրառվում է ներկայացուցչության կա-

շիֆների համար ստացվող աղյուսակների վերաբերյալ: Վերջապես, մեծական ներկայացուցչությունն իրավունք ունի դեսպանասան շենքի վրա բարձրացնել իր դեսպանական դրոշմը, շենքին ամրացնել դեսպանական գերբը և ցուցանակ ազգային լեզվով նրա դասկանելության մասին:

Հակիրճ կերպով սրանք են ժամանակակից փուլում դիվանագիսական ներկայացուցչության արժանությունները և իմունիտետները:

Բայց նրանք ունեն նաև որոշակի սահմանափակումներ: Արգելվում է դիվանագիսական ներկայացուցչության ամեն Տեսակի միջամտություն ընդունող երկրի ներքին գործերին, կառերի մեջ մտնել գոյություն ունեցող ընդդիմադիր ուժերի հետ նրանց կառավարության դեմ գրգռելու նպատակով և այլն: Չմայած այդ հանգամանքին, դիվանագիսության դասնությունը լայն չափով է միայնակ ներքին գործերին միջամտելու փաստերով: Կարելի է ասել, որ համարյա բոլոր դեսպանություններն էլ այս կամ այն չափով այդ մեղքը գործում են: Բայց այդ ուղղությամբ առանձնապես փայլել է քրիստոնեական կայսրությունը, մասնավոր իր հզորության արդյունքներին, երբ նա զանազան առիթներով միջամտել է Եւրոպայի, Ասիայի, Աֆրիկայի և Ամերիկայի լայն ու լայն դեսպանությունների ներքին գործերին: Նրանցից հետ չեն մնացել Ֆրանսիան, Իտալիան, Իսպանիան, Հոլանդիան, ԱՄՆ-ը, ԽՍՀՄ-ը և այլ երկրներ: Այս վերջինը, լայնափայլով «սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի» կասկածելի սկզբունքը, կողմից կերպով միջամտում էր նախկին սոցիալիստական երկրների ներքին գործերին և իր կամքը թելադրում նրանց: Եւ դիվանագիսական ներկայացուցչությունները դառնում են միջամտության իրականացման գլխավոր գործիչներից մեկը:

Այդ բնագավառում երբեմն լինում են արժանապատիվ դեպքեր: Դրա մասին է վկայում հետևյալ փաստը: 1918 թ. Մ.Մ. Լիսվինովը նշանակվեց Մեծ Բրիտանիայում Խորհրդային Ռուսաստանի Արտաքին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատի լիազոր ներկայացուցիչ, որ հավասար էր դեսպանի աստիճանին: Բրիտանական կառավարությունը թեև չճանաչեց նրա լիազորությունները, բայց կապ էր պահպանում նրա հետ: Դրանից հետո Մ.Մ. Լիսվինովը նամակներ հղեց Մեծ Բրիտանիայի լեյբորիստական կուսակցության և սեդ-յունիստների (արհմիությունների) դեկավարներին, որոնք նա ոչ ավել, ոչ պակաս իրեն համարում էր հավասարն ազգրված ոչ այնքան քրիստոնեական կառավարությանը, որքան անգլիական բանվորական շարժմանը և հույս հայցնում, որ ինքը կստանա Մեծ Բրիտանիայի դրոշմաբեր օժանդակությունը: Սա Մեծ Բրիտանիայի ներքին գործերին միջամտելու մի այնպիսի կողմից և իր նախադեպը չունեցող երևույթ էր և հղի մեծ վստահությունով, որ Խորհրդային Ռուսաստանի արտաքին գործերի ժողովրդական կոմիսար Գ.Վ. Չիչերինը, բերից մեկը Խորհրդային կառավարությունում, որ գլուխ էր հանում դիվանագիսությունից, հարկադրված եղավ կարգի հրավիրել «համաժխտահային հեղափոխության» մոլուցիկ վարակված իր լիազոր ներկայացուցչին և 1918 թ. փետրվարի 17-ին նրան ուղարկված նամակում քաջաբեր, որ այդ-

դեպի չի կարելի, որ «անգլիական կաթիսալի լծի սաղալումը անգլիական բանվորների գործն է եւ մեր գործը չէ գործադուլներ կազմակերպել Անգլիայում»:

Մյուս կարեւոր սահմանափակումն այն է, որ մշակական ներկայացուցչությունը իրավունք չունի հիմնվելով անձեռնմխելիության իրավունքի վրա, առաջադրել աշխատողի անձանց, որոնց դեմ տեղական իշխանությունները ֆեակական գործ են հարուցել եւ որոնք ենթակա են ձերբակալման: Նրանք իրավունք չունեն դեպքաբանության սահմանում բռնի կերպով դաշնել նաեւ իրենց սեփական ֆադաբացիներին:

Մշակական ներկայացուցչություններն ընդհանուր առմամբ հետեւում են այս նորմերին, սակայն փչ չեն նաեւ զանազան դասձառներով, գլխավորապէս ֆադաբական մոնիթորով, դրանց խախտման դեպքեր: Դրա մասին են վկայում հետեւյալ օրինակները: 1896 թ. Լոնդոնում չինական դեպքաբանության մոտ դեպքաբանական աշխատակիցները ձերբակալեցին չինական դեմոկրատական բարձրագույն դեկալար Սուն Յաքսենին, նույնպէս ունենալով նրան ուղարկել Չինաստան: Անգլիական կառավարության ճնշման ներքո, որը սկսւոյ դեպքում գործում էր միջազգային նորմերին համապատասխան, Սուն Յաքսենին ազատ արձակվեց:

1956 թ. Հունգարիայում ազգային-ազատագրական բարձրագույն խորհրդային գործերի կողմից ճնշելուց հետո, այդ բարձրագույն դեկալարներից մեկը՝ կարգիմալ Միմոսենին առաջադրեց զգալ Բուդապէսում ԱՄՆ-ի դեպքաբանները:

Իսկ 1991 թ. Բելոռուսում Ֆրանսիական դեպքաբանները բաժնակց լիբանանյան աշ ումերի դեկալար գնենալ Միւել Աունը, որի դեմ դասական գործ էին հարուցել Լիբանանի օրինական իշխանությունները:

Ինչ վերաբերում է դիվանագիտական ներկայացուցչության դեկալարի եւ անձնակազմի արտոնություններին եւ իմունիտետին, առաջ դրանք իրենց դրսեւորումն են գտնում հետեւյալ հարցերում:

Դիվանագետի անձնական անձեռնմխելիությունը, ըստ որի նա չի կարող ձերբակալվել եւ բռնվել ո՛չ դասական եւ ո՛չ էլ վարչական կարգով: Տեղական իշխանությունների կարեւոր դասականություններից մեկը դիվանագետի այդ իրավունքի առաջնությունն է: Անձեռնմխելիության իրավունքից օգտւում է ոչ միայն դիվանագետը, այլեւ այն տունը, որտեղ նա բնակվում է:

Դիվանագետն օգտւում է իմունիտետից տեղական իրավագործության հարցում, նա ենթակա չէ ֆեակական դասախանութության: Բացառությամբ որոշ դեպքերի (անբարձր գույքի, ժառանգության, առեւտրական եւ այլ հարցերի, որ նա իրագործում է ոչ որդեա դիվանագետ) նա ենթակա չէ նաեւ ֆադաբացիական եւ վարչական դասախանութության: Իմունիտետը ազատում է դիմադրութիւն որդեա վրա հանդէս գալ կամ վկայու-

* В. Соколов. Некорминдел Вячеслав Молотов. Международная жизнь., 1991, № 4, с. 110

քյուններ սալ ընդունող երկրի դասարանում:

Այս բոլորով հանդերձ հավասարմագրված դիվանագետը դարսավոր է հարգել ևս լուսնային ընդունող երկրի օրենքները: Դրանց խախտումը կարող է հիմք դառնալ տեղական իշխանությունների կողմից սվյալ դիվանագետին հայտարարելու անցանկալի անձ (դերսոնա մոն գրասա) և վսարել երկրից: Իսկ երբ նա կասարել է ֆրեսկան հանցանք, առաջ միջազգային նորմերի համաձայն ընդունող երկրի դասական մարմինները կարող են նրա դեմ ֆրեսկան գործ հարուցել նրա երկրի դասարանում՝ այդ երկրում ընդունված օրենքների համադասասխամ:

Դիվանագետի արտոնության մեջ է մտնում նաև ամեն տեսակի ուղղակի հարկեր վճարելուց ազատված լինելը: Նրանք ազատ են նաև մասնախարկից: Մակայն դա տարածվում է միայն այն իրերի վրա, որոնք անհրաժեշտ են նրա և նրա ընտանիքի անդամների անձնական օգտագործման համար: Սովորաբար դիվանագետների անձնական ուղեքնդ ենթակա չէ ստուգման մասային իշխանությունների կողմից: Մակայն եթե մասային իշխանությունները տեղեկություն են ստացել այն մասին, որ դիվանագետի ուղեքնդում կան սվյալ երկրի օրենսդրությամբ արգելված իրեր (թմրայեղ, զենք և այլն), առաջ նրանք իրավունք ունեն ստուգել նրա անձնական ուղեքնդի լուսնայինությունը:

Դիվանագետի մասային արտոնություններից օգտվելը չունի որևէ իրավական հիմք, այսինքն նա չի ձեռակերտված օրենքով՝ ո՛չ ազգային և ո՛չ էլ միջազգային: Դա դասկանում է այն ոչ իրավաբանական ֆայլերի շարքին, որոնք կազմում են «միջազգային ֆադաֆադարություն» հասկացողությունը, և որի ներգործության ուժը քննվել էր լուսնային չէ իրավական նորմերի ներգործության ուժից:

Երբ խոսք է գնում դիվանագիտական արտոնությունների և իմունիտետի մասին, առաջ հարկ է նշել, որ աշխարհում միասնական տեսակետ գոյություն չունի այն հարցում, թե դրանք ում վրա ոյեք է տարածվեն: Պետությունների մեծ մասը գտնում է, որ դիվանագիտական արտոնություններից և իմունիտետից օգտվելու իրավունք ունեն դիվանագիտական ներկայացուցչության դիվանագիտական անձնակազմը, ինչպես նաև դիվանագետների ընտանիքի անդամները: Իսկ ինչ վերաբերում է դիվանագիտական ներկայացուցչության վարչատեսչական անձնակազմին և նրանց ընտանիքի անդամներին, առաջ ոչ մի ոյեքության համար դարսադիր չէ, ի տարբերություն դիվանագիտական անձնակազմի, նրանց տրամադրելույնաման արտոնություններ: Դա յուրաքանչյուր ոյեքություն կարող է կասարել իր ցանկության համադասասխամ: Եւ, իրոք, ցւս ոյեքություններ կիրառում են օտարերկրյա դեսպանությունների վարչատեսչական և սոյասարկող անձնակազմի դիվանագիտական որոշ արտոնություններով օժեկու (օրինակ, աշխատավարձից զանձվող հարկից ազատելու) ոյրակիկա:

Ինչպես նշվեց, դիվանագիտական իմունիտետից և արտոնություններից

րից լրիվ կերպով օգտվում են ման օտարերկրյա ղեկավարը, կառավարության ղեկավարը, արտաքին գործերի մինիստրը, ղապեոնական դասվիրակությունների եւ արտակարգ դեսդանությունների ղեկավարները:

Դիվանագիտական արտոնություններն ուժի մեջ են միայն դիվանագետների արտասահմանում գտնվելու սվյալ ժամանակամիջոցում, արտասահմանում իրենց ղապեոնական աշխատանքի, երկարատեւ կամ կարճաժամկետ ղապեոնական գործողությունների ընթացքում: Իր ղապեոնական Ֆունկցիաներն ավարտելուց եւ սվյալ երկրից հեռանալուց հետո դիվանագետը այլեւս չի օգտվում դիվանագիտական արտոնություններից եւ իմունիտետից:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՈՐԴ

ՀՅՈՒՊԱՏՈՍ

Պետությունների արտասահմանյան ներկայացուցչությունների բարձրագույն յուրահատուկ տեղ են գրավում հյուղասոսությունները եւ նրանց ղեկավարները՝ հյուղասոսները: «Հյուղասոսը ղապեոնական անձ է, որ նշանակվում է մի երկրի կողմից որոշեա իր մշտական ներկայացուցիչ մեկ այլ երկրում հյուղասոսական խնդիրների եւ Ֆունկցիաների կատարման համար եւ թույլ է տրվել դրան մյուս երկրի ղեկական մարմինների կողմից՝ այդ երկրում հաստատված կանոններին եւ Ֆունկցիաներին համադաստատված»*: Կարգավիճակի առումով որոշակի տարբերություն կա դեսդանի կամ դեսդանորդի եւ հյուղասոսի միջեւ: Եթե առաջին երկուսը հանդիսանում են իրենց երկրի քաղաքական ներկայացուցիչները, աղա հյուղասոսը չի օժտված այդդիտի կարգավիճակով, հետեաքաք, եւ չի իրագործում նման, այսինքն քաղաքական Ֆունկցիաներ:

Մյուս տարբերությունը նրանց միջեւ խնդիրների կատարման կամ իրագործման առնչությամբ է: Հյուղասոսը, ի տարբերություն դիվանագիտական ներկայացուցչության ղեկավարի, լիագործված չէ իր երկիրը ներկայացնելու նրա միջազգային հարաբերությունների բոլոր ոլորտներում, այսինքն ամբողջությամբ չի ներկայացնում նրան: Նա ունի իր որոշակի, սակայն սահմանափակ խնդիրները: Միջին դարերում, երբ դեռ չէին ձեւավորվել միասնական կենտրոնացված ղեկությունները եւ տիրապետող երեւոդալական մասնատվածությունը, հյուղասոսների խնդիրն եր ղապեդանել իր երկրի վաճառականների առեւտրական բաղերը եւ հարթել նրանց եւ տեղական իշխանությունների միջեւ ծագող վեճերը: Հյուղասոսները որոշեա բաք թե քիչ մշտական ղապեոնյաններ կյանքի կոչվեցին հենց այդ դարաերջանում վերոհիշյալ խնդրի իրագործման համար:

Մեր ժամանակներում ավելի որոշակի են դարձել հյուղասոսի

* Дипломатический словарь, т. 2, с. 106.

Ֆունկցիաները: Նա գլխավորապես իրականացնում է երկու Ֆունկցիա: Առաջին՝ իր երկրի, նրա իրավաբանական անձերի և ֆաղափացիների իրավական լիարժեքի պաշտպանություն, եւ, երկրորդ, իր երկրի, նրա իրավաբանական անձերի և ֆաղափացիների սնտեսական լիարժեքի պաշտպանություն, այդ թվում երկու երկրների միջեւ կնքված սնտեսական պայմանագրերի և համաձայնագրերի կատարման ընթացքին հետեւելը: Իսկ եթե ավելի կոնկրետ կերպով քննարկելու լինենք հյուպատոսի Ֆունկցիաները, ապա միջազգային հարաբերություններում ընդունված տրակտիկայի համաձայն հյուպատոսը կատարում է իր հյուպատոսական օրհանում ժամանակավոր և մշտական քննություն հաստատել իր երկրի ֆաղափացիների հաւաքում, վիզաների և անձնագրերի տրամադրում, ամուսնության վիճակի, ժառանգության գրանցում, զանազան փաստաթղթերի նոտարական հաստատում, օժանդակություն է ցույց տալիս իր հյուպատոսական օրհան ժամանակ իր երկրի նավերին, օդանավերին և ֆաղափացիներին և այլն: Այս բոլորի հետ միասին հյուպատոսի կարեւոր պարտականություններից է իր կառավարությանն անհրաժեշտ տեղեկություններ տալ իր հյուպատոսական օրհանում գործող պայմանագրերի կատարման, համաձայնագրերի պայմանների տառադրման և օրհանի ընդհանուր սնտեսական վիճակի մասին:

Գլխավորապես վերոհիշյալ հարցերն են մտնում հյուպատոսի պարտականությունների օրհանակների մեջ:

Տվյալ հյուպատոսը գործում է սահմանափակ տարածքային մարզում, կոնկրետ որեւէ ֆաղափում, նավահանգստում և օրհանում, որը կոչվում է հյուպատոսական օրհան: Ուստի և տվյալ հյուպատոսի իրավասությունը սահմանափակվում է տվյալ հյուպատոսական օրհանով:

Հյուպատոսությունները հիմնվում և հյուպատոսների պարտականությունները և Ֆունկցիաները սահմանվում են հյուպատոսական կոնվենցիաների հիման վրա, որոնք կնքվում են երկու երկրների միջեւ: Մակայն մնան կոնվենցիաների միասնական ձեւ գոյություն չունի: Ընդհանրապես ունի է նեւ, որ ի տարբերություն դիվանագիտության, հյուպատոսական իրավունքը և գործունեությունն ավելի տակաւ չափով է կանոնավորված և այս քննարկում իրեն զգացնել է տալիս միջազգային նորմերի բացակայությունը: Այդ տարածքով է կոչվում օրհան համախառն տարածքային իրավունքային հիման վրա են լուծում հյուպատոսական գործունեության այս կամ այն հարցը:

Հյուպատոսներն ունեն իրենց աստիճանակարգը: Սովորաբար նրանք բաժանվում են չորս կարգի՝ գլխավոր հյուպատոս, հյուպատոս, փոխհյուպատոս և հյուպատոսական գործակալ: Հյուպատոսությունները եւս բաժանվում են չորս կատեգորիայի՝ գլխավոր հյուպատոսություն, հյուպատոսություն, փոխհյուպատոսություն և հյուպատոսական գործակալություն, որոնք հանդիսանում են հյուպատոսական հիմնական ներկայացուցչությունները: Նրանք սովորաբար դեկլարվում են իրենց համապատասխան աստիճանակարգ ունեցող հյուպատոսների կողմից, ասենք գլխավոր

հյուղասոսը ղեկավարում է գլխավոր հյուղասոսությունը և այլն, քնն լինում են բացառություններ:

Գոյություն ունի հյուղասոսի իրեն հանձնված հյուղասոսական Երջանում իր տարականոնություններին անցնելու միջազգայնորեն ճանաչում ստացած կարգ: Դրա համար մա իր երկրից մախ և առաջ ոլիսի ստանա հյուղասոսական տասեն: Դա տաճոնական փաստաթուղթ է, հյուղասոսի նեանակման, հյուղասոսական Երջանի, որեղ տեսք է ընթանա մրա հյուղասոսական գործունեությունը, և հյուղասոսի տարականոնությունների մասին:

Միջազգային տրակտիկայում գոյություն չունի միատեսակ նորմ այն հարցում, քն տասենք ում կողմից կամ ում անունից է սրվում: Պետությունների մեծ մասում ընդունված է, որ հյուղասոսական տասենք սրվում է տետության ղեկավարի կողմից, որո երկրներում այն սրվում է կառավարության ղեկավարի անունից, իսկ որո երկրներում՝ արաքին գործերի մինիսրի կողմից: Խորհրդային Միությունում ընդունված կարգի համաձայն բոլոր չորս կարգի հյուղասոսների հյուղասոսական տասենք սրվում էր արաքին գործերի մինիսրության կողմից: Այլ է մոտեցումն ԱՄՆ-ում: Այստեղ բարձր կարգի հյուղասոսների տասենք ստրադում է տրեզիդենք, այսինքն սրվում է մրա կողմից, իսկ սովորական հյուղասոսներինը՝ տեսական դեդարամենի կողմից:

Հյուղասոսական տասենք ըս էության, քն՝ ձեռով, քն՝ բովանդակությամբ և քն՝ իր նդասակադրությամբ, հիեցնում է դետդանների և դետդանորդների հավասարմագրերը: Համենայն դեդա, դրանք նույն Ֆունկցիաներն են կասարում: Այդ է հաստատում տասենի կազմման ձեւը և բովանդակությունը: Հյուղասոսական տասենքում նեւում է հյուղասոսի անունը և ազգանունը, քաղաքացիությունը և մրան Ենրհված հյուղասոսական կարգը, քաղաքը, մավահանգիսը կամ հյուղասոսական Երջանը, որեղ մա տեսք է ծառայի, և մրա լիազորությունները: Դրան հետում է ուղարկվող կողմի խնդրանքը ուղղված ընդունող կողմին՝ տայմաններ սեղծել հյուղասոսի խնդիրների կնմագործման համար և այլն:

Մույն տասենքը ուղարկող երկրի արաքին գործերի մինիսրը դիվանագիսական խողովակով ուղարկում է ընդունող կողմի արաքին գործերի մինիսրություն, խնդրելով սալ հյուղասոսական էկզեկվասուրա: Դա յուրօրինակ, կարելի է անվանել հյուղասոսական ագրեման, տաճոնական ուժ ունեցող փաստաթուղթ է, որ ընդունող կողմը սալիս է հյուղասոսական տասենքը ստանալուց և ներկայացվողի քեկմածությանը հավանություն սալուց հետ: Դրանով իսկ ընդունող կողմը հյուղասոսին ճանաչում է որդես այդդիսին: Միայն էկզեկվասուրան ստանալուց հետո հյուղասոսը տաճոնագրես անցնում է իր տարականոնությունների կասարմանը: Հյուղասոսը ընդունող երկրում ստանում է մաև հյուղասոսական քարս, որը վկայագրի դեր է կասարում՝ հաստատում է, որ սվալ անձը հանդիսանում է այսինչ երկրի հյուղասոսը և օգսվում է համադա-

սասխան իրավունքներից: Բացի հյուղասոսից նման ֆառ են ստանում նաև հյուղասոսության ֆարսողարները, ինչդեռ նաև հյուղասոսի կի-
նը:

Հյուղասոսներն օգտվում են հյուղասոսական իրավունքներից և ար-
տոնություններից, որոնք, սակայն, դիվանագետների հետ համեմատած, ա-
վելի սահմանափակ են: Համեմայն դեռ, մասն արտոնություններ ունեն
հետևյալ քննազավառներում. ենթակա չեն ընդունող երկրի իրավագորու-
թյանը բոլոր այն հարցերում, որոնք վերաբերում են միա դաստնական
աշխատանքային գործունեությանը, ազատ են հարկերից և տուրքերից,
կարող են անարգել կառ ղախողանել իր երկրի հետ, հրաժարվել դասա-
րանում վկայություն սալ իր դաստնական գործունեության վերաբերյալ
և այլն: Անձեռնմխելի են հյուղասոսության արխիվը և գրագրությունը,
իսկ վերջին օրջանում ալելի լայն ճանաչում է գտնում անձեռնմխելի
համարել նաև հյուղասոսության շենքը:

Ենթակայության շեսակեից հյուղասոսները ընդհանրադես են-
թարկվում են իրենց երկրի արտաին գործերի միմխարությանը, իսկ ար-
սասանանում աշխատանքային գործունեության ժամանակ ենթարկվում
են սլյալ երկրում գործող դիվանագիտական մատական մերկայացուցչու-
թյանը:

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԴԻՎԱՆԱԳԵՏԻ ԱՆՁԸ ԵՒ ԿԵՐՊԱՐԸ

Դիվանագետի անձի և կերդարի շուրջը դարեր շարունակ տարբեր
կարծիքներ են գոյություն ունեցել և դասական տարբեր ժամանակաշ-
ջաններում մասն տարբեր չափանիշներ առաջադրվել: Դիվանագետի ան-
վան շուրջ առադուկներ են հյուսվել, իսկ գործունեությունը շաս հա-
ճախ դասված է եղել խորհրդալորությանը, եթե չասենք ալելին:

Դիվանագետի անձին մեծ տեղ է հասկացվում Մանուի օրենքներում
(մ.թ.ա. I-ին հազարամյակ): Դա բխում է կատարյալ մարդ-իմաստունի վե-
րաբերյալ՝ հին հնդկական փիլիսոփայական ուսմունքից: Այդ ուսմունքի
տեսանկյունից էր դիտարկվում նաև մարդ-դիվանագետը, որը ղետ է օտ-
ված լինել կատարյալի և իմաստունի հասկանիշներով: Ըստ այդմ էլ
Մանուի օրենքները, որոնք ինքնին համարվում էին աստվածային ծագում
ունեցող, ղախանջում էին, որ դիվանագետը լինի խոհեմ, բազմակողմա-
նորեն կրթված և վնասալորություն ներեցող անձ: Եւ ֆանի որ դս Մա-
նուի օրենքների խաղաղությունը և դատերազմը կախված էին դետղան-
ներից, որոնք կարող էին դաշինքներ ստեղծել կամ կործանել, ուստի և
այդ օրենքները խորհուրդ էին տալիս դետության դեկալարին լինել օրջա-
հայաց դիվանագետի ընտության հարցում: Նրան առաջարկվում էր դի-
վանագետ ընտել այնդիսի մարդու, որն ունենա դասկառնելի տարիք, լինի

ներկայանալի, ազնիվ, հմուտ, իր դարսֆին նվիրված, լավ հիշողության տեր, ճարտասան, ի հարկին մաեւ համարձակ եւ այլն:

Ահա այսպէս էր դասկերացնում դիվանագետին միջազգային իրավունքի եւ հարաբերությունների վերաբերյալ հին հնդկական ուսմունքներից մեկը, որը տարածված էր մաեւ Հնդկաստանից դուրս, Առաջավոր Ասիայում, Հին Հունաստանում, Հին Հռոմում եւ այլուր:

Դիվանագետի (դեսպանի) վերաբերյալ իրենց դասկերացումներներն ունեին հին հույները: Հին Հունաստանում ընդունված էր, որ դեսպանին ընտրում էին ժողովրդական ժողովում, այսինքն համաժողովրդական փետարկությամբ, որը նրա անձին տալիս էր հասուկ կէիռ եւ քարճրացնում նրա հեղինակությունը: Քանի որ դիվանագետը շատ դասասխասնաւու հանձնարարություններ կատարող անձ էր դիտվում, ուստի եւ գոյություն ունեին որոշակի, թեւէ չգրված, սակայն ընդունված սովորութային նորմեր. նրա տարիքը հիսունից տակաս չդիտէր է լինէր, նա դիտէր է լինէր համբերատար, դասող, դերձախոս եւ իր տղիսում հեղինակություն վայելող անձնավորություն: Դեսպանը սովորաբար հանդես էր գալիս ընդունող տղիսի՝ ֆաղա֊դէտության ժողովրդական ժողովում եւ հիմնավորում իր դէտության առաջարկությունները եւ դասհանջները: Իր առջեւ կանգնած խնդիրների լուծումը շատ բանով կախված էր նրանից, թէ նա ինչդես կփաստարկի դրանք եւ ինչ տղավորություն կթողնի ժողովրդական ժողովի մասնակիցների վրա: Ուստի հին հույները շատ մեծ տեղ էին հասկացնում ճարտասանությանը եւ հռետորական արվեստին: Այդ դասճառով էլ նրանք հաճախ դիվանագետի (դեսպանի) դարտականությունները՝ դնում էին մաեւ ոչ ֆաղափական գործիչների՝ հռետորների, անգամ դերասանների վրա: Հայտնի է, որ դեսպանի դարտականությունները փայլուն կերպով էր կատարում Հին Հունաստանի հռչակավոր դերասան եւ հռետոր Էսփինեսը (մ.թ.ա. 4-րդ դ.): Հին հույները դիվանագետ-դեսպանին համարում էին բարի գործին ծառայող, բարի լուր բերող եւ նրան դասկարացնում էին հրեշտակի տեսով: Ահա թէ ինչու դեսպանը Հին Հունաստանում կոչվում էր անգելոս:

Դիվանագետի դերը քարճր էր գնահատվում Հին Հռոմում եւ այստեղ նույնդես, ինչդես Հին Հնդկաստանում եւ Հունաստանում, շատ մեծ նշանակություն էր տրվում նրա անձնական հասկանիւթերին, խելփին, բանակցություններ վարելու արվեստին, փաստարկելու եւ իր գրուցակցին համոզելու ունակությանը եւ այլն: Այդ դասճառով էլ դեսպանի նշանակմանը Հին Հռոմում վերաբերվում էին ամենայն լրջությամբ, իսկ դեսպան նշանակելու տրոցեսն ինքնին բավականին բարդ էր: Հին Հռոմում ճանաչում էր տեսցել այն տեսակէտը, որ դեսպանի անձը սրբազան է եւ այդ սկզբունքը տարածվում էր մաեւ թեմանի երկրի դիվանագետի վրա: Դա համարվում էր այն ժամանակվա միջազգային իրավունքի ընդունված նորմերից մեկը, որի առիթով հռոմեացի իրավաբան Պոմպոնիուսը գրում է. «Եթէ որեւէ մեկը վիրավորանք հասցնի թեմանական երկրի դեսպանին, աղա դա դիտէր է դիտվի որդես ժողովուրդների իրավունքների

խախտում, ֆանի որ դեսպանները ճանաչվում են սրբազան անձնավորություններ»*:

Հին Հռոմում ընդունված էր հարգանքով վերաբերվել այլ երկրների դիվանագետներին, մրանց զանազան լուսնիներ մասնացել, մեծարել մրանց անձը, ընդհուպ մինչև այն, որ երբեմն արժանավոր օտարերկրյա դեսպանների արձանն էին կանգնեցնում Հռոմում, Կադիստիլումի առջև:

Ուեազրավ է, որ Հին Հռոմում, քե հանրադատության (մ.թ.ա. 5-1-րդ դդ.) եւ քե կայսրության Երջանում (1-5-րդ դդ.), բարձր էր գնահատվում հռետորական արվեստը, որի գաղտնիքներին անդայման լուսն է սիրադեսեր դեսպանը: Դ-ա հաստատում է նաեւ այն լուսնազան, որ դիվանագետները Հին Հռոմում կոչվում էին ոչ միայն լեզուներ, այլև հռետորներ:

Դիվանագետի կերպարի անբաժանելի մասն էր կազմում նա բարեկիրք լինելը, նուրբ Եարժուձներին սիրադեսելը, հարալից վերաբերմունքը գրուցակցի նկատմամբ, ուեադիր լսելու ունակությունը, գրուցակցին անեղի չընդհատելը եւ այլն: Եւ Եաճ դիվանագետներ փայլուն ունակություններ են դրսեւորել այդ քնազավառում:

Սակայն թող այն լուսնությունը չսացվի, քե թուր դիվանագետներն էին, որ բարձր մակարդակով մարմնավորում էին այդ հասկանիւները եւ չկարծել քե այդ ասղարեզում կասարյալ փաղափակիր մեթոդներն էին սիրադեսող հանդիսանում: Դիվանագիտության լուսնությունը հայսնի են քազմաթիվ Ենդումներ, երբեմն արսառոց, վերոհիւշալ նորմերից եւ սովորություններից: Հնում կիրառվել են սղառնալիքներ, քանակցությունների ընթացում թույլ սրվել անհարալից վերաբերմունք, անսակություն, կողություն եւ այլն, որոնց մասին են վկայում ներքո քերվող օրինակները:

Ասորեստանի քազավոր Ասորքաննիղալը, որը քազավորել է մ.թ.ա. 668-626 թթ., դեսպանություն է ուղարկում Ելամի քազավոր Ինդաքիզասի մոտ եւ լուսնաընում իրեն հանձնել Ելամում ասղասան գսած Ասորեստանի հակառակորդներին: Այդ լուսնաընը, որ ասորեստանյան դեսպանը հանձնեց քազավորին, աչի էր ընկնում իր լսիս տոնով եւ լի էր սղառնալիքներով: Ահա այն. «Եթե դու ինձ չհանձնես այդ մարդկանց, աղա եւ քո վրա կզամ լուսնեազմով, կավերն քո փաղափները եւ նա քնակիչներին գերի կսանն, իսկ քեզ զանից կզցնեւ եւ քո Եեղը ուրիւն կնստեցնեւ: Եւ կձգնեւ քեզ»*: Այս վերջնազրի լեզուն ոչ մի կերպ չի կարելի դիվանագիտական համարել նույնիսկ այն ժամանակների համար: Ինդաքիզասը մերժեց քավարել Ասորեստանի ահեղ քազավորի լուսնաընը եւ սղանվեց ոչ առանց Ասորեստանի մասնակցության:

Իրեն վերին ասիւնանի անհարալից լուսնեց հոռմեական լեզաճ Պոդիլիուս Լեմասուսը սիրիական քազավոր Անիոնոս 4-ի նկատմամբ: Մ.թ.ա. 168 թ., երբ Անիոնոսը իր գորբերի գլուխն անցած արեւում էր

* История дипломатии, т. 1, с. 79.

** Նույն տեղում, էջ 23:

Եզիդոսի վրա, նրա մայրաքաղաք Ալեքսանդրիայի մոտ նա հանդիպեց հռոմեական դեսպանությանը: Թագավորը մի լուրջ վարմանեց և առաջ որդես ողջույնի նշան իր աջը մեկնեց դեսպանությունը գլխավորող լեգատ Լեմասուսին: Վերջինս անողորմաբան թողեց արքայի ողջույնը և նրան մեկնեց Հռոմի Սենատի որոշումը Անտիոքի Եզիդոսից բացառելու և խորհրդակցությունների հետ ֆինանսական համարձակ խնդրեց հարցը իր խորհրդակցությունների հետ ֆինանսական համար: Սակայն հռոմեական լեգատը կոտորեց մեծացած այդ խնդրանքը և ձեռքի գավազանով գեներալի վրա գծեց Եզանագիծ, ասելով. «Նախքան այս Եզանագից դուք գալը տուր հսակ տասնախառն, որդեսդ և կարողանամ հաղորդել Սենատին»: Մտադրված Անտիոքի 4-ը, հազվի առնելով Հռոմի հետ ռազմական բախման ծանր հետևանքները, հարկադրված էր նահանջել: Նա հեռացավ Եզիդոսից, ասելով. «Ես կկատարեմ ամեն բան, որ կոչահանջի սենատը»:

Դեսպանական լուրերի արձագանքները վերադարձվեցին արևմտյան երկույթ էր հռոմեական կայսր Կալիգուլայի լուրերով Ալեքսանդրիայի հրեաների հանդեպ: Ընդունելով հրեաների լուրերի արձագանքները, կայսրը, որ ընդհանրապես դժգոհ էր նրանցից, զանազան մեղադրանքներ բախեց նրանց գլխին և գրույցը վերջացրեց հետևյալ հարցումով: «Դուք միակն եք, որ ինձ չեք տեսնում որդես ասած... ինչու դուք խոսքի միջև չեք ունենում»*:

Ընդհանրապես հռոմեական դիվանագետները, այդ թվում և կոնսուլներն ու կայսրերը, մանավանդ սկզբնական Եզանում, դեռևս չէին հիմնադրում դիվանագիտական արվեստը և վարվեցողության նրբություններին և բաց հաճախ աչքի էին ընկնում իրենց անհասկությանը, որով աղբյուրներում ու զայրացումում էին ֆաղափակիչք ու ավելի նրբաձուլակ հույներին և հելլենիզմի թվով անցած մյուս ժողովուրդներին, որոնք այդ լուրերում հռոմեացիներին բարբարոսներ էին համարում: Այս վերջիններս հասկալու սայրաբուն էին մի այնպիսի նրբին հարցում, ինչպես գրուցակցին ընդհանրել, որը դիվանագիտական լուրերի արձագանքում էր անթույլատրելի: Պատմությունը լուրեր և մեզ է փոխանցել մի այնպիսի ուշագրավ դեպք, որ վկայում է Պոլիբիոսը: Սակեդոնական թագավոր Ֆիլիպ 5-ի հետ հանդիպման ժամանակ հռոմեական դեսպանը ընդհանրում է թագավորի խոսքը, որը հանցանքի նման մի բան էր: Սակայն Ֆիլիպ 5-ը ցուցաբերում է մեծահոգություն և բարբարոս հռոմեացուն վարվեցողության դաս տալիս, ասելով, որ «ներում է նրան և բարոնական գրույցը նրա հետ, որովհետև նա, առաջին՝ երիտասարդ է, երկրորդ՝ գեղեցիկ, և երրորդ՝ հռոմեացի է»:

Դիվանագիտության լուրերում և առաջ է այս և այլ բնույթի լուրերում: Սակայն դա չի կարող դուրս ինչ սովորական դիվանագետի, նրա անձի և կերպարի, այն բարձր չափանիշների վրա, որ ձևավորվել

* Նույն տեղում, էջ 87:

էին դեռեւս անօրէն Երջանում եւ որոնց անկեղծորեն ձգտում էին քաղաքաւել հնօրյա եզիպտական, ասորական, քաբէլոնական, դարսկական, հունական, հայկական, հռոմէական եւ այլ ժողովուրդներին դասկանող դիվանագէտները՝ անգելոսները, լեզասները, հռետորները եւ դետալանները: Պասկերը փոխակց միջնադարում: Մասնասպամ ֆեոդալական եւրոպական երկրներում, որոնք անընդհատ ներգրավված էին դաստիարակման մեջ, ստեղծվում է ամենաքոթսվոքյան յուրահասուկ ֆալսական մթնոլորտ, մի նոր մտածելակերպ, երբ տիրապետող է դառնում նույնպէս արդարացում է միջոցները սկզբունքը, չափազանց իջնում են քաղաքական դասակարգները եւ ջնջվում քաղաքականի ու անքաղաքականի, բուլլաստելիի եւ անքուլաստելիի սահմանները: Եւ երբ առաջացան քաղաքական միադետալաններ, ապա նրանք դարձան վերոհիշյալ նոր մոտեցումների ժառանգորդները:

Այսպիսի դասակարգներում ձեւավորվեց դիվանագէտի նոր կերպար, որոնք խաբէրայի, ստախոսի, դասական ինտելիգենտի եւ դավադրությունների մասնակցի եւ բազում այլ քաղաքական հասկանիւթների կրողի: Դիվանագիտությունը դիտվում է որդեա «խաբէրու արվեստ», իսկ դիվանագէտը՝ նրա մարմնավորողը եւ իրականացնողը: Եւ այդ բոլորը, ինչպէս արդեն նշել ենք, ֆոդալական էր եւ արդարացվում «դասական Եւրոպայի» առաջնային լինելու եւ այդ Եւրոպայի դաստիարակման կամայականորեն մեկնաբանվող եւ ըստ էության կեղծ գաղափարով: Փոխակց կերպարը եւ դեռ է փոխվել այդ կերպարը մարմնավորող անձն ու նրան ընտրելու մոտեցումը: Այդ դասից դիվանագիտական աստիարակ են ունի դնում նրանք, ովքեր կարող էին խաբէրա դիվանագէտի դասերի մեջ մտնել եւ կյանքում իրականացնել այդ առաքելությունը: Եւ դասական չէ, որ միջնադարյան եւրոպական արհմոլորակները վխտում էին նման քաղաքական իրենց:

Այս բոլորը չէր կարող չհասցնել եւ իրոք հասցրեց դիվանագէտի անվան վարկաբեկմանը եւ հեղինակության անկմանը: Մակայն դա չի նշանակում, թէ այդ տարիներին անխիտ բոլոր դիվանագէտները եղել են այդպիսին, որ նրանց մեջ չեն եղել ազնիւ, զարգացած, քաղաքական կայուն չափանիւթների տեղ անձեր: Խոսքն այն մասին է, որ հին դարերի սրբազան համարվող, ազնիւ եւ դերձախոս դիվանագէտն իր տեղը զիջեց խորամանկությամբ, խաբէրայությամբ եւ այլ անարժան մեթոդներով իր նպատակին հասնող դիվանագէտին: Բնութագրելով այդ դարաշրջանը եւ նրա դիվանագիտական գործիչներին, միջազգային դիվանագիտության տեսության բնագավառում հեղինակություն հանդիսացող Հ. Նիկոլսոնը գրում է. «16-17-րդ դարերի դիվանագէտները հաճախ առիթ են սկսել կասկածների, որոնցից ամառդարացիորեն տառադրում են նրանց ժառանգորդները: Նրանք կաշառք էին տալիս դասականներին, հրահրում աղտոսամբություններ եւ ֆինանսավորում աղտոսամբություններ, իրախոսում էին ընդդիմադիր ուժերը, ամենավնասակար կերպով միջանդամ այն երկրների ներքին գործերին, որտեղ հավասարմարված էին,

մրանք ստում էին, լրսեսում եւ գողանում: Այդ դարաւերջանի դիվանագետն իրեն համարում էր «դասավոր լրսես»*: Եւ մրա գլխավոր գեներ խոսքի, իր իսկական մտքերը քաղցնելու արվեստի հետ միասին, ոսկին, դաւոյնը, եւ քոյնն էր:

Նոր եւ նորագոյն Երջանում, երբ մեծ զարգացում ստացավ միջազգային իրավունքը եւ մամրամասնորեն մշակվեցին եւ շարունակվում են մշակվել միջազգային հարաբերությունների եւ դիվանագիտական գործունեության նորմերը, երբ անհամեմատ քարդացել են արտաքին Լա-դերը, միջնադարյան դիվանագիտական մեթոդները, անբարոյական նորմերը այլեւս չէին կարող դիտանի լինել: Ընդհակառակը, մրանք խոչընդոտում էին արտաքին քաղաքական եւ տնտեսական կապերի զարգացմանը: Ծիւս է, դեռ որոշ ժամանակ եւս հիացմունք էր առաջացնում Նադոլեոն 1-ի երբեմնի արտաքին գործերի մինիստրի Թալեյրանի քեւավոր դարձած արտադարձությունը: «Լեզուն տված է մարդուն, որդեսպի մա քաղցնի իր մտքերը», իսկ որոշ դիվանագետներ ինքեցիայով դեռ շարունակում էին հետեւել այդ եւ մնան այլ սկզբունքների, սակայն դարգ էր, որ եկել էին նոր ժամանակներ, որոնք դաւանջում էին նոր սկզբունքներ եւ դրանց նոր տիդի կիրառողներ: Այդ դաւանջից եւնելով ձեւավորվեց դիվանագետի նոր կերդարը՝ դիվանագիտական նոր էքիկայի կրողը: Այժմ ընդունված է, որ դիվանագետը դես է լինի ազնիվ, արդարամիտ, կիրք, դրոնեսիոնալ կրթության տեր եւ քաղմակողմանիորեն զարգացած, ինտելլիգենտ, համբերատար եւ սառնասիրտ, քաղաքական եւ հավասարակշռված: Դիվանագետը հարգանքով դես է վերաբերվի ընդունող երկրի քնակչությանը, մրա դասնությանը, մշակույթին եւ սովորույթներին, տիրադեսի լեզուների: Նա քարոյական իրավունք չունի քննադատելու ընդունող երկրում տիրող կարգերը եւ մրա դեկավարներին, որի համար կարող է եւ արտաքին այդ երկրից: Դիվանագետի համար կարեւոր է, որ քանակցությունների գծով մրա դարտնյուն զգա, որ մա չի խաքում, չի ստում եւ չի վործում մոլորություն մեջ գցել մրան, այլ վարում է ազնիվ եւ քացահայտ երկխոսություն, որը հաջողության երաշխիքներից մեկն է: Ժամանակակից դիվանագետի կերդարի ձեւավորման մեջ մնում է նաեւ ձեւադաւանությունը, դիվանագիտական արարողության եւ էքիկայի խստիվ դաւանդումը եւ այլն եւ այլն:

Ինչդես տեսնում ենք, ժամանակակից դիվանագետի կերդարը ներառում է քաղմաքիվ անձնական, մտավոր, քարոյական հասկանիւներ, որոնց մի զգալի մասը համահնչյուն է այդ կերդարի եւ դիվանագետի անձի նկատմամբ դեռեւս անտիկ Երջանում ներկայացված դաւանջներին:

Սակայն մեր ժամանակներում եւս չի կարելի ասել, քե քոլոր դիվանագետները քավարարում են մրանց ներկայացվող այդ դաւանջները

* Г. Никольсон. Дипломатия, с. 75.

կամ դիվանագիտական անձը բոլոր դեմքերում համադասասխանում է դիվանագիտական կերպարի վերաբերյալ ժամանակակից լուսկերպարումներին: Միջազգային որակիչիկայում բազմաթիվ են դիվանագիտական էթիկայի խախտման, անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորման, համադասասխան ձևակերպման չունեցողի դիվանագիտական դասասխանման աշխատանքի նշանակելու և այլ երևույթներ: Այս վերջին հարցում հասկառդես մեղանշում էին նախկին սոցիալիստական համարված երկրները, մասնավորադես ԽՍՀՄ-ը, ԳԴՀ-ն, Լեհաստանը, Ռումինիան և այլն, երբ դիվանագիտական աշխատանքի մասին բնավ լուսկերպարում չունեցող կուսակցական գործիչներին հաճախ նշանակում էին դեսոյաններ, որոնք որդես կանոն ձախողում էին այդ կարերու աշխատանքը:

Հիմա էլ լուսատանում են մեծ ու հզոր լուսերոյան ներկայացուցչի կողմից մեկ այլ լուսերոյան ներկայացուցչի վրա վերելից նայելու, ոչ հարգալից վերաբերմունքի և ման դասադարեելի այլ դեմքեր: Դրա փայլուն օրինակ կարող է հանդիսանալ Անգլիայի լուսերի մինիստր Անտոնի Իդենի կեցվածքը Եգիպտոսի երիտասարդ դեկավար Գամալ Աբել Նասերի նկատմամբ նրանց հանդիման ժամանակ: Այդ հանդիմոյումը եղի է ունեցել 1955 թ. փետրվարին Կահիրեում, անգլիական դեսոյանոյություն: Զույցի ժամանակ Նասերը եուալիում է փաղափական հարցեր և արադում իր ետակեցը 1955 թ. կնված Բաղդադի լուսի նկատմամբ, որը եգիպտական լուսերիցներ համարում էր ագրեսիվ ռազմական խմբալուում, ուղղված արաքների ազգային արհերի դեմ: Սըր Անտոնի Իդենը ոչ միայն չի արեհաճում փնարկել այդ հարցը Նասերի եես, այլև արադաակադես ոչ մի արա չի արատանում այդ հարցի վերաբերյալ: Դրա փոխարեն նա գույցը փոխում է այլ հարցերի՝ Դուրանի և արաքական գրականոյան արուը և փորձում փայլել իր գիեելիքներով: Նասերը հասկացավ Իդենի վարագծի իմաստը. դրանով անգլիական կառավարոյան դեկավարը ցանկանում էր ընդգծել, որ ինքը Նասերին չի համարում լուրջ գուցակից, արժանի միջազգային հարաբերոյությունների կարերու հարցեր փնարկելու համար: Նասերը հասկացավ և վիրավորելեց, վիրավորելեց և երբեք չներեց Իդենին:

Դիվանագիտական անակոյության փայլուն նմուե է, դարձյալ կադված Նասերի եես, Կահիրեում ԱՄՆ-ի դեսոյան Բայրոոդի վարադիը: Դեմքը եղի է ունեցել 1955 թ. ամերիկյան դեսոյանոյություն, եգիպտական լուսերիցներ լուսվին երված ձակերոյի ժամանակ: Բայրոոդը օգսվելով առիթից զանգասվում է Նասերին, որ եգիպտացիները ծեծել են մի ամերիկացու: Նասերը, որն ամենայն հավանականոյամբ եղյակ է եղել այդ լուսատարի մասին, դեսոյանին արաատում է, որ ամերիկացին Սուեզի ջրանցի գոսում իրեն այնդես է դաեել, որ եգիպտացիները կարծել են, թե դա լրես է և այդ լուսառառով էլ ծեծել են նրան: Ի լուսատախան Նասերի այդ արաատոյան, ԱՄՆ-ի դեսոյանը աաում է. «Ես կարծում էի, թե զսնվում եմ փաղափար երկում»: Նասերը չկարողացավ և չէր էլ կարող աանել իր երկ-

րին հասցրած այս վիրավորանքը եւ անմիջապէս հեռացավ ամերիկյան դեսպանասնից, չնայած, որ ամերիկյան դեսպանը, զգալով դիվանագիտական էսիկայի կոտիս խախտումը, ներողութիւն խնդրեց եւ զիջական մղեցիւղենսից*:

Դիվանագիտական համահայտ նորմերը ոտնակոխ անելու եւ արտասահմանյան բարձրաստիճան դիվանագետներին վիրավորելու բազմաթիվ անգերազանցելի օրինակներ է «դարգետել» Ա. Վիլիսկին ԽՍՀՄ-ի արտաքին գործերի մինիստր եւ ՄԱԿ-ում խորհրդային մեծական ներկայացուցիչ լինելու ժամանակ: Ամեն անգամ, երբ նա բարձրանում էր ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի ամբիոնը, նա լուսանկներ էր թափում այս կամ այն օտարերկրյա դիվանագետի հասցեին, հայեցում եւ ամենաձանձիր վիրավորանքներ հասցնում նրանց: Ահա մի փունջ դիվանագիտական «ամենաքարձր մակարդակի» լուսանկներից:

Ինչ-որ մի հարցում համաձայն չլինելով Ավստրալիայի արտաքին գործերի մինիստր Հերբերտ Էվասսի հետ, Ա. Վիլիսկին ցանկանալով նրան խայթել, ասում է. «Ձեր խորհրդականները, դարձն Էվասս, անբարեխիղճ եւ անգրագետ են, որոնք ձեզ խցկում են սուս քոթեր, որդեսգի տալանցն են առանց այն էլ տալանցած տնայերանները, կամ էլ դոմիններդ եւ անբարեխիղճ մարդ»**: Նա ցատ անհարգալից էր արտահայտվում ԱՄՆ-ի տեսական քաղաքական Զեյմս Բիրնսի հասցեին, նշելով, որ եթե Բիրնսը քաղաքում է քերանը, ապա միայն նրա համար, որդեսգի «հիմարություններ դուրս տա»***:

Ա. Վիլիսկին նույն «դասվին» էր արժանացնում ամերիկյան դիվանագիտության մեկ այլ ղեկավարի՝ ՄԱԿ-ում ԱՄՆ-ի մեծական ներկայացուցիչ Ռորեն Օսինին, նրա մասին ասելով, որ «քառերը կրկնել գիտե նաեւ թութակը, քայց կրկնվող քառերի իմաստը նա չի հասկանում»: Նա լայկաս վիրավորանք չհասցրեց նաեւ Ավստրալիայի դասվիրակին, նշելով, որ նա «տարածում է օսկայական քամքասանքներ եւ ստեր, որոնք արժանի են հռչակավոր քարոն Մյունխաուզենին»****: Իսկ մի առիթով Ա. Վիլիսկին ՄԱԿ-ում Ֆիլիպինների մեծական ներկայացուցիչ գեներալ Կարլոս Ռոմուլոյին անվանեց «դասարկ տակառ»*****: Այս քոլորը անտանելի մքնդորտ էր ստեղծում եւ մեծապէս հարվածում խորհրդային դիվանագիտության առանց այն էլ ոչ քարձր հեղինակութանը: Եւ լինում էին դեմքեր, որ օտարերկրյա դասվիրակները, չդիմանալով Ա. Վիլիսկի ստորացուցիչ վիրավորանքներին եւ ծաղրանքներին, փորձում էին նրան կարգի հրավիրել: Այդպիսի մի փորձ արեց ՄԱԿ-ում Մեծ

* И. Беляев, Е. Примаков. Египет: Время президента Нассера, М; 1981 с. 261.

** В. Соколов, А. Ваксберг. Министр иностранных дел Андрей Вышинский, Международная жизнь, М; 1991, № 6, с. 111.

*** Նույն տեղում, էջ 111-112:

**** Նույն տեղում, էջ 112:

***** Նույն տեղում, էջ 114:

Բրիտանիայի մեսական ներկայացուցիչ, մասնագիտությամբ իրավաբան լորդ Շոուկրոսը, որը մի անգամ, այլևս չհանդուրժելով Ա. Վիլհելմսկու սանձարձակությունները, ասաց, որ նա զսնվում է ոչ թե Միությունների Տան դասախազական ամբիոնի մոտ, այլ Միավորված ազգերի կազմակերպությունում: Դա հիշեցում էր Ա. Վիլհելմսկու այն շրջանի գործունեության մասին, երբ նա որդես ԽՍՀՄ գլխավոր դասախազ հանդես էր գալիս ռեժսական գլխավոր մեղադրողի դերում՝ մեծ աղմուկ հանած 1937-1938 թթ. ոլորցեսների ժամանակ, երբ քազմաթիվ մարդիկ անհիմն մեղադրանքներով դատադարձվում էին մահապատժի, Բաբուրի և Տաժա-մակիի աշխատանքները:

Բայց նրան ավելի զգայուն հարված հասցրեց ՄԱԿ-ում Արզենի-նայի մեսական ներկայացուցիչ Արսեն: Երբ մի առիթով Ա. Վիլհելմսկին խայթեց նրան, ասելով. «Պարոն Արսեն, ինչքան ինձ հայտնի է, մասնագիտությամբ դուք մանկաբարձ եմ, իսկ ես իրավաբան եմ, և նշանակում է, որ միջազգային իրավունքների հարցում կողմնորոշվում եմ ըստ երեւույթին, ավելի լավ», ապա Արսեն խոսքի սակ չմնաց և շարունակեց Ա. Վիլհելմսկու դեմքին հետեւյալը. «Ձեզ տեղեկություն տրոհները սխալվել են, անցյալում ես մանկաբարձ չեմ եղել, այլ թերադուս, այդ դասախոսով էլ ես ստիպված եմ եղել ոչ այնքան մարդ ընդունել այս աշխարհ, որքան ուղարկել այն աշխարհ: Այնուհետ, որ մենք Ձեզ հետ, դարձնում միմիս, զսնվում եմք հավասար դրության մեջ»*: Կրկին հիշեցում նրա 1937-1938 թթ. գործունեության մասին:

Սահմանափակվեմք այսքանով: Սակայն քերված փաստերը միանգամայն քավարար են եզրակացնելու, որ թեև խիստ կարեւոր են միջազգային իրավունքի նորմերը և սովորույթները, սլլալ դասնական դարաշրջանում ընդունված քարոյական չափանիւները, նվազ կարեւոր չեն դիվանագիտական գործչի անհասական ըմբռնումները, այդ նորմերին և քարոյական չափանիւներին հավասարիւմ լինելու նրա ցանկությունը և ունակությունը: Եւ դիվանագետի կատարյալ կերպարը ստացվում է այն դեղքում, երբ այդ երկու գործոնները ժամանակի առումով համընկնում են և մարմնավորում դիվանագետի որդես անհատի գործունեության մեջ, որի մասին երազում էին Մանուի օրենսդիրները:

* * *

Դիվանագիտությունն ունի քազմադարյան դասնություն: Այդ ընթացքում նա ունեցել է վերելներ և անկումներ, ծառայել է Տարքեր տեսությունների և սդասարկել այլազան խնդիրներ: Նա իր վրա կրել է դասնական Տարքեր ժամանակաշրջանների քաղաքական գաղափարների և քարոյական նորմերի աղեցությունը, միաժամանակ լինելով այդ գաղափարների և նորմերի կենսագործման կարեւոր գործիք: Դրանով հան-

* Նույն տեղում:

դերձ, դիվանագիստությունը վաղուց աղայացուցել է իր անփոխարինելի դերը լուսնությունների փոխհարաբերությունները, բանակցություններին, տայմանագրերին և այլ խաղաղ միջոցներով կարգավորելու գործում: Այդ սկզբունքները բացառիկ հնչեղություն ունեն մեր ժամանակներում, երբ մարդկությունը թևակոխել է մի այնպիսի լուսնական ժամանակաշրջան, երբ անվիճելի են դարձել համամարդկային արժեքների առաջնությունը ու զերակայությունը դասակարգային և նեղ ազգային արժեքների նկատմամբ: Իսկ դա նոր, անսահման հորիզոններ է բացում դիվանագիստության առջև:

1. Աճառյան Դ. Հայերեն արմատական բառարան, Ա. հասո, Երևան, 1971:
2. Նոր բառազիրի Հայկազեան լեզուի. հասո առաջին, Երևան 1979:
3. Беляев И.П. Примаков Е. М. Египет. Время президента Насера, М., 1981.
4. Вальтхайм Курт. Единственная в мире должность. М., 1980.
5. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Документы и материалы, т. 1, М., 1946.
6. Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника генерального штаба сухопутных войск Германии. 1939-1942 гг., пер с немецкого, т. 2, М., 1969.
7. Де Голль Шарль. Военные мемуары, т. 1, М., 1957, т. 2, М., 1962.
8. Дипломатический словарь, т. 1, М., 1960, т. 2, М., 1961, т. 3, М., 1964.
9. Израэля В. Л. Дипломаты лицом к лицу, М., 1990.
10. История дипломатии, т. 1, М., 1957.
11. Ключников Ю., Сабанин А. Международная политика новейшего времени в договорах, нотах, декларациях. Часть 3, выпуск 2. Акты дипломатии иностранных государств. М., 1929.
12. Марунов Ю., Потемкин Ю. Арабо-турецкие отношения на современном этапе. М., 1961.
13. МИД СССР, СССР и арабские страны. 1917-1960гг. Документы и материалы. М., 1961.
14. Никольсон Г. Дипломатия. М., 1941.
15. Оганесян Н. О. Образование независимой Сирийской республики. М., 1968.
16. Оганесян Н. О., Национально-освободительное движение в Ираке 1917-1958. Ереван, 1976.
17. Оганесян. Н. О., Политика империалистических держав на Арабском Востоке в годы второй мировой войны. Ереван. 1980.
18. Оганесян Н. О., Отношения Иракской республики со странами Арабского Востока. 1968-1975гг. Ереван, 1985.
19. Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945гг. т. 1, М., 1957.
20. Соколов В.В. Наркоминдел Максим Литвинов. Международная жизнь, М., № 4, 1961.
21. Соколов В.В. Наркоминдел Вячеслав Молотов. Международная жизнь, М., № 5, 1991.
22. Соколов В.В. Ваксберг А. Министр иностранных дел Андрей Вышинский. Международная жизнь, М., № 6, 1991.
23. Тегеран. Ялта. Подстав, Сборник документов. М., 1970.
24. Щервуд Р. Рузвельт, и Гопкинс, перевод с английского., тт 1-2, М., 1958.
25. Эллиот Рузвельт, Его глазами, перевод с английского, М., 1947.
26. A Decade of American Foreign policy. Basic Documents. 1941-1949. Washington. 1950.
27. Agwani Mohammed Shafi. The United States and the Arab World. Aligarh, 1955.
28. Ahmad Hussain. The story of Egypt and Anglo-Egyptian Relations. N. Y., 1947.
29. Bullard R. Britain and the Middle East from the Earliest Times to 1950, London, 1951.
30. Campbell J. C. The United States in the World Affairs. 1945-1947. N. Y., 1948.
31. Campbell J. C. Defence of the Middle East. Problems of American Policy. N. Y., 1958.
32. Churchill W. The Second World War. Vol. 3. The Great Alliance. London, 1950.
33. Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record. 1914-1956. Vol. 2. N. Y., 1956.
34. Documents of American Foreign-Relations. Vol. 3., Boston, 1941; Vol. 4, Boston, 1942; Vol. 6, Boston, 1945; Vol. 7. Princeton, 1947.
35. Documents on British Foreign Policy. 1919-1939. First Series. Vol. 4, London, 1952.
36. Documents on German Foreign Policy (1918-1945). Series D (1937-1945), Vol. 6, London, 1956. Vol. 8, Washington, 1954, Vol. 10, London, 1957, Vol. 13, London, 1964.
37. Documents on International Affairs. 1939-1946, Vol. 1-2, London, 1952.
38. Emerson R. From Empire to Nation. Cambridge, 1960.
39. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, Vol. 3. Washington, 1959, Vol. 4, Washington, 1963.
40. Islamic Summit Conferences. Sixth Revised Edition. El-Kuwait, 1981.
41. Lenczowski G. The Middle East in World Affairs. N. Y., 1957.
42. Mussa Dib. The Arab Bloc in The United Nations. Amsterdam, 1954.
43. Polk W. The United States and Arab World. Cambridge, 1965.
44. Rossevelt K. Arabs, Oil and History. N. Y. 1949.

Տպագրված է «Ապագա» ՍՊԸ տպարանում:
Հեռ. 57-07-79

ՏՊԱՔԱՆԱԿ՝ 500

[500mm]

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0668379

П
A 108182